

MŰZEUMI KURÍR

1977. DECEMBER.

25. SZÁM (III. kötet, 5. szám)

Címképünk a nagykereki Bocskai-várkastélyt,
az északkeleti tornyos sarkot ábrázolja, 1977.

MÚZEUMI KURÍR

ISSN 0133—9257

A Hajdú-Bihar megyei Múzeumbarátok Köre Körlevele

Megjelenik évente három számban

Tíz szám alkot egy kötetet, a köteteken belül a számozás folyamatos.
Minden kötethez, azaz tizedik számhoz magyar- és angolnyelvű tartalom-
jegyzék, valamint mutatók járulnak

Szerkesztő: Dankó Imre

Szerkesztőség: 4001. Debrecen, Pf.: 61. Déri Múzeum, Déri tér 1.

The Museum Curier

Bulletin of the Friendly Society of the Museum Organisation in Hajdú-
Bihar County (Hungary)

The Bulletin is published three times annually

One volume is composed of ten numbers; within each volume numbering
is continuous.

A table of contents and indexes in English and Hungarian are attached to
each volume (i. e., every tenth number)

Editorial office: 4001 Debrecen, P. O. B. 61. Déri Múzeum, Déri tér 1.

MÚZEUMI KURÍR

25.

(III. kötet, 5. szám)

Debrecen, 1977.

HONISMERETI ÚTTÖRŐTÁBOR BIHARKERESZTESEN

HÉTHY ZOLTÁN

1977. július 5—16. közt került megrendezésre Biharkeresztesen az I. Megyei Honismereti Úttörőtábor, melynek célja a honismereti munka legfontosabb tudnivalóinak elsajátítása, a szűkebb táj megismerésén keresztül hazaszeretetre nevelés, a néphagyományok ápolására készítés volt. A táborban résztvevő úttörők — a megye iskolai honismereti szakköreinek legjobbjai, közel ötvenen — tizenkét napon keresztül ismerkedtek a bihari táj értékeivel.

Munkájukat 5 csoportban végezték; a természetkutatók a bihari táj földrajzát, növényvilágát vizsgálták, valamint azt, hogyan hatott a lecsapolás az élővilágra és a sárréti emberre. A Gáborjában, Mezőpéterden folytatott talajminta- és növénygyűjtés mellett vízügyi mérnök útmutatásával áttekintették a Berettyó mai partvédelmi, árvízvédelmi munkáit.

A helytörténeti csoport a hajdúk történetét kutatta, s részletesen feldolgozta Nagykereki történetét a várkastély kiállítása, nyomtatott források alapján kiegészítve néhány gyűjtött történeti mondával. (Közben elsajátították a helytörténeti kutatás módszertanának alapjait.) A csoport munkájából muzeológiai is értékesek a felkutatott, a Menszáros családra vonatkozó történeti dokumentumok (irat, nyomtatvány) a tárgyi néprajzosok a bihari nép díszítőművészetét tanulmányozták, különösen a szőttesek, a szűrhimzések készítését. A furtaí himzessel sokat foglalkoztak, kialakulásának és elkészítésének módját figyelték, s megadott mintákat ki is varrtak.

A szellemi néprajzosok sok népdalt gyűjtöttek magnóval Nagykereki-ben, Artándon és Zomlinban. A népdalokat leközölték és megtanulták. Munkájukat babonák, mesék és lakodalmi szokások gyűjtése egészítette ki. A nemzetiségi csoport Bedő és Körösszegapáti román nemzetiségű falvak tárgyi és szellemi kultúráját vizsgálta. Megtekintették a jellegzetes szőtteket és házakat, tárgyi emlékeket gyűjtöttek. Bethlehemes játékokat, mondókákat, néphagyományokat vettek magnóra eredeti román nyelven. (E csoport munkájában 3 méhkeréki úttörő is résztvevett.) Az irodalmi hagyományokat gyűjtők Szabó Pál életével ismerkedtek. Gyűjtésüket Biharugrán végezték, megszólaltatva az író feleségét, leányát és idős barátait, kortársait. Ezt egészítették ki Hegyesi János fűzesgyarmati népi költő visszaemlékezésével.

A gyűjtéseket a táborzáráson előadott műsoron, illetve kiállításon mutatták be. A gyűjtött anyag a Bihari Múzeumot gazdagítja.

A csoportonkénti gyűjtőmunka mellett közös programokon vettek részt az iskolások: a bihari táj emlékhelyeit, múzeumait tekintették meg, meglátogatták a Herpály-Földváron folyó ásátásokat, az ártándi kavicsbányát. Régészeti és honismereti előadásokat hallgattak, szakmai filmeket néztek meg.

Biharkeresztesi szám

Felelős kiadó: Dr. Dankó Imre
Készült 1000 példányban. — Engedélyszáma: III/KUL/97/HA/1977.
78.6841.66-21 Alföldi Nyomda, Debrecen
Felelős vezető: Benkő István igazgató

DEBRECEN A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARCBAN

GAZDAG ISTVÁN

Az úttörők megtanulták az értékek becslését, mentésük módját, a hagyományok ápolását, s mindezt közvetlen részvételükkel, sok esetben alkotó módon! Kiemelkedő volt a tábori jelmondat („Dunának, Óltinak egy a hangja”) szellemében végzett munka: a román nemzetiségi kultúra megismerése és a kölcsönös megbecsülés gondolatának elmélyítése. Az irodalmi negyedórákon hallhatták a táj sajátos népi költészetét és a népből sarjadó írók, költők műveit.

Az egyes szakcsoportokat olyan pedagógusok vezették, akik a mozgalmi munka mellett kiemelkedő szakmai ismeretekkel is rendelkeztek. A tábor megrendezését a Megyei KISZ Bizottság és a Megyei Tanács biztosította. Védnöke a keresztesi Faipari Szövetkezet volt, mely jelentős szállítási támogatást nyújtott. Az országosan is új kezdeményezés folytatására 1978-ban Berettyóújfaluban kerül sor.

Sorozatos kiállítások Tenkács Tibor festőművész műveiből

Tenkács Tibor tokaji festőművész munkáiból gyors egymásutánban öt helyen nyílt meg kiállítás. Szeptember 15-én a miskolci Münnich Ferenc Művelődési Otthonban a Képzőművészeti Világhét keretében *Rózsa Béla*, a Megyei Könyvtár tudományos kutatója nyitotta meg a kiállítást. Másnap, szeptember 16-án Sopronban, ugyancsak a Képzőművészeti Világhét keretében, az úgynevezett Fertő Teremben *Szarka Árpád* festőművész nyitotta meg a tokaji művésztszár kiállítását. Ennek a kiállításnak természetesen más anyaga volt, mint az előző napon Miskolcon megnyílt kiállításnak. Október 20-án a szekszárdi Babits Mihály Művelődési Központban került bemutatásra *Tenkács Tibor* anyaga. A kiállítást *Gergely Mihály* író nyitotta meg. December 5-én a Szerencsi Cukorgyárban nyílt meg *Tenkács Tibor* tárlata. Itt *Tóth Ervin* volt a megnyitő. Az ötödik megnyitóra december 19-én került sor, Rakamazon, a Községi Könyvtárban. Itt ugyancsak *Tóth Ervin* működött közre a kiállítás megnyitásánál.

Tudományos ülésszakok, megemlékezések

Október 21-én Nyíregyházán, a Bessenyei György Tanárképző Főiskola a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulója tiszteletére nemzetközi tudományos emlékülést rendezett. A tudományos ülésszak *Margócsy József* ünnepi beszédével kezdődött és a külföldi delegációk üdvözlésével folytatódott. November 29—30-án, Debrecenben, a Déri Múzeumban tartották a múzeumi általános restaurátorok negyedik országos konferenciájukat. December 13—15-én, Budapesten, a MTA Zenetudományi Intézete tudományos előadás-sorozatot rendezett *Kodály Zoltán* halálának 10. évfordulója alkalmából. December 14—15-én Debrecenben, a Déri Múzeumban a KLTE és a Városi Tanács rendezésében Város történeti konferencia volt. A konferencia a készülő Debrecen története című monográfia kérdéseivel foglalkozott. December 22-én, Debrecenben, a Megyei Könyvtárban ünnepi megemlékezést tartottak a könyvtár fennállásának 25. évfordulója alkalmából.

Benda Kálmán „A Rákóczi-szabadságharc és a helytörténeti kutatások” című tanulmányában összegezte azokat a szabadságharcra kapcsolatos problémákat, amelyek megoldásához a helytörténetkutatás segítségét nyújthat.

Ezekből egy kérdést szeretnék röviden érinteni, és pedig a város, a polgárság helyét és lehetőségeit a szabadságharcban, természetesen Debrecen példáján keresztül.

A városok helyzetét a szabadságharcban talán legigazabban maguk a polgárok fogalmazhatták meg. Balla György Nagykőrösi krónikájában a következőket írta:

„Hol magyar jött bé a városba, hol német, hol kuruc, hol labanc: ha kuruc katonaság jött bé annak mindenének kellett lenni valamit kívánt, ha pedig labanc annak hasonlóképpen kívánságát betölténi kellett”.

A Debreceni Városi Tanács jegyzőkönyvébe 1709. december 28-án a nótárius a következő bejegyzést tette:

A mindennapi élet nem lett könnyebb azzal Magyarországon a városokban, a falvakban, hogy Rákóczi zászlót bontott; sőt újabb megpróbáltatások szakadtak rá a szabadságharc harcba kényszerített népre.

Történéseink már többször megvallatták az országos és a megyei levéltárakban levő forrásokat, a Fejedelem emlékiratait és levelezését, a különböző kortársi naplókat arról, hogy milyen is volt — lehetett — tulajdonképpen Debrecen viszonya a szabadságharcban. A válasz szinte egybehangzott: a város kezdetben idegenkedett a kurucoktól, de később lelkesen szolgált a szabadságharcot. Balogh István, bár hasonló véleményhez jutott, — mintaszerű tanulmánya, illetőleg forráspublikációja nyomán plasztikus rajzolódt ki a patricius és plebejus Debrecen kettős arculata, ezeknek a rétegeknek az ellentéte, a szembenállása akár a szabadságharc ügyében is. Szendrey István tanulmánya új módon közelítette meg a fenti kérdést: Újbóli vizsgálat tárgyává tette a város vezető patriciusainak, „hűségét”, megkérdőjelezte e réteg korábbi sommás értékelését. Ugyanakkor sürgette a kuruc Debrecen bemutatását, az új forrásokat feltáró kutatások indítását. Ahhoz, hogy Debrecen patriciusainak és plebejusainak magatartását reálisban meg lehessen rajzolni, további kutatásra és az eddigi eredmények újbóli vizsgálatára, értékelésére van szükség. Indokolt továbbá és úgy tűnik, hogy ez a szempont eddig nem kapott elég figyelmet, magának, Rákóczi Ferencnek a városokról, nevezetesen Debrecen helyéről, szerepéről vallott nézetének a feltárására és az értékelésére. Ez alkalommal a fenti három rész kérdéséhez kívánok röviden és vázlatosan megjegyzéseket fűzni.

Milyen lehetett a magisztrátus, a tehetős polgárok viszonya a szabadságharcban. Szűcs Istvánt idézem: „Thökölly kurucrai iránt a város népe

szívélyes indulattal soha nem viselkedett", Szűcs fogalmazásában a város népe a város tehető polgárait jelentette elsősorban, de feltételezhető azonban az is, hogy az átlagpolgár — „az iparos és a kereskedő” — sem üdvözölte volna örömmel a városban megszálló rendbontó katonákat. 1680 telén a kuruc király seregével Debrecenben akart megszállni, a polgárság azonban fegyveresen állt ellen „tömegesen kelt fel a kurucok ellen”. Igaz, hogy a császári hadaktól embertelenül sokat kellett szenvednie a város népének, de Erdély hanyatlása után a magisztrátus a nyugalmat, a békét mégis Bécsőt várta. I. Lipót 1693. április 11-én kelt rendeletében szabad királyi városi rangra emelte Debrecent. A polgárság, bár a császári katonák fosztogatása, prédálása nem szűnt meg, az elnyert kiváltságok rendkívül nagyra értékelték és hosszútávon kívánta azt belső tartalommal megtölteni. Minden megmozdulást, amely Bécs szemében „rendbontás” volt, a polgárság is elítélt, mert ezek veszélyeztették biztonságukat.

Az 1697. májusában kirobbant hegyaljai felkelés leverését maga a város is szorgalmazta. A Rákóczi-szabadságharc kitörésének hírére először meglehetősen könnyedén vette a magisztrátus, kis idő múlva azonban már lépéseket tett, hogy akár saját erejével is megvédje a várost, hiszen „Itt nálunk megbódultanak vala néhány száz gyülelésvész nép Rákóczi zászlói alatt összevérvén magokat, de csak búzát csináltak az átkozottak”. A kurucok sikerei és megjelenésük a várost alatta arra kényszerítette a város főbiráját, hogy felkeresse a Fejedelmet a sámsóni tábortan. A beszélgetésről ezideig semmi forrás nem került elő, ennek ellenére következtetni lehet a tárgyalás alapkérdésére. Rákóczi nem a jobbágyok, hanem a sereleim miatt felkelt magyar nemzet vezérékért tárgyalta Dobozsi Istvánnal. Ismerjük Rákóczi szoros parancsolatait, amelyeket a vármegyéknek küldött „valaki fegyverre alkalmas fegyvert fogjon, s minden helység harmadnap alatt magát a táborba bejelentse, másként tűz- vasfegyver következik rájuk”. A városokat, így Debrecent, nem fegyverrel akarta meghódítani és nem azt akarta, hogy a polgárok szerszámaikat fegyverrel cseréljék fel. A Fejedelem a városoktól hadának a felszerelését kívánta, így volt ez Debrecen esetében is — a ruhákért, fegyverekért, élelemért és pénzért a város sérültségét ígérhette a magisztrátus első emberének. Dobozsi István miután előzőleg a bécsi udvar előtt az utolsó pillanattig bizonyította a város hűségét, fejet hajtotta a kuruc fegyverek előtt. Így lett Debrecen „muzsálykucuccá”, de egyben fontos hadtája a hadseregnek.

Várkonyi Ágnes a sámsóni megbeszélést, a magisztrátus cselekvését a következőképpen értékelte: „Rákóczit Debrecen polgárainak magatartása megtanította arra, hogy mit várhat az ország polgárságától”. Véleményünk szerint a debreceni magatartás valóban jól érzékelteti a polgárság, a városok általános hangulatát a szabadságharc elején. Várkonyi általános jellegű megállapítása azonban több tisztázandó kérdést vet fel: mit kínálhatott a Fejedelem a városoknak, konkrétan a szabad királyi város státuszát hogyan akarta erősíteni, 1703 nyarán mit várhattak a városok a kibontakozó szabadságharctól? Az is kérdés, hogy a felkelt jobbágyokon, szegénylegényeken, a vitélő renden kívül melyik társadalmi réteg viszonya alakult egyértelműen a szabadságharchoz illetően 1703 nyarán? A neves történész úgy tűnik, hogy a polgárságot kiszakította a magyar társadalomból és a szabadságharc kezdetén olyan magatartást igényelt a városoktól, ami irreális volt, éppen ezért megállapítását túl sommásnak véljük, olyanok, amit nem támaszt alá megfelelő elemzés. A magyar társadalom rétegeinek viszonya változott a szabadságharchoz az évek során, változott a városok lakóinak a viszonya is. Rákóczi nagyon komoly anyagi támogatást ka-

pott a városoktól, a polgároktól és fegyvereseiket a plebejusok, diákok sorraiból.

Balogh István mintaszerű tanulmányában precízen feldolgozta a város hadiszolgáltatásait. A Megyei Levéltárban meglevő iratok — nagyon hiányosan ugyan — céhmesterek szerint sorolja fel a hadsereg számára készített iparcikkeket. Arra a kérdésre, hogy a folyamatok hadi megrendelések felállítását-e a céhipart, vagy a háborús viszonyok között az általános visszaesés volt jellemző, jelenlegi ismereteink alapján nem tudjuk eldönteni. Az viszont biztos, hogy minden céhmester által elkészített dolmányra, mentére, fegyverre szüksége volt a hadseregnek. A nagy debreceni városok a háborús viszonyok miatt természetesen elmaradtak, és ez önmagában is károsan befolyásolta a város gazdasági életét.

Rákóczi Ferenc érintette ezt a kérdést; a szécsényi országgyűlésen arról beszélt, hogy a szabadság visszaállítása a városok számára a kereskedők és mesterek tönkretételének a megszüntetését, a szabad királyi városok állapotának a helyreállítását jelenti. A Fejedelem világosan felismerte, hogy a kapcsolatnak két oldala van, hogy a városok a támogatás fejében saját helyzetük javítását, biztonságuk garantálását igénylik, erre azonban a háborús viszonyok között nemigen kerülhetett sor. Debrecen követeli Tasnádon a város biztonságának érdekében azt kérték, hogyha már a kuruc csapatokat más vidékre elvezényelték, a környező erők biztosításának katonai védelmet számukra.

A szabadságharc utolsó éveiben kedvezőtlenül alakult a hadi helyzet a kurucok számára, a gazdasági nehézségek is súlyosbodtak. A rendkívül mostoha időjárás, a pestis pusztítása is gyengítette az ellenállást. Mit tehetett a város vezetősége ebben a megváltozott helyzetben? Továbbra is kielégítették a kurucok igényeit, de emellett célszerűnek látszott — a város érdekében újabb, súlyos terheket vállalva kapcsolatot teremteni a császári udvarral. A tehető Debrecen meghódítása Bécsnek is érdeke volt, ezért nem meglepő, hogy a kapcsolatok újrafelvetelére gr. Löwenburg tábornok, a váradi vár parancsnoka tette meg az első lépést.

A meggyötört, megfáradt lakosság békére vágyott, a magisztrátus komoly erőfeszítéseket tett, hogy a város érdekében előkészítse a császár hűségére való meghódolást. Valószínűleg látszik, hogy a váradi parancsnokkal alakítottak ki először szorosabb kapcsolatot, hiszen Löwenburg 1710. március 14-én a város közeledési szándékát elismerve, nyugtázta, engedélyezte, hogy a debreceniek a Berettyó melletti szőlőjüket szabadon megmunkálják.

Március folyamán kerülhetett sor a város formális meghódolására is, hiszen március 29-én Löwenburg Debrecen részére „miután a császár hűségére álltát, sőt ezer darab aranyat le is fizetett” általános oltalomlevelet adott.

Az addommal szolgáló hivatalos város mostoha fiainak egy része fegyverrel szolgált a szabadságharchoz. A kuruc Debrecent meglevenítők társadalmi helyzete nem állapítható meg biztosan. Feltételezhetően a város szegényeiből — mesterlegényekből, kocsisokból, szolgálókból, kapásokból, az egyik napról a másik napra élő aprólék — gyoics- fonálárulókból, a hajdúkból, — a diákokból verbuválódtak. A város összalkosságát a XVII. század elején nagyon nehéz megbecsülni az összeírások hiányában, ennél is bonyolultabb a foglalkozás szerinti megoszlást kimutatni, így nincs lehetőségünk arra, hogy az ún. plebejusok számát megközelítően is megadjuk. II. Rákóczi Ferenc a katonáskodó jobbágyokat mentesítette a szolgáltatásoktól, de a kutatás jelenlegi állása nem ad választ arra a kérdésre, hogy mit nyújthatott a Fejedelem a városi szegényeknek. Ez a társadalmi réteg

meglehetősen heterogén volt, tehát egységes fellépésére, követeléseinek rendszerbe foglalására még a lehetőség sem kínálkozott. Feltételezésünk szerint több más ismeretlen tényező mellett a szegények számára a katonáskodás biztos megélhetést jelenthetett, ezért álltak Rákóczi zászlaja alá. A fegyvert fogott diákok esetében talán arról van szó, hogy ők érzékelték a nemzetet ért jogos sérelmeket és ezért cserélték fel a könyvet fegyverrel.

Rákóczi várospolitikájának lényegét egyik kortársa fogalmazta meg legtömörebben: „Az fogadta (Rákóczi Ferenc), s azon esküdt volt meg: Hogy minden privilégiumos városokat privilégiumokban meghagy, sőt erősíti”. Benda Kálmán a helytörténeti kutatás egyik fontos feladatának jelölte meg annak vizsgálatát, hogy Rákóczi abszolutizmusra törő állama a városi önkormányzatok fejlődését fejlesztette vagy korlátozta.

A Fejedelem egy 1710. március 28-án keltezett levelében Debrecen városának a harmincados ellen emelt panaszára úgy reagált, hogy a város jogait megsérteni nem lehet, privilégiumát tiszteletben kell tartani és tovább erősíteni. A város közigazgatási tevékenységét, belső rendjét és autonómiáját a Fejedelem általában tiszteletben tartotta. Igaz ugyan, hogy az osztrák hadak közeledése esetén a magisztrátus kérését a helybenmaradásra rendszeresen elutasította és megkövetelve a város teljes kiűrését. A kurucok fegyvere nem volt elegendő a városok oltalmazására a labancok és a rációk ellenében. Nem egy város szenvedett súlyos károkat emberéletben, anyagi javakban, amikor az ellenség szinte háborítatlanul elfoglalhatta azokat. Debrecen népe többszörösen kényszerült a „futás”-ra. Kára, vesztesége minden esetben igen nagy volt. A tanács jegyzőkönyve 1705. október 19-én örökítette meg az egyik menekülés drámai pillanatát: „A nép a felrakodáshoz éccaka kezdvén nagy sírással-rívással egymás nyakára való borulással, jajgatással megindul. Sok csak felesége, gyermeke kezét fogta minden jószágát itthagya csak harmadnapra való kenyeret sem vihethet. Lehetetlen nyelvnek kimondani minémű bódulás volt az ily hirtelenséggel. És így a nép Hatház s Kálló felé némely része Tokaj felé által a Tiszán eltakarodott”.

A Fejedelem társadalompolitikai koncepciójában — elsősorban az események alakulása miatt — a városok, a polgárság és a plebejusok helye és szerepe nem tisztázódhatott meg megfelelően. A Fejedelem és a városok közötti kapcsolat kedvező alakulására utaltak bizonyos jelek: a városok követei részt vettek az országgyűléseken, illetőleg a fejedelem környezetében tartózkodtak, a polgárság köréből többen feladatokat vállaltak Rákóczi államapparátusában, így pl. a debreceni főbíró fia a Fejedelem szolgálatában a magyar protestánsrendek követe volt a németalföldi országokban, a városok és tábornokok között személyi kapcsolatok alakultak ki. Mindezek ellenére tudatos városfejlesztő politikával és gyakorlatl nem találkozhattunk. Csak a tényeknél és az eseményeknél maradván szeretnénk hangsúlyozni, hogy Debrecen lakói a patriciusok és plebejusok vállalták — a maguk lehetőségei alapján — a szabadságharcból rájuk jutó részt.

A további kutatások feladata: hogy nyújtson támpontokat a városok, a polgárság és a plebejusok szerepének megnyugtató tisztázásához a Rákóczi-szabadságharcban.

AZ IRODALMI GYŰJTEMÉNY HANGSZALAGTÁRÁBÓL

KILIÁN ISTVÁN

Apámtól tanultam meg kaszálni...

A késő téli nap megolvasztotta a jeget, sárrá folyatta a fagyott rögöt. S ha egyszer olvad a hó és enged a jég, jól meg kell néznie a gyalogosnak Balmazújvárosra, hogy merre lépjen. A legnagyobb magyar falu tanácsának, lakóinak ezt a közeljövőben alig győgyítható baját, gondját megvárni mindenki ismeri. Ismerem hát én is. Szememet tehát a földre szegeztem, míg gyalogoltam a rövid Posta közön. Jól megeméztem az utcáskát. Ha a jobb oldalon megyek, ott van gyalogjáró, de az úton át kell majd mennem, ha a bal oldalt választom, akkor a házak, kerítések tövében leiszórt hamu talán megmenekít az átkelés sarától. A hamut választottam, s mégis sárosan értem céloimhoz, Nádasdy Péter lakásához.

Levélben érkezésemet, s ezért még csengenem sem kellett. Péter, Veres Péter fia a szokott szeretettel — s ezúttal papucssal is — fogadott. Pesten találkoztam vele először, özvegy édesanyja, Juliska néni Gárdonyi utcai lakásán. Akkor az újvárosi Veres Péter emlékház anyagát segítette összegyűjteni. Másodszor már Balmazújvárosra a ház árnyas kertjében próbáltuk meghatározni a Veres Péter hagyatékában talált fénykép-felvételek idejét, tárgyát. Harmadszor most. Ezúttal azonban nem az író apa érdekelt, hanem a fiú, akiről — mert a „tölgyfa árnyékában” dolgozott — oly keveset tudunk, pedig élete, politikai pályafutása, írói, publicisztikai sikerei megérdemlik a figyelmet.

Először mégis az apja hagyatéka felől érdeklődtem:

— Péter, a Balmazújvárosnak adott Veres Péter hagyaték, s az ebből épült, kiegészült kiállítás a vendégkönyv tanúsága szerint megtetszett a látogatónak. Debrecen tervezi, hogy a városban irodalmi múzeumot hoz létre. Szeretném, ha a család Debrecen is megajándékozna a hagyaték egy részével.

— Valóban — válaszol —, a tervezett debreceni irodalmi múzeum elképzelhetetlen Veres Péter emlékényeg nélkül. A család örömmel ad levelet, fényképet, ereklyét, amely a látogatókat Veres Péterre emlékezteti. Amint a kiállítást rendezitek, keress meg, s anyámmal együtt kiválógtadjuk az anyagot.

— Szokatlan ez az interjú. Nem hasonlít sem a rádióban, sem a televízióban elhangzott riportokhoz. Értékké évek, évtizedek múlva válnak. Péter! Arra kérlek, hogy most csak magadról beszélj, életedről, életműved főbb állomásairól.

— 1920. január 2-án születtem Balmazújvárosban abban az öreg Kardos utcai házban, amely ma Veres Péter emlékház néven ismert ezen a tájon és az országban. Sorsom ugyanaz volt, mint a falumbéli gyporsói parasztyereknek. Apám már író volt, s szerzett egy kis bérletet, s nekem a legidősebb gyermeknek mellette kellett dolgoznom. Együtt kapáltunk, ő tanított meg kaszálni. A család azt hitte, hogy paraszt leszek, egy

Nadasdi Péter

influenza azonban megviselte a szívemet, s kezelőorvosom könnyebb munkát ajánlott. Apám ipari munkásnak adott. Egyikünkől sem akart értelmiségit nevelni — idő előtt. Négy testvéremtől abban különböztem, hogy én különleges befogadó képességgel és feldolgozó értelemmel rendelkeztem. Szókimcsém nem volt. A lassan fejlődő tipushoz tartozom.

Betegségem miatt szíjgyártó lettem. 1939-ben szabadultam fel, régi mesteremmel dolgoztam, később pedig a tiszadobi Andrásy-kastélyban. Innen nagyon sok érdekes emlékem van, amit meg akarok írni. Károlyi Mihályné ugyanis itt született.

— Mikor kerültél kapcsolatba az irodalommal? Veres Péter könyvtárából mit tudtál hasznosítani?

— Apám húszéves koromban még nem tekintett szellemi társnak. Gyerekek tartott, mint minden parasztember a fiát (ilyen értelemben ő is az volt), ennek következtében egynek tartott testvéreim közül. Bennem viszont volt egy kicsi becsvágy, s így én húszéves koromban tulajdonképpen már újságíró voltam. Az akkori magyar hetilapok, elsősorban a református ifjúsági lapok, majd később a Szabad Szó adott nekem teret. Gerei Péter néven jelentek meg első kritikáim egy ma is alig ismert ukrán költőről. Verseivel a Korunk hasábjain ismerkedtem meg, amit viszont csak apám

könyvesládájából kellett kiemelnem. Apám könyvtára révén jutottam tehát el az íráshoz.

— Mikor kapcsolódtál be a munkásmozgalomba?

— 1942-től tartottam a kapcsolatot a debreceni kommunistákkal, akkori ifikkel. Egyébként is kijártak hozzánk a Márciusi Front baloldali diákjai, egyetemisták. Ők már akkor fejlett, jó politikai érzékkel rendelkező csoportot alkottak. Húsz-huszonegy éves koromtól kezdve kommunistának tartom magam. 1942-ben elképzeléseim messianisztikusak voltak. Azt hittem, könnyű a világmegváltás. Nincs mese, le kell törülni az asztalt, s egészen új világot kell teremteni a Tisza, Duna táján. Apám velem politikai kérdésekről nem beszélt. Kapcsolatban állt a népi írőkkel, a szociáldemokratákkal és a baloldali értelmiségiekkel. A családban ezekről nem esett szó, de ismertem Molnár Erik, Lázár Vilmos, Vértes György nevét. Leveleiket láttam. Közben rengeteg könyvet, folyóiratot olvastam. Így fejlődött, alakult világnézetem. Közben természetesen dolgoztam a műhelyben és a mi kis gazdaságunkban.

— Hány hold földetek volt?

— Tíz.

— Itt Balmazújvároson tíz hold földből egy ötgyermekes család meg tudott élni?

— Nézd, olyan szinten, amilyenén még lehetett, nem is olyan rosszul. Apámnak jó földjei voltak. Jól megműveltük, jól megtrágyáztuk. A tíz hold igen sokat termett. Ezenkívül még volt vagy négy-öt hold bérletünk. Egy lovat tartottunk, s a föld megművelésében ez sokat segített. Később, amikor megnősültem, még ezután is kaptam apámtól kapálni valót, három vagy négy hold kukoricát harmadába.

A műhely, a föld mellett, mint a vizet a szivacs, szívtram magamba mindazt, amit egy ilyen fiatal parasztleányka magába szívhatott ebben a mozgalmas, fojtott atmoszférájú korszakban, mint amilyen a fasizmus volt. 1940 táján egy egészen komoly szocialista csoport volt környezetemben. Ezt Veres Péter írói műhelyének is köszönhetem.

Csoportunk hamarosan kapcsolatba került a Ságvári Endre által irányított csoporttal. Mi tulajdonképpen nem csináltunk semmit, csak álmodoztunk, tervegettünk, reménykedtünk, s ez volt életünk tartalma. Azután jött a háború, a bevonulás. Er is katona voltam.

— Mikor hívtak be először?

— 1941-ben Debrecenbe, de hazaengedtek. Köszönhetem ezt apám hírnevének, s annak, hogy szívbeteg voltam. A sorozó tisztek megkérdézték, hogy az én apám-e Veres Péter. Így több alkalommal megmenekültem a katonaságtól.

— Ez azt jelenti, hogy a Horthy-hadseregben néhány tiszt olvasta Veres Péter munkáit?

— Horthy-tisztek jártak ki hozzánk, akik lényegében baloldali emberek voltak. Második alkalommal Nyulasra kellett bevonulnom. Közülünk néhányat leszereltek — elsősorban a családokat. Nekem a frontra kellett volna mennem. Az alosztály parancsnokom egy zászlós volt, aki nagyon tisztelte Veres Pétert. Sokat olvasott más írótól is. Nekem a zászlós mindig kedvezett. Nem tudtam, miért. Amikor válogatták a frontra menőket, ez a zászlós — engem meglátva — súgott valamit a hadnagynak. Nem tudom, hogy mit. A hadnagy rácsodálkozott, s hamarosan leszereltem és hazamehettem.

Hazajöttem és folytattam tovább az iparos és a földműves, a mozgalom és az író munkáját. Továbbra is Gerei Péter néven írtam cikkeket, tudósításokat a parasztfiatalság életéről. A felszabadulásig ezt az álnevet hasz-

náltam. Ezután még többször bevonultam, de mindig leszereltek. Veres Péter, Németh László, Illyés Gyula neve — hogy csak a legnagyobbakat említsem — olyan jelentős szellemi hatást, olyan gátló hatást gyakorolt az értelmiségre, hogy a magyar középosztály nem dobta magát oda a faszimus elé. Ez történelmi tény.

Csoportunk egyik tagja kijutott a Szovjetunióba. Találkoztunk Révai Józseffel és Vas Józseffel. 1944 szeptemberében már partizánként dobtkék le itt a Hortobágy szélén néhány barátommal együtt. A tengeri vetésben rejtettük el őket. Néhányan tudtunk csak róluk, s mi hordtuk nekik az ételt.

— *Hogyan szabadult fel Balmazújváros? Volt-e valami szereped az élet megindításában?*

— 1944. október 22-én. A Wehrmacht már a szovjet csapatok megérkezése előtt kivonult Újvárosról. Öt napig senki földje volt községünk. A tengeribe bújtatott partizán barátommal most már nyugodtan jártunk a faluban. Ez mindenkinek feltűnt, tudták, hogy az oroszok küldték előre társamat. A nagy dél-német hadsereg ezután újból visszabőzönlött, s a tíz napig tartó páncélos csata idején ismét bujkálnunk kellett — Szoboszlón. A helyi bíróból a gestapó nem tudta kiszedni, hogy voltak-e itt partizánok. Apám közben elment.

A község felszabadítása után én alakítottam meg ezzel a partizánval, idősebb emberekkel, szociáldemokratákkal a Magyar Kommunista Párt helyi szervezetét. Elképzelésünk, programunk nem volt. Létrehoztuk tehát a Munkások és Parasztok Falutanácsát. Tagjai kisgazdák, iparosok voltak. A falu nemigen vett minket még komolyan számba, nem fogadtak be, hiszen még fiatalok voltunk.

En fiatal a község első párttitkára s az ideiglenes nemzetgyűlésen pedig képviselője. Újvárosról azonban hamarosan elvittek. Debrecenben szervezték meg az első legális pártiskolát Rudas László és Andics Erzsébet. Tanulótársaim Komócsin Zoltán, Gáspár Sándor és Benke Valéria voltak. A pártiskola elvégzése után én lettem Hajdú megye földosztási kormánybiztosa.

— *Hány éves voltál ekkor?*

— Huszonégy. Ilyen értelemben egy egészen különleges pálya volt az enyém: értelmiségi lét, fizikai munka, egy tüneményes és gyors politikai karrier. Vigyáznom kellett, hogy le ne szédüljek. Ebben az idő is segítette. Dolgoznom kellett. Forradalom volt. Tagja voltam a Magyar Kommunista Párt területi szervezetének. Nekem igen nagy helyismeretem volt. A koalíciós időszakban az első függetlenített agitációs és propaganda titkár voltam a járásban. Innen a Földművelésügyi Minisztérium Országos Központjába kerültem igazgatóhelyettesnek. Ezt a funkciót két évig viseltem.

— *Milyen kapcsolatod volt apáddal? Hogyan vélekedett Veres Péter a kommunista párti fiáról?*

A Parasztpártban lassan megindult a polarizáció. Apám sem a felszabadulás előtt, sem a felszabadulás után nem bízottak, hogy lépjek be a Parasztpártba, vagy hogy legyek kommunista. Erről sohasem beszélgettünk. Ő Békásmegyeren lakott, én Pesten. Ritkán találkoztunk. A pártunkat apám szolgálatnak tartotta. Ugyanílyennek tartottam én is politikai munkámat. Kisebbségi formátumú egyéniség voltam, kisebb beosztásban. Apám kíséretében én is gyakran megjelentem a vicclapok hasábjain. Eleinte bosszantottak, később nem törődtem vele. Amikor Veres Péter pozíciója megingott, engem Veres Péter fiának tartottak. A Földművelésügyi Minisztérium Országos Központjából a váci járási pártbizottsághoz kerültem titkárnak. A két munkaspárt egyesülésekor is ezt a funkciót töltöttem be. Az állami gazdaságok megalakulásakor a központba hozták, hisz a szerve-

zésben gyakorlott voltam. Hajdúböszörményben, Újfehértón, Kállósejmenben én szerveztem meg az állami gazdaságokat.

— *Es az irodalom? Végképp búcsút vettél a publicisztikától?*

— A felszabadulás után ifjú Veres Péter név alatt már rendszeresen írtam a Szabad Földbe és a helyi lapokba. Az állami gazdaságok központjában igen szerettem dolgozni, a földművelésügyi minisztériumban azonban igen nehéz helyzetem volt. Az irodalom egyre inkább vonzott. A minisztérium alapított egy szaklapot a termelőszövetkezeti csoportok részére. Tolleimat itt tudtam hasznosítani. Később pedig sok hetilaplán kamatoztattam tapasztalatomat, írástudásomat. Irodalmi munkásságomat csak 1972-től számítottam. Megírtam negyven novellát, amit vállalkozok, s hét könyvet. Ebből öt jelent meg könyv alakban, két regényem folytatásokban.

— *Terveid?*

— A tölgyfa árnyékában című könyvemet még követné kettő, amely nem kapcsolódna annyira Veres Péter írói arcához, hanem a magam megélte kor története lenne, afféle önéletrajz. Szerződést a Kossuth Kiadóval kötök. Címe Tanúvallomás lesz. Egy-egy részlet már meg is jelent belőle. Szeretném még sajtó alá rendezni Veres Péter kiadatlan munkáit. Eddig mintegy hat kész könyvre való anyagot gyűjtöttem össze — Kristó Nagy Istvánnal. Tehát tervekkel, munkával bővölegesen el vagyok látva, csak egészség legyen.

— *Köszönöm ezt a riportot. Bizom abban, hogy egészség lesz, s ez a két kötet talán nyolcra vagy tízre fog szaporodni. Köszönöm a Déri Múzeum irodalmi gyűjteménye nevében, hogy erre a beszélgetésre alkalmat adtál. Hangodat ez a magnószalag évekig, évtizedekig fogja őrizni.*

A beszélgetés befejeződött, s a riportert még valamit nem mondott el. Ifjú Veres Péter a beszélgetés folyamán egyszer jóízűen felkacagott. A nevetéstől arca lángvörös lett, s azután idegesen kapkodott a zsebébe rejtett nyugtató után. Feltettem. Mitől? A harmadik szivinfarktustól. Ezután még egy kiállításnyitásra igyekeztünk. Sietnünk kellett. Péter nem bírta az iramot, s újból bevett egy gyógyszer.

Ekkor találkoztam vele harmadik alkalommal. Mondom: a fagy éppen felengedett a február végi melegtől. S amikor újból láttam május 10-én, a gyümölcsfák már elvirágoztak, a kerti virágok ezer színben pompáztak, s az újvárosi utcák nehéz-sára porrá száradt. Péter koporsóban feküdt, s száz és száz ember kísérte utolsó útjára őt, akit Veres Péter tanított meg kaszálni és írni is.

Sillye Gábor emléknapi Hajdúböszörményben

Október 15-én nagyszabású emléknapi keretében emlékeztek meg Hajdúböszörményben Sillye Gáborról (1819—1894), az utolsó hajdúkerületi főkapitányról, Hajdú vármegye első főispánjáról, a szabadságharc halálra ítélt kormánybiztosáról, a hajdúk egyik első történetírójáról. A Hajdúsági Múzeumban Sillye-emlékkiállítás nyílt ebből az alkalomból; s a lakóházán levő emléktáblát megkoszorúzták, a Kőzetemetőbe áthozott testerekléit díszsírhelyen helyezték el és új síremlékét felavatták.

SZEMBENÉZVE AZ EMBEREKKEL

HARASZTOSI CSABA

— BESZÉLGETÉS HEGYESI JÁNOSSAL —

Sokszor mondják valakiről: „nagy idők” tanúja volt. Ez a tanúsokod aztán lehetett kétféle. Az egyik ember csak nézte, szemlélte az általa átélte történelmi időszakot, míg a másik látott és tett is valamit azért, hogy az a „nagy idő” valóban nagygyá, emlékeztetéssé, szebb jövőt formálóvá váljon.

A felszabadulás csak megnyitotta az utat az új világ felé, de sok pucca és kitérő tette nehezen járhatóvá. Az igaz út kiépítése az állami és pártvezetésre, az írókra és költőkre várt, nekik kellett kitűzni a jelzőoszlopokat. Mert akkoriban a népert, nemzetért dobogó szívű irodalmárnak nem kellett felhívni a figyelmét arra, mi a kötelesség. Beálltak a hivatalokba és igyekeztek úgy intézni a „dolgozó nép okos gyülekezeteinek” ügyes-bajos gondjait, hogy az megelégedést szüljön. Ne mondják azt, hogy csak a tollal tudja leírni mi a teendő.

A népi írók szinte egytől egyig hivatalt vállaltak, tudva azt is, hogy nem akkor nyúlhatnak toll után minden esetben, ha verset vagy prózát szeretnének írni, hanem akkor is kézbe kell venni fegyverüket, ha egy intézkedésre adják áldásukat.

Hegyesi János tehetséges népi költőtől is tetteket vártak az állam vezetői — maguk is tollforgatók — és ő igyekezett, hogy ne okozzon csalódást. Egyidőben dolgozott Szabó Pállal, Veres Péterrel, Darvas Józseffel és másokkal, akiknek a neve nem merült feledésbe sem politikai, sem irodalmi téren. Őt egy kicsit (talán nem is kicsit) ellejeztették miután hazatért falujába, Füzegyarmatra. Az utóbbi időben fedezte fel újra a televízió és a rádió és ezen keresztül számos érdeklődő az ország számos részéről.

Jómagam az I. Megyei Úttörő Honismereti Tábor irodalmi csoportjával voltam nála Füzegyarmaton 1977 nyarán. A beszélgetésből kiderült, hogy az ott hallottak nemigen láttak még napvilágot, ezért tartottam lehetségesnek közreadását.

* * *

— Minden ember életében meghatározó a kezdet — a gyerekkor. Hogyan emlékszik vissza arra az időre?

— Az édesapám szegény napszámos ember volt, aki nyaranta részesaratással kereste kenyerünket. Nagyon szorgalmas ember volt, édesanyám pedig nagyon takarékos. Így én sem az írásaimban, sem a beszédeimben soha nem túloztam el szegénységünket. Mert a múltban is úgy volt az, hogy az egyik családban, ahol takarékosan, beosztással éltek, ott nem látott szükségét a gyerek. En például nem mondom azt, hogy gyerekkoromban sokat éheztem, nélkülöztem. Szegényen, szerényen éldegélünk, de nem emlékszem olyan esztendőre, hogy mi hizót ne vágunk volna. Bár abban a korban nem volt annyi szép és jó dolog a gyerekek számára mint most. Nekem nem voltak drága pénzen vett játékaim. Csináltam magamnak kis

szekeret, el tudtam játszani még a csontokkal is. Az állatsontok között volt olyan, amit az én fantáziám úgy nézett, hogy abból csikó lesz. Édesapám kubikos talicskájának szarvára madzagot kötöttem, mintha az lett volna a két ló, én pedig felültem a deszkára és elszórákoztam. A mai gyerekek ezt nem ismerik. Megváltozott az élet, megváltozott a kor.

— Mikor jelentett először élményt az irodalom?

— Az iskolában a tanítónk felolvasta Arany Toldiját folytatásokban. Nekem annyira megtetszett, hogy elkértem és újból elolvastam. Ettől kezdve minden verset megszerettem, amelyek a kezembe kerültek. Arany mellett Petőfit, Tompát. Ezek megkaptak, de módon nem volt rá, hogy magam is írjak, hamar dolgozni kellett.

— Beszéljen erről a gyermekkori munkáról. A mai falusi gyerekek a tanítás befejezése után elmennek két hétig töviset vágni a térszbe, vagy a kertészetre.

— 15 éves koromban édesapám után voltam gyűjtő. Később egy parasztagadánál cseléd, utána egy bérőnlél kocsis, ekkor már lovakat is bíztak rám. 18 évesen pedig bevonultam katonának.

— A katonaság után?

— 1919-ben vöröskatonáskodás után kerültem haza. Részesarató lettem, majd megint két évig katona. Utána lovat vettünk, édesapámnak volt őt hold földje. Bizony sok nehéz munkát végeztem. Fuvaros voltam gabónakereskedéseknél, sok szák megfordult a vállamon. Közben nyitott szemmel jártam.

Az irodalommal 35 évesen kezdtem el foglalkozni. Akkor már sokat töprengtem a társadalmi együttélés visszasságain és egyszer leírtam a gondolataimat. Először írtam egy kis cikket — közölték. 1934-ben az aszály idején írtam a Vajúdik a búza című verset. Beküldtem a Pesti Kisújsághoz. Közölték szövegszerint és nagyon biztattak a szerkesztői üzenetekben, hogy van költői tehetségem, foglalkozzak irodalommal. Ez adott egy kis bátorítást. A szeghalmi gimnázium tanárai is felfigyeltek rám, az újságban jelentek meg munkáim. Így lettem költő.

— Egyik riportban említette, hogy Széchenyi István és Veres Péter volt a példaképe. Egy főúr és egy tehetséges paraszt.

— Széchenyi Istvánnak, a legnagyobb magyarnak áttanulmányoztam az életétörténetét, Surányi Miklós: Egyedül vagyunk című háromkötetes művét. Ha figyelemmel kísérjük a 48 előtti és utáni tetteit, el kell ismerni — rengeteget tett az országért. Nagy érdemei vannak, engem nagyon bántott, mikor túlzó emberek a felszabadulás után azt hangoztatták, nem kell fenntartani a nevét, mert nagybirtokos volt. Ez azért fájt nekem, mert soha nem azt kell nézni ki honnan jött, hanem hová jutott el, mit tett az országért, mit tett a nemzetért. Lehet, ha Kossuth ráhallgat, kevesebb vérontással többet elérhettünk volna, mint amit elértünk.

A másik példakép Veres Péter. Mint ember és író azért volt rám nagy hatással, mert úgy mint én magam is, mindig az igazságot kereste. Mindig higgadtan, megfontoltan beszélt, amit leírt gyönyörűen tudta megírni. Nagy szociográfus volt! A Szűk esztendő többször is elolvastam, senki más nem tudta olyan hűen leírni a nincstelen szegényparaszt életét. Szabó Pál is élthűen tudta mozgatni az alakjait, hogy az ember olvasás közben maga előtt látta őket.

— János bátyám milyen műfajban kezdett először írni? Kinek mutatta meg először, amit írt? Ki volt az első kritikus?

— Az első kritikus természetesen a feleségem volt. Drága jó feleségem, aki azóta már nyugszik a temetőben. Minden írásomat először neki olvastam fel. Vagy ő olvasta fel, mikor megkértem rá. Írtam én vegyesen:

verset és prózát is. Legtöbbit a Szeghalomvidéki Hírlapba, Pestre a Kis Újságnak és a Független Kisgazdának. A megyén belül a Viharsarokban jelentek meg írásaim.

Voltam szerkesztő is! Erdei Ferenc volt a belügyminiszter és felvettem neki, hogy szeretnék Békés megyében Békés címmel egy lapot. Ha vállalom a felelős kiadói szerepet, megadom az engedélyt — mondta ő. Vállaltam, a szerkesztő Cseres Tibor lett. Közben útori munkát végeztem, addig, amíg az Ideiglenes Nemzetgyűlésen mondott beszédem hatására Erdei Ferenc és Veres Péter bevontak az országos politikába.

— Ebben az időben került olyan környezetbe, ahol már országos elismertségű írásokkal volt körülveve?

— Igen, a Nemzeti Parasztpártban. Az köztudomású, hogy megalakult már 1939-ben Makón, de működni csak a felszabadulás után tudott. Felhívtak a pártközpontba, először a panasziroda vezetője lettem, később pártigazgató. Mind ott voltak a népi írók Veres Péter, Szabó Pál, Darvas József, Erdei Ferenc. Vonzódtam hozzájuk, hiszen a két világháború közötti szegényparaszti mélypontról ők írtak. Fejé a Viharsarok történetét, Erdei Ferenc a Duna—Tisza közli homoksvivatagét írta meg a Futóhomokban, Kovács Imre Néma forradalom címen írt, Szabó Zoltán a tardi helyzetben ábrázolta Borsod és vidékének sorsát. Amikor előlvastam Veres Péter Számadását, annyira megkapott engem, hogy biciklire ültem és elmentem Balmazújvárosra, hogy megismerjem.

— Az 1942-ben kiadott első kötetnek, amit a szeghalmi Péter András gimnázium adott ki Zord időben volt a címe. Milyen volt a fogadtatása?

— Országos jelentősége volt, mert csak 1000 példányban adták ki. Itt és Erdélybe került el elsősorban: Nagyszalontára, Marosvásárhelyre, Kolozsvárra, Székelyudvarhelyre. Kovásznán egy zeneszerző megzenésítette az egyik verset. Tehát, mint mondtam, országos irodalmi körökben nem figyeltek fel. Úgy volt és úgy van, hogy a nagyobb írók és költők, akik már befutottak, nem nagyon figyelnek egy egyszerű hat elemít végzett ember szavára. Pedig az élet iskolán tanulva jobban meglátható mi fáj a népnek, mintha íróasztal mellett ül az író. Bár én nem panaszkodom, két kötetem megjelent, a harmadik — válogatott cikkek és beszédek — most van kiadás alatt.

— Mikor jött el az országos ismertség?

— A második kötet után. A Feleljetek nekem címűt már a Szépirodalmi adta ki és lehetett vásárolni az egész országban. Bár nagyon kevés példányszámban. Ezt onnan tudom, hogy mióta a televízióban és a rádióban riportot készítettek velem, rengeteg levelet kapok az ország minden részéről. Jó lenne egy újabb kiadás, de nekem ahhoz se türelmem, se lelki erőm, hogy kilincseljek a kiadóknál.

— Térjünk vissza a politikához, amit nem lehet talán különválasztani. Mennyi idő maradt az írásra az előbb említett panasziroda vezetése mellett?

— Főleg újságcikkeket írtam és nagyon kevés verset. A panasziroda vezetése nagyon sok feladatot rótt rám. Sokféle panasz befutott. Ekkoriban nyomták a beszoalgtatási terhek a parasztságot, ezt nem minden faluban jól csinálták. Emellett rossz szomszédságból feljelentették egymást, azzal, hogy a szomszéd ezt meg ezt mondta. Ezért internálták az illetőt.

A párt belső ügyei is lekötöttek. Nekem volt a feladatomból, hogy a pártközpontban rend és tisztaság legyen. Az első időkben 1945—46-ban nehéz volt az élelmezés a fővárosban. Erdei Ferenc kiállított egy igazolványt nekem, amellyel utazhattam az egész országban, orosz és magyar nyelven töltötték ki. En láttam el a konyhát élelmiszerral. Jártam egy kis teherautó-

val. Hízót vágattam, búzát vettem, megőrettem, vittem fel a lisztet, hogy a pártközpont konyhájának legyen élelme. A képviselői tiszteletjegyet egyszer sem tudtam kihasználni. A Balatont tudja mikor láttam? Mikor a szivkórházba vittek Balatonfüredre. Onnan néztem az ablakból, de benne még nem fűrődtem soha. A hétköznapi munka mellett vasárnap Erdei Ferenc, mint jó szónokot beosztott gyűlések tartására. Szabolcsban, Hajdú-Biharban, Nógrádban és a dunántúli megyékben beszéltem.

— 1944 decemberétől 1949 májusáig volt képviselő. Hogyan emlékezik vissza erre az időre?

— A koalíciós kormányzásnak voltak nemszeretem dolgai. Mindig a pozícióért folyt a harc. Cívodták, hogy melyik miniszteri tárcát ki kapja. Mindégyik párt arra törekedett, hogy az államhatalomban nagyobb szerepet kapjon. Igaz, ez számukra létkérdés volt. En úgy szerettem volna, hogy egy szívvel, egy akarral azon igyekezzünk: emeljük ki az országot abból az esleletéségből, amelybe a második világháború sodorta. Ne azon vetélkedjünk, hogy melyik mozi kié legyen! Megtörtént az is, hogy a nagy pártvezetésben egyetértés volt, de lent vidéken az emberek marokadtak. Mindenkik csak a saját táborát nevelte. Ez nem fért össze az én becsületes lelkiismeretemmel. Sokat bántódtam és igazat adtam Ilyés Gyulának — aki az első időben képviselő volt, de gyorsan lemondott, mondván: költőnek nem való a politika. Veres Péterrel szomszédos volt a szobánk. Ő volt a pártelnök és az igazgató. Panaszkodtam, hogy nekem ez is fáj, az is fáj. Erre mondta ő: János, te nem vagy politikus lélek. A politikusnak nem mindig azt kell mondania, amit belől érez, hanem pontosan az ellenkezőjét. Mikor megjelent a második könyvem, akkor is megállapította: Hegyesi János nem tud mást mondani, csak amit gondol. Ilyen vagyok én is. Előbb-utóbb visszavonulok a politikától, mert én író vagyok. Te költő vagy, nem fér össze a becsületes lelkeddel, ami a politikában van.

— Került-e összeütközésbe a hivatalos politikával?

— Nincs értelme, hogy letagadjam. Igen. Ugyanis a demokráciát én szöszrint értelmeztem. Úgy gondoltam, elég volt a szolgaságból, az emberek legyenek szabadok, szabad véleménynyilvánítás, szabad sajtó — mint annak idején Petőfi képzelte. Sajnos ez nem ment mindig így, az első időkben meg is értettem. Amíg a reakcióktól fel nem számlott, addig szükséges volt diktatórikus eszközökkel kormányozni. Azt már nem értettem, amikor a Rákosi-kultusz idején erőszakos, törvénytelen cselekmények történtek. Láttam világosan, hogy ártatlan emberek sínylőnek börtönben, vagy ki is végzik őket. Ott volt például Rajk és társainak pere. Ekkor kerültem szembe politikai vezetőkkel és azt mondtam: nem kívánok képviselő maradni, mert ha maradok, én azt nem tudom megállni, hogy szót ne emeljek, ne tiltakozzak, ha pedig szót emelek, bajba kerülök. Engedjék utamra. Ekkor beszéltem Erdei Ferencel, aki javasolta, hogy maradjak, de akkor úgy viselkedjek, ahogy kívánják. 1949-ben kiváltam.

— A képviselőség után lett műszaki felügyelő?

— Igen. Erdeivel nem tudtunk megegyezni, azt mondta: rendben van, János. Ha nem akarsz politikai vonalon dolgozni, akkor válassz magadnak valamilyen más munkakört. En mondtam, hogy az ügyekhez értek, az államepítészi hivatalhoz nevezettek ki valaminek. Utór voltam 16 éven át, azt jól megtanultam. Hengereztettem, utakat építettem. Ehhez értek, amit nem tudok, olyat nem vállalom. Így kerültem a hivatalhoz műszaki felügyelő kinevezéssel. Később, amikor változtak a címek, technikusnak neveztek és a kiszájtítási ügyek előadójaként működtem. Megelégedésre végeztem a munkát. A hivatalfőnök azt mondta, akár egy jogász, olyan jogérzékkel intéztem a dolgokat.

— Milyen érzésekkel tért haza az országos politikai életből falujába, Füzesgyarmatra?

— Könyvű volt hazakerülnöm, mert én a városi életet nem nagyon szerettem. Jobban éreztem magamat a szabad levegőn. Itthon volt házam, öt hold földem. 1950-ben betegessé váltam, baj volt a szívemmel, a két térdem reumás lett, kértem a nyugdíjazásomat. Gondoltam, megmunkálom a földem — megélek. Hamarosan jött a tsz-szervezés, belepétem. Dolgoztam, jobban írásbeli munkákat bíztak rám, jó írásos van. Terményátadásknál számoltam. 70 éves koromban aztán átadtam a helyemet a fiataloknak, legyen egy kis idő az irodalomra is.

— Az irodalommal foglalkozók többsége a nap egy meghatározott szakaszában alkot. János bácsi mikor dolgozik?

— En soha nem fogtam tollat a kezembe azzal az elhatározással: no most ráérek, írni fogok. Csak akkor, ha az agyamban kiforró a gondolat, mikor kikíváncsok belőlem. Nem vagyok termékeny író, mint aki azzal hivalkodik, milyen sokat ír. Igaz az a közmondás: sok beszédnek, sok az alja. Ha a legnagyobb írónak, költőnek kezembe veszem a könyvét, akad olyan, amit én nem adtam volna ki. De az úgy szokott lenni, ha meghal egy nagy író, mint aratás után, mikor a kéve össze van szedve, akkor megindulnak a gereblyével és az elhullott kalászokat is összeszedik. Az író által elhullott dolgokat is összegereblyézik és kiadják.

— Jelenleg miből áll az irodalmi tevékenysége?

— Írom az önéletrajzomat. Mindenki arra biztat, írjam meg. Az első része azt mondják jól sikerült. Ezt én nem tudom megítélni. Egy biztos: ha én tollat fogok a kezembe, engem mindig az igazságérzetem vezet. Nem szoktam eltúlozni semmit, még a kirtívó hibákat sem, sőt nem szeretem azokat, akik túlzásokba esnek. Röviden kifejezve realista költőnek tartom magam, az életet a maga valóságába nézem, úgy szeretem megírni.

— Eljönnek-e meglátogatni a barátok, vagy János bácsi elmegy-e hozzájuk?

— Nem sokan látogatnak engem. Majd mindegyik barátom meghalt. Míg élt, többször volt nálam Veres Péter, aludt is nem egyszer, Szabó Pál, Nádasdi Péter is volt vendégem. Most Timár Máté, Fekete Gyula jön el. A Békés megyeiekkel jó kapcsolatom van, például Simonyi Imrével. A Békés megyei Népújság évente kétszer megrendezi a Köröstarja ankétot. Itt az írással foglalkozók bemutatnak legújabb munkáikból.

— Mai írótak, költőket olvás-e. Mi a véleménye róluk?

— Nem értem őket. Ezt csak úgy globálisan mondom. Nem azt jelenti, hogy egyet sem értem meg, de vannak ilyenek. Például az Alföld egyik legutóbbi számában láttam olyan verseket, hogy elolvastam háromszor-négyyszer, hogy legalább megállapítsam mit akar vele elmondani — és nem értem. Csomó szó összevisszasága, nem csodálom, ha a közönség nem szereti. Nem véletlen az, hogy még ma is Petőfit és Aranyt szeretik. Ők egyszerűen, a nép nyelvén írtak, közérthetően, van ritmus és rím.

— A világon sok hiba van című versében ezt olvashatjuk: „Nem értjük a fiatalság / sok-sok bohóságát: / Elfelejtjük a tulajdon, / magunk boldonságát.” Az elmondottakkal is kapcsolatos?

— Nemcsak az irodalomra értem. A fiatalságnak sok olyan bohóságát nem értjük, ami a mi korunkban nem volt. Ez nekünk idegenül hat. Jól lehet van bennünk is hiba — nem haladunk együtt mindennel. Nem félek el a fiatalságot, csak azokat, akik bár tele van az újság álláshirdetésekkel, mégis betörnek, rabolnak. Megbotránkoztatják az idősebbeket utazáskor is.

Mi ennek az oka? Mindenki elvégezheti a nyolc általánost. Ez megelőel a felszabadulás előtti négy alsó gimnázium tananyagának. Kulturáltan lehetne élni, jobb az élet. Az a szép falusi szokás is kivész, hogy köszönjenek. Ezzel pedig önmagukat is tisztelik, mert visszaköszönnek. A szüleiről úgy beszél, hogy az öreg, meg az öreglány. Miért van ez? Már beszélgettem erről egyetemi tanárokkal is. Ezt oldják meg a pedagógusok!

— Az emberek egy része fél az öregedéstől. János bácsi a strandon találtak meg úszkálás közben. Úgy látszik nem akar, nem tud megöregedni. Fél-e tőle? Vannak-e tervei, amiket úgy érzi megvalósíthat?

— Tulajdonképpen nem az öregedéstől félek, mert józan ésszel nem is félhet az ember. Ha születünk, akkor meg is halunk. Attól ellenben félek, hogy úgy járok, mint némelyik öreg ember, akik teljesen eltehetetlenednek, évekig nyomják az ágyat. Úgy szeretném, ha munka közben felbúknék és végem.

Nagyon szeretek dolgozni. 78. évemben vagyok, bírok is. Mondják, akik látják, hogy úgy dolgozok, mint egy fiatal. Nem tudok lassan mozogni, sem menni, sem biciklizni.

A megöregedés? Vannak 60 éves emberek teljesen lerokkanva, és fiatalos nyolcvanésvek. Ezt nem az ember határozza meg, hanem ahogy a sorsa hozza. A fizikai erőm megvan. Még a szellemi képességeim is. Több versemet előadok szabadon, amikor mások papírról olvassák. Talán ez is jelenti részben sikeremet, ha valahol megjelenek. Más, ha az ember szembenéz az emberekkel, más ha papírra sűti a szemét.

— Befelezésül engedje meg, hogy azzal a kívánsággal búcsúzzak: legyen sokáig utolsó mohikánja ennek az írói-költői vonulatnak. Ebben a sokféle irányzattal teltített mai magyar irodalomnak legyen friss, fiatalos színtelje és mindehhez nagyon jó egészsége.

Érdekes kiállítások Hajdú-Biharban és másutt

Október 2-án *Dömötör János* nyitotta meg Balmazújvároson, a Balmazújvárosi Múzeum rendezésében *Mónus Ferenc* fazekas, népi iparművész kiállítását. Október 7-én, Baján, a Türr István Múzeumban *Horváth Attila* nyitotta meg a Zombori Városi Múzeum *Kora vaskori temető Doroszlóról* című kiállítását. Október 14-én *Tálas István* adta át a közönségnek a Néprajzi Múzeum nagyszerű kiállítását, *A szűrt*. Október 17-én Debrecenben, a Déri Múzeum Hámán Kató úti kiállítóhelyiségében érdekes, nem mindennapi kiállítást nyitottunk meg. A kiállítást a Művelt Nép Könyvtérjlesztő Antiquar Boltcsoportha rendezte és munkásszervezői kiadványokat, nyomtatványokat mutatott be rajta. A kiállítás érdekessége volt, hogy a kiállított anyagot meg lehetett vásárolni. December 6-án, a Petőfi Irodalmi Múzeumban *Tóth Dezso* kulturális miniszterhelyettes nyitotta meg a Magyar bábművészet című kiállítását. 9-én pedig *Urbán Lajos*, közlekedési és postaiügyi államtitkár nyitotta meg a Közlekedési Múzeum Energia és közlekedés című kiállítását. 21-én *Varga Gyula* nyitotta meg Karcagon a Déri Múzeum és a Győrffy István Nagykún Múzeum Népi textilhímzések című közös kiállítását.

ADALÉK A XVIII. SZÁZADI PARASZTI MARHAKERESKEDÉSHEZ

DANKÓ IMRE

Régóta tudjuk, hogy hetivárásaink, vásáraink főleg az állatkereskedelem szempontjából voltak fontosak.¹ Azt is tudtuk, hogy a viszonylag kisszámú hivatásos állat-, ezen belül szarvasmarhakereskedő mellett sokan voltak az úgynevezett *parasztkupecsek*, akik két-három szarvasmarhát adtak-vettek, felkeresve velük a fél ország nevezetes állatvásárait.² Kevésbé tudtuk azonban, hogy ez a paraszti állatkereskedés hogyan is folyt, milyen kapcsolatok, pénzügyi, jogi keretek között bonyolódott le. Ezeknek a kérdéseknek a jobb megválaszolására idézzük és elemezzük az alábbiakban Berettyóújfalui mezőváros legrégebb jegyzőkönyvének egyik bejegyzését (Berettyó Újfalui községnek legrégebb jegyzőkönyve. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, V. 812/a. l. 215. l.).

„Anno 1790 die 14ta July. Kardzagi Lakosok Takács Péter, Járgányi Páll, Györfi Péter, Bodnár János és Soltész Nagy István B. Újfalui Városunk meg jelenvén Panaszoiták, hogy most Legközelebb múlt Szent János napi Jász-Apáti Vásárra menvén Bujfalusi Dorogi Ferentz bizonyos számú szarvas marhákat nagyobb részént tőlök hitelbe el alkudt, és mint a' Contractusuk Tenorja tartja oly Conditioval hogy Jász Apáti Sz. János Napi Vásár után vagy ha a' jóság ott el nem kél Kardzagi Margit Női vásárkor bizonyosan meg fizeti, de mivel már mind a' Jász Apáti, mind a' Kardzagi Vásárokat elmúlták és Dorogi Ferentz Contractusának Tenorja ellen a fent nevezett Coaditorok még csak meg sem kereste, halván azonban azt is hogy Dorogi Ferentznek semmi jósága nem lévén illetén család mesterségekké szokott napról napra elősködni, hogy ily temessen meg ne károsodgyanak pro futuro Cautela Dorogi Ferentznel lévő adósságokat improcollataryák e' szerint marad adóss. Takáts Péternek 304 Vt., Járgányi Pálnak 172 Vt. 48 Xr., Bodnár Jánosnak 83 Vt. 34 Xr., Soltész Nagy Istvánnak 135 Vt. Sa. 729 Vt. 31 Xr. improcollat per Jur. Stephanus Hegyes.”

A bejegyzésben szereplő helyek (Berettyóújfalui, Karcag, Jászapáti) nemcsak állattársasúkról, hanem állatvásáraikról is híres települések voltak.³ Érthető, hogy ezeken és az ezekhez hasonló helyeken virágzott első sorban a paraszti állatkereskedelem. Abból, hogy Berettyóújfaluba öt karcagi panasztevő ment el, az világik ki, hogy a parasztkupecsek nem mindig magukban, egyedül kereskedtek, hanem kisebb-nagyobb társaságokba verődve is. A bejegyzésből kitűnik az is, hogy menet közben, vásárra menve vagy onnan jöve is kötöttek üzleteket, adtak-vettek a jóságot. A Dorogi Ferenc anyagi körülményeire való célzásból arra is következtethetünk, hogy a szegény, sem állat-, sem pénztőlkevel nem rendelkező parasztkupecsek magukban kereskedtek és megbízásokat is elfogadtak, míg a jobb módúak inkább tömörültek kisebb-nagyobb csoportokba és megbízásokat is adtak a tényleges adás-vevés elvégzésére, illetve hitelt adtak. Megtudjuk a bejegyzésből, hogy hasonló ügyleteknél szerződést készítettek, aminek a betartásához, a bennefoglaltak végrehajtásáért anyagi jótállást is megkívtak. A szerződésre való hivatkozásból kitűnik, hogy az egykori vásároknak milyen fontos szerepe volt; az időpontokat, időtartamokat, kötelezettségvállalásokat a vásárok időpontjaihoz kötötték.⁴ Az improcollatá-

tás érdekes jogszokás; voltaképpen hivatalos igénybejelentés, az adósság behajtásának első, még büntetéssel nem járó fokozata. Az improcollatátságban — jegyzőkönyvezésben — érvényre jut az az alapvető mezővárosi jog is, hogy a polgárok csak saját előjárásuk előtt perelhetők, csak az ítékezhet felettük.

JEGYZETEK

1. Dankó Imre: Tiszántúli vásárok. Vásártörténet-Hídvásár. Debrecen, 1976. 83.
2. Benics János: Pásztoroklás a Hortobágy északi területén a XVIII. század végétől. Debrecen, 1969.; Paraszti állattartás Hajdúbüszörményben. Debrecen, 1971. 144–145.; A szarvasmarha paraszti tartása Hajdúnánáson a XVIII. század végétől. Hajdúbüszörmény, 1974. 54–56.
3. Osváth Pál: Biharvármegye Sárreti Járása leírása. Nagyvárad, 1875. 352.; Tardy György: Berettyóújfalui keletkezése, története, fejlődése. Berettyóújfalui, 1937. 12.; K. Nagy Sándor: Biharország. Nagyvárad, 1884. I. köt. 22.; Bellon Tibor: Karcag város gazdálkodása. Szolnok, 1973.; Herbert János: Jászárokszállás nagyközség monográfiája. Ev. n. (1929). 173–174. — Vö. Dankó Imre: A jászvárosi vásárok — placok néprajza. A Jász Múzeum Jubileumi Ekvönyve. Jászberény, 1974. 157–187.
4. Khon Dávid: A régi gyulai vásárok. Hatvan év múltán. Gyula, 1936. 226.

Országos múzeumi és műemléki hónap megnyitása Debrecenben

Szeptember 30-án nagyszabású ünnepség keretében nyitotta meg Kálai Gyula a Déri Múzeum díszterében az Országos Múzeumi és Műemléki Hónapot. A nyitóünnepség megnyitása volt a Hajdú-Bihar megyei Múzeumi és Műemléki Hónapnak, illetve az azt nyitó, régóta várt új, állandó kiállításainknak. A Déri Múzeum első emeletén komplex helytörténeti kiállítás nyílt. Ez a kiállítás a XIV. századtól kezdve napjainkig tárgyalja Debrecen és környéke történetét. Címe: Település és társadalom. A második emeleten tárgygazdag válogatás nyílt *Déri Frigyes* általános művelődéstörténeti — és *Déri György* kárpátmedencei népművészeti gyűjteményéből Déri-gyűjtemények címmel. Az új, állandó kiállításokhoz technikai okok következtében nem készült el a régészeti és az egyptomi, kopt, görög-római kort és művészetet bemutató rész. Viszont a nyitásra megjelent a teljes kiállítást ismertető rövid kiállítási vezető. A kiállítási vezető szövegét a Múzeumi és Műemléki Hónap meghívófüzete is tartalmazza. A Hajdú-Bihari Múzeumi és Műemléki Hónap ebben az évben is a szokásos gazdag, változatos programmal került megrendezésre. A Múzeumbaráti Kör évi rendes közgyűlésére október 31-én került sor. A Múzeumi és Műemléki Hónap minden rendezvénye sikeres, eredményes volt. Minden rendezvényünket nagyszámú közönség kereste fel, különösen nagy volt a látogatottsága az új állandó kiállításoknak.

EÖTVÖS JÓZSEF ÉS A ZENE

BÉNYEI MIKLÓS

Eötvös Józsefet már kortársai is úgy emlegették, mint korának egyik legműveltebb emberét. Későbbi méltózt., életrajzírói szintén kiemelték széleskörű irodalmi és politikai tájékozottságát, természettudományos érdeklődését, a képzőművészeti kultúra fellendítése érdekében kifejtett tevékenységét. Kevesebb ismert, bár igen szoros kapcsolat fűzte a zenéhez is.

Gyermekkorától kezdve flótázott, 1844 körül azonban erősödő tüdőbetegsége miatt abbahagyta a játékokat. Ő maga írja ez év július 28-án barátjának, Szalay Lászlónak: „Ha Treffort Pesten van kérd meg nevében, hogy azon flota kotákat melyek lakásában vannak hozza magával — felhatham a flotával és azért kiakarom másokért Bécsbe cserélni.”¹ Szinte biztosra vehető, hogy a Csokonai-dalokat megzenésítő Pfeifer Ferenc tanította flótázni, mert 1833 februárjában arra kérte Szalayt: „Pfeifernek mond, hogy küldje el flautámat, 's hogy jövő diligencival az övét fogja vissza kapni...”² A hangszerrel kitűnően bánt, néha fel is lépett. Pulszky Ferenc írja le visszaemlékezésében, hogy 1827 telén báró Eötvös Ignác — Eötvös József édesapja — főispáni beiktatásán az eperjesi ünnepségen a műkedvelők előadták Kisfaludy Károly Csalódások című vígjátékát, a nyitányba egy flótászlót iktattak, amit a gyermek Eötvös „közbámulása virtuozitással elfűjt, s nagy tapsot aratott...”³ Leginkább azonban önmagának játszott, kedvtelésből. 1831 nyarat Bécsben töltötte, innen írta Szalaynak: az előző estén elábrándozott, majd „kezembe vevém flotám 's hazám melodiáit zengvén, mint egy tonszivárványon lengtem feléd, oda hol annyi szerelem vár, hová hazam hová szívem hí.”⁴ Zeneszerzéssel is foglalkozott, 6 *Allemandes avec Trio et Coda pour le pianoforte* című zongoraműve 1832-ben meg is jelent.⁵ Ez sem igen lehetett több fiatalkori szórakozásnál, akárcsak a flótajáték. Az 1840-es évektől már csak hallgatója, élvezője a zenének. A *faulu jegyzője* első kiadásában említette a Nemzeti Színház fuvalásának, Doppler Ferencnek a nevét, kinek „műtétei előtt, miután azokat bár százzal látta is a közönség, mindig csudálva látta száját...”⁶ A 40-es évek közepén a Pest-budai Hangász Egyesület Választmányának elnöki tisztét is betöltötte.⁷ Eppen ezüst 1846. május 13-án a Pestén időző Liszt Ferenc neki címizte a levelét, amelyben a zenekonzervatórium felállításának szükségességét fejtegette ki.⁸ A Hangász Egyesületen keresztül kerülhettek hozzá azok a Vieuxtemps belga hegedűművész 1843-as pesti koncertjére szóló belépőjegyek, amelyeket könyvjelzőnek használt.⁹ Biztosan meghallgatta ő is a belga művész hangversenyt.

A zeneszerzők közül Beethoven szerette legjobban, szinte a szenvedélyességig.¹⁰ Nagyrabecsülte Haydn és Mozart műveit¹¹ és Palestrina „meszteri dalait”¹² is. Fiatalkorának előnye volt a kortárs Bellini néhány operája, amelyeknek mindegyike — Eötvös szerint — „egy bájló hanggondolat.”¹³ A zeneművészet újabb irányzataival nem tudott megbarátkozni. Ráth

Móra, kiadója és barátja írja, hogy Schumannt sem tudta élvezni, Wagner pedig egészen hidegen hagyta, Beethoven kis epigonjának nevezte.¹⁴

Liszt Ferenc muzsikáját is inkább fiatalabb korában kedvelte. Az 1840-es években szoros, majdnem baráti viszonyban álltak egymással¹⁵, ekkor — 1846 májusában — írta Eötvös egyik cikkében: a népszerűség lármája „Liszt legszebb darabjainál édesebben hangzik füleinknek...”¹⁶ Miután Liszt végleg külföldre távozott, kapcsolatuk megszakadt. A Budapesti Visszhang című lap ugyan 1856. október 2-án arról számolt be, hogy Eötvös operalibrettőt ír Liszt számára, ám ez — mai tudomásunk szerint — alaptalan híresztelés volt csupán.¹⁷ 1865-ben találkoztak ismét. Augusztus 21-i naplófeljegyzésében Eötvös így örököltette meg az eseményt: „Tegnap volt nálam ebédre Liszt... Délután Jolánna Figaró nyitányát játszotta el négy kézre, később a legnagyobb szíveséggel több concert darabot, között a Magyar Rapsodiát, melyet tőle 25 év előtt Pozsonyban hallottam. Annyi időt töltöttünk ifjabb napjainkban egymással, hogy ámbár sofa intimitásban nem éltünk, Lisztnek viszontlátása nekem ép any emlékek ébresztet, mint ha régi baráttal találkoztam volna...”¹⁸ Liszt augusztus 23-án közölte Sayn-Wittgenstein hercegnővel: „Felújítottam baráti kapcsolataimat Eötvös Józseffel...”¹⁹

Az egykori emlékek felidézése sem vitte közelebb Eötvöst Liszt zenéhez. Sógora, Rosty Pál 1870. október 4-én arról próbálta meggyőzni, hogy a Szekszárdon tartózkodó zeneszerzőt tartsák itthon, mint a felállítandó „Országos Conservatorium” főigazgatóját. Levelét ezzel kezdte: „Jól tudom, hogy te Liszt compositióit nem tartod jeleseknek s hogy azt, melyen mi, kevesen az országban — de ezren és ezren a külhonban — lelkesülünk, csak nevedet, de tudom azt is, hogy Liszt nagy szellemeit ismered, azt teljesen méltányolni tudod és belátod ama nagy behatást, melyet egy szellemű férfiú mindig körére gyakorol, ama szellemi fejlődést, haladást, melyet előidéz, ama sürgést, forgást; pezsgő életet, melyet szül, hogy eszerint meg vagy győződve arról a haszonról és előnyről, mely Pestre, az országra háramlana, ha ott Liszt székelné!” Rosty szólt arról is, hogy a konzervatórium nem a vallás- és közoktatásügyi miniszter, azaz nem Eötvös felügyelje alá tartozna. „Kérem azért csak az, hogy az eszmét szintén felkarolni és a minisztériumban támogatni szíveskedjél. Ha te akarod, akkor lesz belőle valami, ha ellene vagy, vagy ha nem pártolod, akkor hiába minden törekvésünk.”²⁰ Hogy pártolta-e vagy sem, biztosan nem tudjuk. Tény azonban, hogy Liszt 1870 végén — 1871 elején óriási sikerrel hangversenyzett Pesten, királyi érváradeköt kapott, majd állandó lakást bérlet a fővárosban, s mint köztudott, később ő lett a Zenekadémia első elnöke.²¹

JEGYZETEK

1. Eötvös József levelét Szalay Lászlóhoz. Bp. 1967. 141. p. Betegségéről ld. Nizsarovszky Endre jegyzete uo. 44. p. Treffort = Treffort Agoston, aki Eötvös sógora volt.
2. Uo. 62. p. — Pfeifer Ferenc (?-?) zeneszerző, a 19. század első harmadában élt; Csokonai hat dalát zenésítette meg, 1818-ban ki is adta.
3. Pulszky Ferenc: *Életem és korom*. Bp. 1958. 1. köt. 53. p.
4. Eötvös József levelét Szalay Lászlóhoz. Bp. 1967. 41. p. (1831. augusztus 2-ai levelével.)
5. *Nemzeti lexikon*. 1. köt. Bp. 1965. 568. p.
6. A *faulu jegyzője*. Pest, 1845. 1. köt. 156. p. (Döblerl írt.) Doppler Ferenc (1821-1883) lengyel származású fuvaloművész, zeneszerző, 1841-től a Nemzeti Színház első fuvalosa.
7. A közgyűlés 1846. október 11-én újra megválasztotta elnöknek. Vö. Ritter Sándor: A pestubadi hangszegyesület... = *Pesti Hírlap*, 1846. nov. 13.
8. Zeneművészetünk bölcsője. = *Képes Újság*, 1965. jún. 19.

KÓSA LÁSZLÓ

9. Az MTA Irodalomtudományi Intézetében őrzött Eötvös-könyvgyűjtemék több kötetében megtalálható a belépője, az alábbi szöveggel: "... sz. Belépti jegyz Vieuxtemps Henrik Mártyusz 5.-én délután fél 5-kor a' kisebb városi táncsteremben tartandó hangversenyére." — Vieuxtemps, Henri (1820—1881) világhíró beiga hegedűművész, Pesten 1837-ben és 1843-ban koncertezett.
10. Ráth Mór: Eötvös és Goethe = Reform, 1871. febr. 10. — Eötvös kétszer említi Beethoven nevét írásában: A falu jegyzője. Bp. 1901. 2. köt. 324. p.; A nővérek. Bp. 1905. 378. p.
11. A molnár leány. = Elbeszélések. Bp. 1902. 9. p.
12. Beszéd a Kisfaludy-Társaság 1862. február 6-i közgyűlésén. = Beszédok. Bp. 1902. 1. köt. 254. p.
13. Kelet Népe és Pesti Hírlap. Bp. 1902. 47. p.
14. Ráth Mór: i. m.
15. Eötvös József: Naplójegyzetek — gondolatok. Bp. 1941. 128. p. (1865. aug. 13-i bejegyzés.) — Liszt Ferenc 1846. nov. 10-i levele Augusz Antalhoz. = Liszt Ferenc válogatott írásai. Bp. 1959. 1. köt. 183. p.
16. Agrícola levelei. Pesti Hírlap, 1846. máj. 24. = Kisebbségi politikai cikkek. Bp. 1903. 51. p.
17. Szinyei Ferenc: Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban. 2. köt. Bp. 1941. 349. p.
18. Naplójegyzetek — gondolatok. Bp. 1941. 134. p. Jolán = Eötvös József lánya.
19. Liszt Ferenc válogatott írásai. Bp. 1959. 2. köt. 588. p.
20. A levelet közli és keletkezésének körülményeit ismerteti Buday Tibor: Ljstz Ferenc és az Eötvös család. Rosty Pál ismeretlen levele Eötvös Józsefhez. = Muzsika, 1966. 8. sz. 5—7. p.
21. Kinevezésének jelentős szerepet játszottak az Eötvös család tagjai. Vö. Buday T.: i. m.

*Ünnepségek, megemlékezések
Ady Endre születésének 100. évfordulója alkalmából*

A MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya, Filozófiai és Történettudományok Osztálya, valamint az ELTE Bölcsészettudományi Kara december 7—9 között tudományos ülésszakot rendezett *Ady Endre* születésének 100. évfordulója alkalmából. A tudományos ülésszakon *Szent-ágothai János, Sötér István, Mátrai László, Hanák Péter, Mucsi Ferenc, Erényi Tibor, Pölöskei Ferenc, Vezér Erzsébet, Király István, Ujfalussy József, Németh Lajos, Kovalovszky Miklós, Tolnai Gábor, Czine Mihály, Bodnár György, Szabó Miklós, Kenyeres Zoltán, Veres András, Schweitzer Pál, Szathmári István, Kiss Ferenc, Vargyas Lajos, Demény János és Szabadi Judit* működött közre. Debrecenben a megemlékezések korábban kezdődtek. November 17—december 10. között tartott nyitva a Pedagógus-Művelődési Otthonban az Ady-centenárium alkalmából rendezett képzőművészeti kiállítás. A Déri Múzeum nagyszabású Ady-émlékiállítását november 21-én nyílt meg és 1978. január 27-ig tartott nyitva. A kiállítás duplum- és kimaradt anyagából a Déri Múzeum a karcagi Györfly István Nagykún Múzeumban külön Ady-émlékiállítást rendezett. Október 12-én nyitotta meg *Kilián István*. November 22-én, a nagyerdői Művész-sétányon felavatták *Melocco Miklós* Ady-szobrát. Másnap, azaz november 23-án, nagyszabású Ady-émlékműsor volt a Csokonai Színházban. Az ezen a napon kezdődött és november 25-ig tartott Debreceni Irodalmi Napokat ezúttal *Adynak* szenteltük. A Debreceni Irodalmi Napok november 25-én az Országos Ady-szavaloverseny döntőjével zárultak. Az Irodalmi Napokat a Zeneművészeti Főiskolán, a szavaloversenyt pedig a Bartók-teremben tartották.

Szabó Pál halála előtt nem sokkal írta *Szülföldem, Biharország* című könyvecskéjét (Budapest, é. n.). Szűkebb hazájának falvaiban barangolva, múlttal és jellel ismereti meg az olvasót. A 70. oldalon Nagykerekiről a következők olvashatók: „A törökök 1659-ben elpusztították. Ekkor vittek el a templom híres nagy harangját. Majd kétszázötvennyolc év múlva Gemeinhardt népfőlkelő főhadnagy találta meg és hozta haza Romániából, Cimpulung nevű faluból. Ágyúöntéshez szedett össze harangokat ottan körül, és így akadt rá véletlenül.”

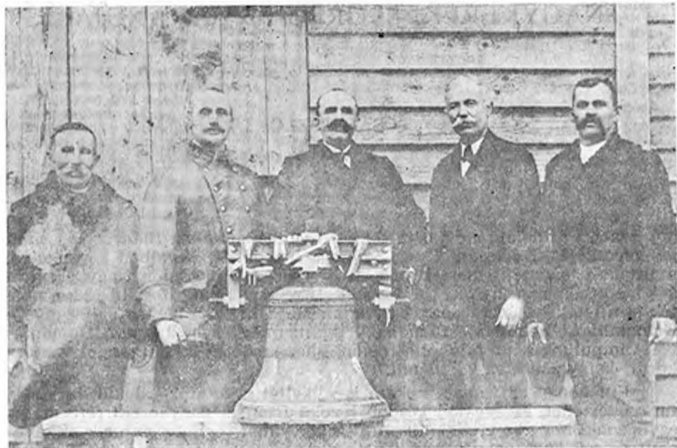
Mint ahogy az írónak, nekem is fölkelte a kíváncsiságot a kérdés, hogy a furcsa történet, és évekkel később levelet írtam a nagykereki református egyháznak, hogy megtudakoljam milyen további részletei vannak az elvesztett és sok év után megkerült harang történetének. Kérésre Lukácsi Gyula helybeli református lelkész kímálta az ide vonatkozó részlet Lévy Mihály esperes-lelkész kéziratot egyháztörténetéből. Ezt a részt — ezúttal is megköszönve szívességet — alább közreadom.

„Kereki várát a várossal együtt Szejdi pasa pusztán hagyta 1659-ben. Ezen pusztulás alkalmából rabolták el a török és oláh martalócok az 1635-ben Nagykereki-i Török János — a nagy fejedelem főlovászmestere által készített harangot is.”

„1917-ben augusztus havában értesült a lelkész, hogy Romániában egy magyar származású harangot találtak, melyet Nagykereki-i Török János I. Rákóczy György fejedelem főlovászmestere öntetett. A lelkész a harangot egyháza számára igényelvén, azt a temesvári hadtest parancsnokságtól meg is nyerte. November 27-én vette át a küldöttség s a harangot lefényképezte, hazahozatta. December 9-én megérkezett a harang, melyet a lelkész ez alkalomra készített versével üdvözölt.”

„A harang megtalálója Gemeinhardt Márton népfőlkelő főhadnagy, aki Románia megszállott területén a harang rekvirálásokat teljesítette. A harang a toronyba 1918. február 12-én húzatott fel az akkor elszállított két kisebb harang helyére s most magában szól régi dicsőséget és a mostani nyomorúságos idők fájdalmát hirdetve.”

A harangrekviráló katonatisztet minden bizonnyal a harang oldalán jól olvasható évszám, a Rákóczi név és a község nevének kibetűzése készítette arra, hogy jelentést tegyen, aminek a nyomán az visszakerült adományozása és első használatának helyére, Nagykerekebe. A felirat a következő: „Nicolaus Gelnauer me fudit. In honorem dei et usum ecclesiae meae propris sumptibus fudit egregius dominus Johannes Török de Nagykereki, illustrissimii dom. dom. Georgii Rákóczy principis Transylvanicae Agasorum magister, hac conditione, ne quis vel pastorum, vel monachorum, vel alius quispian promodum usu meo promovet, exceptis 4 den: qui ex primo quoris pulsu funebri comparatori cedant.” Új bevésés: „Fel-

A nagykereki harang visszahozatala, 1917.

találta és hazahozta Campolungból (Románia) 1917 augusztus havában Ge-
meinhardt Márton népfelkelő mérnök.”

A harang feliratait Lévy Mihály kezeírása után közlöm. Korabeli szo-
kás szerint a harang egyes szám első személyben mondja el, hogy mikor
öntötték, ki volt a mester és ki volt az öntető adományozó. Sőt azt is meg-
hagyja, hogyan szabad használni.

A 125 kg-os harang jó állapotban ma is használatban áll. 1925-ben az
egyházközség két nagyobb harangot készíttetett, így csak néhány eszten-
deig használták egyedül.

A mellékelt fényképen középtűt Lévy Mihály lelkész látható. Balján
áll Gemeinhardt Márton főhadnagy, aki a harangot megtalálta. A Temes-
várott készített fénykép másik három alakját nem ismerjük. Valószínűleg
a harang átvételére kiküldött presbiteri küldöttség tagjai, talán a tanító
vagy a jegyző, illetőleg az egyházközség kurátora meg egy másik tekinté-
lyes tagja, parasztemberek.

Ez a kis különös történet valószínűleg nem egyedi történeti eseményt
jelent, csak nem ismerjük más hasonló sorsú harangok útját. A harang
értékes tárgy volt, nem csoda hát, ha fosztogató-pusztító hadak leszerelték
és magukkal vitték. Egy apró adatközléssel újabb illusztrációt kívánunk
nyújtani a Tiszántúl és népének múlt századokbeli viszontagságai törté-
netéhez.

ADATOK A CSECSEMŐ ÉS KISGYERMEK VISELETÉHEZ BERETTYÓÚJFALUBAN

ZÉTÉNYI GABRIELLA

Berettyóújfalui terepmunkám során érdemesnek látszott egy kicsit
több figyelmet szentelni a csecsemő és gyermekruházat kérdésének. Az er-
ről a vidékről eddig megjelent munkák ugyanis egyáltalán nem vagy igen
keveset foglalkoznak ezzel a témával. E rövid kis áttekintés, amely koránt-
sem teljes, a már megjelent irodalom felhasználása nélkül, kizárólag az
adatközlők szóbeli közlése alapján készült.

Ma már csak elvétve és igen idős adatközlők emlékezetében lehetünk
adatokra a csecsemő pólyázásának egykori módját illetően. Amikor is a bá-
ba megfűrésztve az újszülöttet, köldökét, derekát *ködökruhával*, karjait *ké-
ziruhával*, szintűgy a lábait is gyolesból, mosott, puha vászonzól hasított
fáslival tekerte be. A *penelka* lehetőség szerint szinten puha vászonzól,
gyolesból készült. A szükség azonban gyakran kényszerítette arra, hogy
bármilyen, még használható ruhadarabot felhasználjanak erre a célra.

A befászlított gyermeket *kendőbe* takarták, majd a *pólyakötővel* a vál-
lától le egészen a bokájáig betekerték. A fejére kis *fűkötőt* kötöttek. Az
így bepólyált csecsemő mozdulni is alig tudott, de éppen ez volt az egyik
cél is, hogy meggátolják a csecsemő *kezének*, *lábának elgörbülését*, *dereka
elnyomorodását*, s hogy hadonászó *kezeivel összekarmolássa az arcát*.

A *ködökruha* volt hivatva megakadályozni, hogy a csecsemő *kiríjja a kö-
dököt*. Félték ugyanis, hogy a sok és megerőltető sírástól a köldöke kidudo-
rodik a csecsemőnek, nem szépen gyógyul be, esetleg *ujjnyira is kiáll*. Ezt
különösen leánygyermeknél nem tartották kívánatosnak és szépek.

A bepólyált csecsemő fekvőhelye a *bölcső* vagy a *teknő* volt. Keze,
lába, köldöke három hónapig volt fáslizva, ezután már csak kis *lekrít* vagy
kisinget adtak rá. Amikor már annyira izgett-mozgott, hogy minduntalan
kibújik a lába és önállóan ülni tudott a csecsemő, nem pólyálták tovább.
A pólyázásnak ez a módja, a fáslizás, a századforduló éveiben szűnt meg.
Korántsem nyomtalanul azonban, mert megmaradt a *ködökruha* haszná-
lata kb. 6 hetes korig, valamint a kar fáslizása kb. 2 hétig. A csecsemőt
azonban már *négysarkos tollpólyába* pólyálták, még ha az csak tyúktollal
volt is megtöltve. A pólya nagysága kb. 80 × 80 cm volt. A pólyát, a *lekrít*
vagy *kisinget*, a *fűkötőt*, *penelkát* az anya már a szülés várható idejére
előre *összekészítette*. A hátul nyitott és nyaknál kis pántlikával kötődő
lekrí gyolesból, vászonzól készült, de kevésbé módos helyen nem akadt
más, mint egy egyébként már használhatatlan firhang (függöny). A kis
fűkötő szabása is egyszerű: a fejétől és oldalt az arcot borító rész téglalap
alakú, hátulja a fejformához igazodva szintén téglalap alakú, de a felső
két sarka lekerekített az összedolgozásnál. Áll alatt kötődött, s amelyik
háznál mód volt rá, *csipke* is került a szélére. Nem mindenki kedvelte
azonban, mert a mozgékonyabb csecsemő fejét forgatva az arcára csúsz-
tatta a *fűkötőt*, ekkor pedig *eltört a méceses*. A *penelka* anyaga, nagysága
változatos volt. Ki-ki tehetsége szerint készítette vászonzól, gyolesból, vi-

EMŐD TAMÁS ÉS BEREKBŐSZÖRMÉNY

BAKÓ ENDRE

selten ruha ép részéből, gatyaszárból. Jól megfigyelhető itt a parasztság minden még felhasználható hasznosítani akaró igyekezete: a semmit sem eldobni elv.

A *négysarkos pólyába* oly módon fektették a csecsemőt, hogy a feje és a lába két átlós sarokban helyezkedett el. Felhajtották a lábánál levő sarkot, majd a jobb, s rá a baloldalt. A kb. 2—2,5 méteres *pólyakötővel* átkötötték a pólyát. A *pólyakötő* végére *szalagot* varrtak, kislánynak rózsaszínűt, kisfiúnak kéket.

A pólyázás legalább 6 hónapig tartott, de nem ritkán 1 évig is. Előbb semmiképp sem vették volna ki a pólyából, nehogy a *gyenge kis csontjai elnyomorodjanak*. Nyugodtabban bízták így nagyobb gyermekre a felügyeletét. Feketéshez nem minden családnak volt *bölcső*; ilyenkor a *teknőbe* tettek *szalmát*, rá egy *vászonlepedőt*, feje alá *kis tollpárnát*. Volt rá eset, hogy a családi köteleken belül, a rokonságban családról családra vándorolt a *bölcső*. Mágig tartó sérelem is származott abból, ha a „jogosult” család nem kapta meg és a csecsemőt *teknőbe* kellett tartani. A pólyából kikerült csecsemőre *kis kantust* adtak. Ebben csúszott-mászott nyáron kinn, télen benn a házban. A *kantust* az anyja szabta-varrta maradékból, viseltes sajtójából. A hátulját felkötötték, hogy a gyermek elvégezhesse a dolgát, s ne kenődjön hamar össze a ruha. Nyáron esetleg csak egy *kendővel* kötötték át a hasát, úgy játszott egész nap.

A lábára *kis mamuszt* varrt az anyja, posztódarabból, szűrődarabból. Később elterjedt a *putina* vagy *trikó* viselete, ez főként téli darab volt. Egybeszabott kez-es-lábas formájú, vagy a boltban vették vagy az anyja varrta *flanellből*, *parkettből*. Hátulja nyitott volt, hogy a dolgát önállóan elvégezhesse a gyerek. Ezt 2 éves korától viselte a gyerek. 4—5 éves korára kapott olyan ruhát, amely formájában és szabásában megegyezett a felnőttével, pusztán mérete volt kisebb. A kislány parkett, batizst ruhásként, cipőt, szandált, a kisfiú inget, nadrágot, kiscsizmát kapott, a legkisebket, amit a csizmadia még csinált: 20-as, 21-es méretűt.

Ezzel elérkeztünk az iskolás korig, vizsgálódásunk határáig. Erdemesnek látszik azonban a munkát tovább folytatni.

Adataimat szíves berettyóújfalui adatközlőimtől: *Szakács Miklósnétól*, *Bene Sándornétól*, *György Andrásnéól*, *Szoboszlai Imrénétől* nyertem.

Nyugati irodalmi emlékmúzeum

December 29-én nyílt meg Budapesten (XII. ker. Városmajor u. 48/b) a Nyugati Irodalmi Emlékmúzeum. Az emlékmúzeum kiállítását *Baróti Dezső* nyitotta meg. Az emlékmúzeum megnyitása beletartozik az Ady-centenáriumi programjába és méltó emléket állít a magyar irodalom eddig legnagyobb hatású folyóiratának.

Tálasi István akadémiai székfoglalója

Tálasi István professzor december 5-én tartotta meg akadémiai székfoglalóját Az európai arató műveletek néprajzi vizsgálatának főbb eredményei címmel.

A hírneves A Holnap Társaság két antológiája (1908 és 1909) egycsapra híres költővé avatta Emőd Tamást, a fiatal váradi újságíró, aki egész életében büszkén hangzott az Ady Endréhez és a „holnaposokhoz” fűződő eszmei és baráti kapcsolatát. Emőd számára a költői bölcsőhelyhez való feltétlen ragaszkodás voltaképpen erőforrás volt: válságait, megtorpanásait próbálta mindannyiszor leküzdeni a nagyszerű pályakezdés hitének és reményességének kifényesítésével.

Emőd tehetségében mindenki bízott, Ady Endre és Juhász Gyula is. A fiatal költő kezdetben váradi lapokban publikált. Eljutottak ugyan versei budapesti újságokba is, voltaképpen mégis A Holnap szentesítette Emőd költői rangját. Szívesen vette egy időben a Népszava is, ha jelentkezett, de a Hét, a Vasárnapi Újság, a Világ, a Renaissance stb. is megnyílt előtte. Első kötetét 1911-ben adta ki a Sonnenfeld grafikai műintézet Nagyváradon.

Nem kétséges, hogy a fiatal Emőd Tamás tehetséges költő volt. Új hangon szólalt meg, ha olykor Ady hatását nem is tudta magáról lefosztani. Érzékeny, minden iránt fogékony, kulturált lírikusnak indult. Beleérted a magyar múltba, megszólaltatta nemzedéke ellentmondásos életérzését, „felszívta” a nyugati művészet legfrissebb eredményeit, s nem kerülte el a figyelmét a szociális probléma, a munkássors abszurduma sem. Méltán élvezte pályatársai bizalmát: megvolt benne az adottság, hogy a legnagyobbak közé emelkedjen.

Tudjuk, nem így történt. Emőd 1913-ban Budapestre költözött, s a pilanatkai szülő kabarámfaj foglya lett hosszú időre. O maga így vonta meg pályafutása mérlegét:

Hogy itt a finom úri
szép Olimpuson én is
költő akartam lenni:
de tányérozni kellett.

S a pirosra kikent-fent
sarki Sikernek kellett
víg kuplerek szavára
ráznom a rimes rongyot.

(A régi szeretőmnek)

A versben másokat okol költői pályája megbicsaklásáért. Tudjuk azonban, hogy kettőn áll a vásár. Ígéretes talantum volt, de azért Peterdi István jó szemmel vette észre már első kötete kapcsán, hogy hiányzik belőle a mélység.

Ezért eshetett meg, hogy Ady barátja és harcostársa az első világháború kitörését fennhangon üdvözölte. (Persze nem egyedül a magyar írók közül!) Megtapasztalván azonban a háború gyötrelmeit, rögtön hangot váltott, de terjedelmes háborús költészet így is inkább a nivótlan közízlést és közhangulatot elégítette ki. Később Emőd ezen a címen adott belőlük válogatást: „Könnyű múzsa nehéz időkből”.

A húszas-harmincas években Emőd lírája ismét felfelé ívelt, halála előtt pedig sok mindent beváltott az egykori ígéretekből. A költő fiatalon, ötvenéves korában halt meg Nagyváradon, 1938-ban.

* * *

Költészete, noha egyetlen, azért hordoz maradandó értékeket is. Ide számíthatjuk fiatalkori líráját, jól sikerült művészpórtreit, olaszországi verseinek egyes darabjait, legfőképpen pedig az Ady Endrét, valamint a Holnap Társaságot megidéző vallomásokot, továbbá a fajüldözés elleni költői tiltakozását és a magyarság mellett tett verses hitvallásokat. Szép versekben emlékezett a költő Berekböszörményre, ahol született.

Szülőfalujának versciklust szentelt, amely az évek során rendeződött egységes tömbbé, s az *Emőd Tamás versei* című posztumusz kötetben nyeri el végső formáját. A ciklus első verse a *Köszönet*.

Öreg Böszörmény, neked köszönöm
a csöndes kedvem, tempóm, közönyöm,
álmom subáját, flegmám süvegét,
ócska szűrűjám borosüvegét,
botom, tarisznyám, kenyerem, kupám,
nótám, citerám, fűtyöm, furulyám.

A forró vallomás talán túloz egy kicsit, hiszen ha értelmezni kezdjük a metaforikus jelentésű szavakat, kiderül, hogy a költő mindent Berekböszörménynek köszönhet. Ebben a gesztusban nyilván benne van a fáradt, fenyegetett ember nosztalgikus visszavagyódása a szegényes, de mégis gondtalan gyermekkorba. Más verseiben szüleit úgy idézi fel, mint földhözragadt, kilenc gyermeküknek élő, önmagukat szétosztó dolgos embereket. (Anyám, Apám, Köszöntő, apámnak). A szülők tevékenységének és környezetének leírását mind böszörményi emlékek motiválják.

Emőd Tamást zsidó származása nem falazta be a szülői házába. Kollányi Boldizsár joggal írhatta A Holnap antológia második kötetének előszavában, hogy egyfajta kemény kálvinizmus jellemző rá. Vagyis a költő nyitott marad mindazon hatások befogadására, amelyek a falu hagyományára, hiedelmvilágára, szellemisége felől érkeztek hozzá. Az a tájék bőven termett mondát, dalt, balladát, s persze babonát. Emőd gyermekkorában, amikor még előfordult, hogy farkas támadta meg a szánt (Farkaskaland), ezek a népi források még javában buzogtak. Ót a fejletlen lovas mondája nyűgözte le többek között, még felnőtt korában is megkíséرتi az emléket. (A fejletlen lovas). A gályarab prédikátorok példázata is inkább gyerekkori emlék, semmint olvasmányélmény. (Hetven prédikátor). Az a tény pedig, hogy virágéneket írt, hogy egész életében fogékony volt a népdal, a népies hang iránt, alighanem szintén berekböszörményi hozomány. Erről írta:

En veszem a batyumat,
ezt a paraszti, himes
szóval és szívvel öltött
virágos vén tarisznyát.

(A régi szeretőmnek)

Persze Emőd nem csupán a nép művészi hajlamát, alkotó kedvét észlelte Berekböszörményben, hanem a paraszti sors évezredes tragikumát is érzékelte. Az *Örök a szántás* című versét írhatta volna Sinka István vagy bármelyik népi költő is:

Örökké ezt a földet szántja,
csak ballag, mint a vándorok;
így fogy az élet lassan-lassan
és az elnyűtt eszima lyukasan
addig jár, míg a földbe tántorog.

Még váradi újságíró korában megverselte Berekböszörményt, ahol „ázza és notázva” nőtt fel. (Berek-erdő). Abban a versében már fáradtság-ról panaszkodott. Mintha előre vetítené árnyékát az a sok buktató és bizonytalanság, amely később ráborult költői útjára.

Költészete, mint említettem, sok ponton vitatható. Az viszont bizonyos, hogy szülőfaluja mindig tisztá, művészileg értékes versekre, vallomásokra ihlette. Nem divatból, őszinte érzésből fakadtak ezek a versek!

Ezt Berekböszörménynek méltányolnia kell.

Bocskai szobor Nagykerékiben

Október 8-án avatták fel *Bocskai István* fejedelem bronz mellszobrát a nagykeréki kastélykertben. A szobor *Pátzay Pál* alkotása.

Fiókleveztár avatás Békésen

Békés megye Gyulán elhelyezett Leveztára november 17-én fiókleveztárt nyitott Békésen. A fiókleveztár, amely főleg a Békésre vonatkozó iratanyagot őrzi és gyűjti, hathatósan fogja segíteni az ősi város művelődésügyi és honismereti munkáját, helytörténeti kutatásait. A fiókleveztár *Varga János* avatta fel.

Vadász Endre kiállításunk hatása

A még 1976 decemberében megnyitott *Vadász Endre* kiállításunk nagy hatást váltott ki. A kiállítás nagy látogatottságnak örvendett és áthúzódott ennek az évek az elejére is. A kiállítási anyag összeállítása, a kiállítás tanulmányozása újabb gyűjtésre ösztönzött és felvetette egy *Vadász Endre* monográfia megírásának a szükségességét is. *Sz. Kürti Katalin* egyrészt továbbfolytatja a *Vadász* alkotások, adatok gyűjtését, másrészt előkészületeket tesz a *Vadász Endre* monográfia megírására.

AZ 1949-ES ÁRTÁNDI EMLÉKTÁBLA

ZSUPOS ZOLTÁN

1977. október 6-án Ártádon a Rákóczi u. 79. sz. alatti óvodánál ünnepség zajlott le. Az óvoda falán egy emléktábla található az alábbi szöveggel:

E házban tárgyalt a világosi fegyverletételről
1848. aug. 9-én Pöltenberg magyar tábornok gróf
Rüdiger orosz tábornokkal.

1848–1849 évben
hősi halált halt ártándi lakosok

Bőr Sándor	Kulesár János
Deczki Gábor	K. Nagy Imre
Fazekas Mihály	Serjéni Sándor
Fekete Sándor	Szöke András

A nyolcvanadik évforduló alkalmából márvány-
ba vésette

A Biharvármegyei Régészeti
és Történelmi Egylet

Ezt a márvány emléktáblát hozta rendbe az Ártándi Hazafias Népfront Községi Bizottságával együtt és szervezett koszorúzással egybekötött ünnepi megemlékezést az Ártándi Kavicsbánya Vállalat Búvár Kund szocialista brigádja. Az ünnepségen a következő emlékezés hangzott el:

Itt Ártádon a forradalom és szabadságharc utolsó felvonásának, a világosi fegyverletételnek az előzménye, a béketárgyalások befejeződése, megszakadása történt.

A tárgyalások már július 20-án Rimaszomban megkezdődtek. Ekkor Chrouleff ezredes, az orosz előcsapat parancsnoka Kotlaroff százados és Rüdiger főhadnagyot küldte Görgeihez, felszólítva őt a fegyverletételre, mely esetén a honvéd tiszteknek az orosz seregbe való belépését biztosították volna. Görgei válaszában a fegyverletétel feltételül az 1848-as alkotmány biztosítását kötötte ki, s négyesemközt azon hitét fejezte ki Kotlaroffnak, hogy Magyarország inkább fogadna el egy orosz herceget uralkodójául, mint egy osztrákot, ezért javasolta Pászkevicznek, az orosz seregek parancsnokának a magyar kormánnyal való alkudozást.

Július 23. és 24. közti éjjel Görgei az alsószolcai főhadiszállásán Rüdiger orosz tábornoktól egy francia nyelvű levelet kapott, s ebben arra szólította fel Görgeit, hogy közölje vele a harc megszüntetésének feltételeit. Görgei erre július 24-én azt válaszolta, hogy nem hadserege megmentéséről, hanem arról van szó, hogy szorongatott hazája politikai létét mentse, s ha Pászkevic alkura hajlandó, közölje a feltételeit vele, ő pedig közvetíteni fogja az alkudozásokat közte és a magyar kormány között.

Görgei ezen eseményekről elküldte jelentését a kormányhoz, s az július 29-én meg is érkezett Szegedre. A minisztertanács még aznap este Görgei táborába küldte Szemere Bertalant és Batthyány Kázmért a tárgyalások vezetésére. Szemere útközben július 30-án hosszú levelet írt Görgeinek, melyben helyeselte a közeledés megkezdését, s felhatalmazta oda-érkezésükig az oroszokkal a további tárgyalásra. Ezt a levelet azonban nem kapta meg Görgei augusztus 4-e előtt, amikor is este Szemere és Batthyány nyíradonyi főhadiszállására érkeztek. Aznap este már nem beszélhettek vele, csak másnap Vámospércsen tudatták küldetésük célját.

Szemere kijelentette, hogy most már ő fog írni Pászkevicznek, s megkérdezte Görgeitől a tárgyalás állását. Görgei ingerülten csupán annyit válaszolt, hogy ő azt tudatta a kormánnyal, és azóta nem tárgyalt az oroszokkal. Szemere Nagyváradról augusztus 5-én nagyon burkoltan és ormályosan fogalmazott levelet küldött Pászkevicznek, amelyben a tárgyalások folytatásáról írt. Szemere talán azért, mert maga is meggyőződött arról, hogy a burkolt ajánlat mit se ér, vagy még inkább azért, mert már megkapta Kossuthnak Aradon augusztus 4-i utasítását, melyben felhatalmazta őt a magyar koronának az 1848-iki alkotmány alapján egy orosz herceg részére leendő följánlására, augusztus 6-án egy újabb, nyíltabban szóló ajánlatot tett Pászkevicznek, melyet végfoglalványában Görgeinek fel sem olvasott. Ezt Görgei kísérő levél mellett augusztus 7-én Pöltenberg tábornok, Beneczky Lajos ezredes és gr. Bethlen János huszárezredes által küldte az orosz táborba.

Pöltenbergék augusztus 8-án délelőtt 10 órakor érkeztek Ártádra, Rüdiger tábornok főhadiszállására. Az Pászkevicshöz küldte őket, de az nem fogadta a parlamentereket, hanem Rüdigert bízta meg a válaszóással. A francia nyelven szerkesztett, s Ártádon augusztus 9-ről keltezett válasz azt tartalmazta, hogy az orosz sereg egyedüli rendeltetés a harcolás, s ha a magyarok alá akarják magukat vetni törvényes uralkodójuknak, forduljanak Haynauhoz. Rüdiger szóban még azt is tudatta Pöltenbergékkel, hogy az oroszok csak a fölkelő sereget veszik tekintetbe, csak azszal egyezkedhetnek, de a forradalmi kormánnyal soha.

Pöltenbergék a válaszzal augusztus 11-én estefelé érkeztek Görgei akkori főhadiszállására, Aradra. Ezzel el lett vágva az útja a további békealkudozásoknak, s az emléktábla szövegével ellentétben Ártádon nem a világosi fegyverletételről tárgyaltak, hanem itt zajlott le a béketárgyalások utolsó fejezete.

Negyedszázados a gyergyószentmiklósi múzeum

November 26-án tudományos ülészak keretében emlékeztek meg Gyergyószentmiklóson (Gheorgheni) a múzeum 25 éves fennállásáról. Az ülészakon három tárgykörben hangzottak el előadások. A történelmi előadások közül Demény Lajos helytörténeti, a néprajzi előadások közül Molnár Istvánnak a vadfogásról, Tarisznyás Mártonnak az erdő néprajzáról, a természettudományi és műszaki előadások közül pedig Márton Lászlónak a gyergyói textilipar fejlődéséről szóló előadását említhetjük meg. Az ülészak anyagának kiadását tervezik.

NÉHÁNY EGYSZERŰ FALFESTŐ ELJÁRÁS NYÍRMÁRTONFALVÁRÓL

VIGA GYULA—RÁDULY EMIL

Parasztasszonyaink életében — más munkákhoz hasonlóan — meghatározott rendje, időbeosztása volt a ház körüli teendők ellátásának is. Ez utóbbiak között lényeges szerepet játszott a lakóház takarítása, meszelése, festése is, amelyek mindig tükrözték a gazdaasszony tisztaságát, háziasságát is. A lakóház homlokzatának, tornácának, de különösen a pitvar, és — szabadkéményes házaknál — a kéményaljja festésére és díszítésére sokféle, különböző színű festéket, s gazdag díszítő motívumkincset alkalmaztak az asszonyok, melyek vidékenként, néprajzi csoportonként változtak, esetenként etnikai különbségeket is jeleztek.¹ A kérdéssel foglalkozó néprajzi publikációk főleg a díszes, a népi díszítőművészet sajátos színfoltját jelentő eljárásokat írták le (Ajak, Kalocsa környéke, Tótkomlós stb.), s kevesebb figyelmet szenteltek az egyszerű falfestő eljárásoknak. Ez utóbbiak egy-egy településen belül általánosan ismertek, mindenki által gyakoroltak voltak, szemben az említett területek igényesebb művészkedésével, mely falvanként egy-két pingálóasszony tevékenységéhez kötődött.² Az egyszerűbb eljárások időben is megelőzhetők a népi díszítőművészet nagy felvirágzásának korszakában, a múlt század második felében kialakult díszítőstílusokat.³ Közleményünkben a Nyírség egyik legdélebbi falvában, Nyírmártonfalván gyűjtött, részben ma is gyakorolt egyszerű festési módokat, díszítő eljárásokat mutatunk be.

A házat általában két alkalommal meszelték ki évente: ősszel, *Mindszentkor* (november 1.), s tavasszal, húsvétra. A meszelést általában megelőzte a *tapasztás* is, melynek során fekete földből, *tőrek*ből és *lóganéből* kevert sárral javították ki a fal repedéseit, hibáit. Néhány napos száradás után következett a meszelés, mely a gazdaasszony dolga volt. Ezt a *hét derekán* végezték legszívesebben, akkor jutott rá leginkább idő. A szobák fala kívül fehér színű volt. Emellett szokás volt a fal *aljának, tövének* 50—60 centiméter magasságig barna, fekete vagy szürke festékkel való *felhúzása*, körülfestése. Erre a célra boltban vett porfestéket használtak, a szürke színt alkalmanként úgy nyerték, hogy a mészből kemencéből kivett *szalmapernyét* keverték. Ez utóbbival gyakran meszelték a kéményalját, valamint a századunk elején elterjedt, ún. *rakott tűzhelyet* is. A szobát legtöbbször fehérre, a konyhát és a *pitart vadgalamb-szürkére, zöldre, libaszínre* (világoszöldes-sárga), sárgára, fehérre vagy világoskékre festették. A nyárikonyhát évente csak egyszer meszelték: fala fehér, mennyezete barna vagy fekete volt. A kéményalját és a pitart viszont rendszeresen újrameszelték, ha elpiszkolódtól a fala. A mennyezet általában sötétebb színű volt, mint a fal (szürke, barna, esetleg zöld, égszínkék). A mennyezettel megegyező színűre festették a fal felső csíkját, a szobában és a tornácra 15—25 cm, a konyhában, pitvarban 20—40 cm szélességben.

A meszelés megszáradása után következett a *pingálás*, amely főleg a nagylányok dolga volt. Általában csak a pitart és a tornácot pingálták, a szobát egyáltalán nem. A *közös pitarú* cselédlakásokban általában volt a pitvarban levő tűzhelyek (katlan és a kemence fűtőnyílása) pingálása is. Színezőanyagként boltban vásárolt porfestéket használtak, melynek színe eltűnt az alapfestés színétől.

Általánosan elterjedt volt a krumpliból készült nyomódúcok alkalmazása. Nagyméretű krumplit kettévágtak, az egyik felét *kicakkozták*, belefaragták a mintát (főleg csillag és virág motívumot), majd a formát színes festékbe mártva a falhoz nyomkozták. Az egyes mintáknak nem volt külön nevük, a technikának nem is alakult ki saját díszítőrendszerre, a forma elsősorban az asszonyok fantáziáját és ügyességét dicsérte. (A lehetőségeket természetesen nagyban behatárolta az anyag, a burgonya szerkezete is.) Mintázás közben soronként változtatták a színeket.

Gyakori volt a pitvarnak és a tornácnak ujjal történő festése. Az asszonyok színes festékbe mártották ujjukat, s három vagy öt ujjal pettyeket nyomtak a falra, vagy hosszabb-rövidebb hullámvonalakat rajoltak. Alkalmas volt a fal cífrázására a dohányfüző színe is. Kis csomók tekert össze belőle, majd ezt a festékbe mártották. A csomót kezük között lazán hengergették le a falon, s így szabálytalan mintázatot nyertek. Leginkább azonban kerekfejű meszelővel nyomtak színes *rózsákat* a falra (ennek hiányában újabban hosszúkak meszelőt is alkalmaznak). Máskor néhány ciroszálat kötöttek össze, ezt festékbe mártották, s kis fadarabhoz ütögetve, a falra fröccsenő festékcseppekkel rajolták mintát. Három-négy szál — festékbe mártott — baromfittal *rozmaring* mintát nyomtak a falra. Elsősorban a cselédlakásokban, valamint a kéményaljja festésére alkalmazták a következő eljárást: rongydarabot vagy rossz harisnyát, zoknit mártottak a festékbe, s ezt a falhoz csapkodva díszítették ki színes foltokkal a falat.

Az 1920-as évektől terjedt el fokozatosan a boltban vásárolható, különböző mintákra kivágott *pingálópapír*, mellyel lényegesen egységesebb festést lehetett nyerni. Az utóbbi két évtizedben pedig egyre inkább festő kispaprosok veszik át a faluban és a tanyaikon is ezt a feladatot.

A meszelést és a pingálást mindig nagytakarítás követte, amikor *földmálták* a házat, majd *sárgafölddel lelincseltek*, leszórták. (Vasárnapok és ünnepek előtt is ebből állt rendszerint a takarítás.)

Rövid közleményünk nem lehet alkalmas a festőeljárások elterjedésével kapcsolatos messzemenő vizsgálatra. Ennek ellenére kívánczik néhány megfigyelés adatközlésünk végére. Nézetünk szerint az ismertett pingáló eljárások vagy maradványai egy korábbi, magasabb szintű díszítőművészetnek, vagy csupán az esztétikai igények kielégítésének egyszerű formái az adott szégyenes keretek és lehetőségek között. (Különösen az uradalmi cselédlakásokra vonatkozik ez.) Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni az első lehetőséget sem. Az eddigi adatokból — melyek a korábbi publikációkban kerültek felszínre — kitűnt, hogy a pingálásnak ez a technikája főleg a szlovák asszonyok kezén virágzott igazán magas szinten. Nem állítjuk természetesen, hogy ezzel a kultúrélemmel igazolható lenne idegen etnikum jelenléte, s más oldalról sem tudjuk egyértelműen megfogni a szláv népesség jelenlétét. Az azonban kétségtelen, hogy *Fényes Elek* szerint — az általa magyarnak tartott falu — lakóinak csaknem 90%-a görögkatolikus vallású volt.⁴ Paládi-Kovács Attila tanulmánya igazolta a környező falvak ukrán szórványainak meglétét.⁵ Nem tartjuk tehát kizártnak, hogy a népművészet ezen ágának további vizsgálata adalékot jelenthetne az etnikai összetétel kutatásához is.

1. *Gunda Béla*: Néprajzi gyűjtőúton. Debrecen, 1956. 117. *Tábori György*: A lótkomlói szlovák asszonyok kézzel kifaragott falalhúzásai. Szántó Kovács János Múzeum Evk. 1959. 193–196. *Tábori György*: A Békés és Csanád megyei szlovák festőasszonyok. Békési Elet V. (1970) 3. sz. 429–444. *Muraközi Ágota*: Cifrázott pitavok Ajakon. Jósza András Múzeum Evk. XII–XIV., Budapest, 1972. 55–72., stb.
2. *Vargha László*: A tilalmasi tanyák építkezése. Budapest, 1940. 59. *Muraközi Ágota*: i. m. 61. skk. 1. Muraközi Ágota tanulmánya nyomán követi a pingálás elterjedését, a festőasszonyok személyét.
3. *Vö.*: *Muraközi Ágota*: i. m. 61. skk. lap.
4. *Fényes Elek*: Magyarország... mostani állapotja. Pesten. 1839. IV. kötet. 233.
5. *Paládi-Kovács Attila*: Ukrajn szörvények a 18–19. században a mai Magyarország északi részén. Népi kultúra — népi társadalom VII. (1973) 327–366.

A múzeumi dolgozók bérrendezése

A pedagógusok és a közművelődési dolgozók bérrendezésének keretében sor került a múzeumi dolgozók bérének rendezésére is. A szeptember 1-vel hatályba lépő bérrendezéssel a Hajdú-Bihar megyei Múzeumi Szervezet 22 százalékos béremelésben részesült, 31 600 Ft (havi) összegben. Ez az összeg lehetővé tette, hogy mindenki megkapja a kötelező emelést, hogy mindenkinek felkerekíthetjük a korpótlékát, hogy mindenkivel elérhettük az alsó bérhatárt és hogy mindezen felül bizonyos differenciálást is hajtsunk végre. A bérrendezést munkatársaink nagy megelégedéssel fogadták.

Nagyszabású lengyel képzőművészeti kiállítás

A Kulturális Kapcsolatok Intézete közreműködésével a Magyar Nemzeti Galéria nagyszabású lengyel képzőművészeti kiállítást mutatott be, *Mai lengyel festészet* címmel. A kiállítás december 20-án nyílt meg. A kiállítás jól szemlélteti a mai lengyel festészet sokoldalúságát, hagyományos voltát és útkereséseit, de mindennek előtt élénkségét, elevenségét.

Külföldi magyar művész kiállítása Pécsen

A képzőművészeti életéről, kiállításairól híres Pécsen, a Janus Pannonius Múzeum rendezésében önálló kiállításon mutatkozott be *Szenes Árpád* Franciaországban élő festőművész. A kiállítás december 11-én nyílt meg a Városi Kiállítási Tereben.

Képzőművészeti kiállítás Sárospatakról

Az országszerte ismert, gazdag történelmi és művelődési hagyományokkal rendelkező, füstöli szépségekben bővelkedő Sárospatak sok képzőművészt ihletett már meg. Műemlékeit, öreg házait, a Bodrogot, a közeli hegyeket, az érdekes pataki embereket sokan megfestették, fényképezték, mintázták. De talán senki sem olyan belső átéléssel, annyi helyi kötődéssel, mint *Bertha Zoltán* pataki festőművész. *Bertha Zoltán* Sárospatakról készített festményeit és grafikáit Bodrognak gyöngye Patak címmel önálló kiállítást keretében mutatta be a Sárospataki Képtár. A kiállítást *Bolgar Kálmán* nyitotta meg, október 16-án.

A REFORMÁTUS EGYHÁZNAK A TEMETŐTERÜLET HASZNOSÍTÁSÁT ÉS RENDJÉT SZABÁLYOZÓ TEVÉKENYSÉGE A XIX. SZÁZAD VÉGÉN, ÉS AZ ÚJLÉTAI TEMETŐ FASÍRJELEI

PÁLL ISTVÁN

Hajdú-Bihar megyében sok református temetőben találunk fejfákat, de eddig főleg a díszítmények és sírversek keltették fel a kutatók érdeklődését.¹ Az 1974-ben kiadott Folklor archívum 2. kötete csak két Hajdú-Bihar megyei temetőből (Debrecen és Monostorpályi) közöl a fejfák típusaira és díszítményeire vonatkozó adatokat, viszont szinte teljesen hiányzik a temetőkből található katolikus fakeresztek kutatását bemutató dolgozat.²

Ebben a dolgozatban az újléta temetőkből található református fejfákat és katolikus fa sírkereszteket tekintjük át. Már korábban is megjelent egy — inkább csak figyelemfelkeltő — írás az újléta sírjelekről³; itt most a temetőhasználat múlt század végi rendjével és a sírjelek díszítésével is foglalkozunk.

Újlétán a község alapítása óta (1865) négy temetőt nyitottak. Fejfakutatásra csak az utolsó kettő alkalmas, mivel az első temetőben néhány sírkövön kívül más sírjelet nem találunk. Az első temető a község északkeleti részén, a falu közelében található. Ide 1885-ig temettek. A ref. egyház presbitéri jegyzőkönyve szerint ebben az évben a községi gyűlés „az újból felosztandó legelőből egy alkalmas helyen” három hold temetőföldet mért ki.⁴ Ez a temető a község keleti részén, a mai „új temető” mellett található.

A presbitérium az újonnan kapott temető-területet „a szokásoknak megfelelően” árokkal elkerítette, de négy láncnyi területet kihagyott, hátha az idővel új házhelynek kiosztják, valamint hogy „a községi jószág legelőjének a községbeli közlése miatt gátul ne szolgáljon.”⁵

Ugyanezen az ülésen határozatot hoztak, hogy a temetéseket alkalmával a sírokat egymás után, „sor szerint ássák. Összeviszza és a rendelkezés 5 ftr pénzbírság alatt tiltatik.”⁶ Valószínű, hogy ezt az utasítást a lakosság nem tartotta be, mert 1904-ben ismét ilyen ügyben hoztak határozatot.

A temetőnek kijelölt „de temetkezésre még be nem fogott területek bérbe adása külön bevételi forrást jelentett az egyháznak. 1886-ban az árkon belüli területet 21 ftr 90 krajcárért „kapásnövény alá”, az árkon kívülit pedig 10 ftr 30 krajcárért „apró mag alá” adták bérbe a legtöbbet ígérő öt személynek.⁷ 1887 tavaszán 8 bérlőnek 28 ftr 25 kr-ért nyilvános árverésen, ugyanez év őszén pedig öszi mag alá felesben adták ki a területet.⁸ Újabb adat 1895-ből van; ekkor „a temető föld krumpli alá nyilvános árverésen kiadtni határozatott.”⁹ A legutolsó ilyen jellegű jegyzőkönyvi bejegyzés 1908-ban készült; ekkor a következő három évre Sas János kapja haszonbérbe évi 13 koronaért a még üresen maradt földet.¹⁰

A temető területét másként is hasznosították: 1876-ban a temetőben száradásnak indult tölgyfákat vágták ki és szállították be,¹¹ 1904-ben pedig a temető fájából kerítést javítottak, a maradékot a tanító udvarán rakták össze, amiből az egyház kezelésében levő iskolát fűtötték.¹²

A sírhely a reformátusoknak ingyenes volt, de „más felekezetűek a temetőhelyet... csak szabott ár lefizetése mellett vehetik igénybe, mivel azt nem adományképpen kapta egyházunk, hanem a lakosok fekvőségéből hasított ki” — olvashatjuk a presbitérium határozatát.¹³ Egy sírhely díja 1892-ben vagyontalannak 2 frt, a vagyonnal rendelkezőknek 5 frt;¹⁴ 1901-ben minden idegen lakóhelyű és más vallású személy 10 koronáért kapott sírhelyet. A sírhely-fizetés miatt több esetben probléma merült fel: így 1904-ben egy, a hozzátartozója mellé temetett halott sírhely-kérdésével foglalkozott a presbitérium. Eszerint „Boldog Péter gondnok jelenti, hogy Szlafkai (?) István egy sírhely árát nem akarja megfizetni, azon alapon mert az a legutóbbi temetkezésnél mint régi sír ásott ki a melyért már egyszer az illő díj megfizettetett. Különben is sok eset ismétlődik ilyen formán.” A presbitérium határozata: „Senki a más sírjába nem temetkeztetik a ki mégis tenné a sírért tekintet nélkül arra hogy régi sír a vagy új volt e már érette fizetve vagy nem köteles az illő díjat megfizetni.”¹⁵

A református egyházból kilépett és baptista felekezetet alapító lakosok a fizetés-kötelezettség miatt többször tiltakoztak, de csak annyit értek el, hogy akinek volt földje, nem fizetett, de akinek nem volt, az továbbra is köteles volt a 10 koronát fizetni.¹⁶ Emiatt azután 1906-ban a következő levéllel fordultak a községi vezetéshez: „A baptista hitközség kéri a községi előjáróságot, hogy járjon közbe a ref. egyháztanácsnál, hogy a temető helyiségében úgy a baptisták mint más vallásúak ingyen temetkezhessenek, vagy pedig gondoskodjék köztemető helyiségről.”¹⁷ Valószínű, hogy a községi vezetés nem intézkedett, így a református esperes közbenjárására volt szükség, hogy a más vallásúak is ingyen temetkezhessenek a temetőben.¹⁸

Igy lehetséges, hogy a ma „régii temető”-nek nevezett harmadik temetőből több síron a református fejfa mellett katolikus sírkeresztet is látnunk — a házastársak vallásának megfelelően. (1. kép) A katolikusok nem temetkeztek külön a temetőn belül sem; nem kizárt, hogy éppen a fent említett presbitériumi határozat vált szokássá.

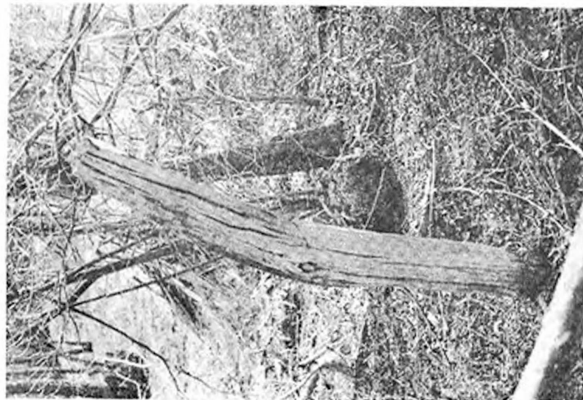
Az újlétai temetőben található fejfák a néprajzi szakirodalomban „fatönkök”-nek nevezett típusba sorolhatók. Ezen a vidéken ez a típus az általános. Az egyszerűbb kivitelezésűtől a már-már művészi megformálásúakig széles határ között mozog a sírjelek külalakja. Ezeket legtöbbször kerégyártók és ácsok faragták (akárcsak ma is!), de elég sok a házi készítésű fejfa is. Anyaguk leginkább akác, de található tölgyfából készült fejfa is. A fejfák viszonylag rövid „élete” miatt csak a 30-as évektől kezdve vizsgálhatjuk azokat: a legrégebbi fejfa a 20-as évek végéről származik.

A legegyszerűbb fejfa egy enyhén görbült akácfa-darabból készült. Eleje laposra faragott, ide került az elhunytat vonatkozó szöveg. (2. kép) Ettől nem sokban különbözik a 3. képen látható fejfa; ez azonban jobban kimunkált, a fejrész három oldalról faragott, jobban elválik egymástól a homlok rész és a törzs, köztük csipkézett rész van. A homlokra érdekes alakú szomorúfűz rajzot véstek.

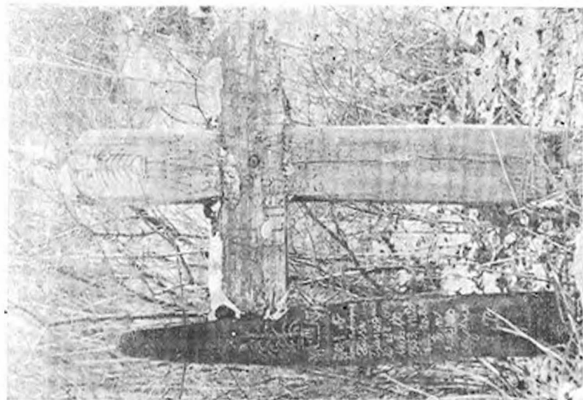
Egy másik fejfán a fejrész teljesen elhegyesedik, emiatt a széles fejfa felső része féibe vágott kúphoz hasonló. Háttulja ennek sem faragott, csupán az elülső része. (4. kép)

A fejfák zömét az 5–6. képen látható típusok adják. Ezeknek széles törzsük van, homlok részük előről nézve előrebukó háromszög alakú, oldalról nézve pedig a fejrész felül kiszélesedik. Ma is az 5. képen látható az elfogadott és hagyományos forma.

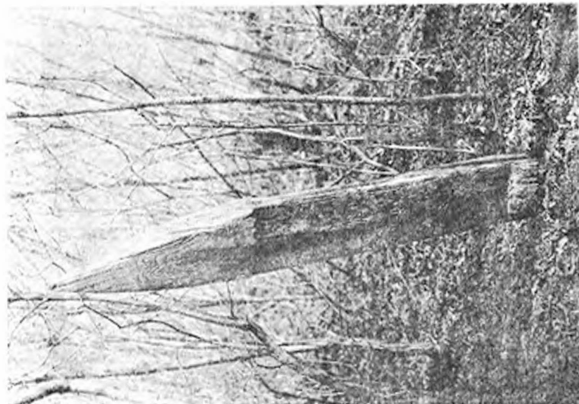
A fejfák általában 170 centiméterre nyúlnak ki a földből. Ha az aljuk elkorhad, rendszerint nem dobják ki őket, hanem lentebb ássák. Így egészen alacsony, 70–80 centiméteres fejfákat is láthatunk. (7. kép) Újabb,

2. kép.

1. kép.

4. kép.

3. kép.

ha sírkövet állítanak, a kivevett fejfát a sírkő mögé állítják vissza; a fejfa feliratos része hátrafelé néz.

A fentebb tárgyalt fejfák adják a temető fejfaállományának szinte teljes egészét. A „régie temetőben” azonban találunk két ettől eltérő formájú fejfát is. Az egyik egyszerű, kb. 1 méteres akácfából készült; az eleje simára van faragva, homlokrésze előre ugrik, mint a törzs, rajta négy vízszintesen futó bevágás van. Teteje csúcsosan kiképzett. (8. kép)

A másik — szintén egyedüli példány — 1946-ban készült. Négy oldalal faragott, felül kiszélesedő darab, felső részére került a felirat is. Ennek a fejfának a fejrésze lapos, deszkaszzerű, vastagsága 10–12 cm. (9. kép) A községben nem emlékeznek rá, hogy ezt a két fejfát ki készítette, és miért különböznek a többiétől.

A katolikusok keresztjei nagyjából kezdetelegések — különösen szembetűnő ez az ötvenes évek derekáig. Ez azzal magyarázható, hogy nem azok a mesterek faragták ki őket, mint a fejfákat, így azokat házilag faragták.

Kezdetleges, kissé nehézkesnek tűnő keresztjek mellett (10. kép) vékony, jobban kimunkált darabokat is találunk (11–12. kép). A felirat minősége is utal rá, hogy nem ugyanazok faragták, mint a ref. fejfákat. Magasságuk rendszerint nem éri el a fejfakét. A kereszt két szárának összerősítése általában egyszerű szeggel történt, de találunk szív alakú fejfel ellátott szegyet is. (12. kép)

A fejfák homlokzatán levő díszítés általában egyszerű: az esetek döntő többségében a szomorúfűz stilizált rajzát vették rájuk. Ennek legegyszerűbb formái az 1–3. ábrán láthatók. A 4–16. ábrán az egyszerűtől a bonyolultabb formáig látható néhány vésett ábra.

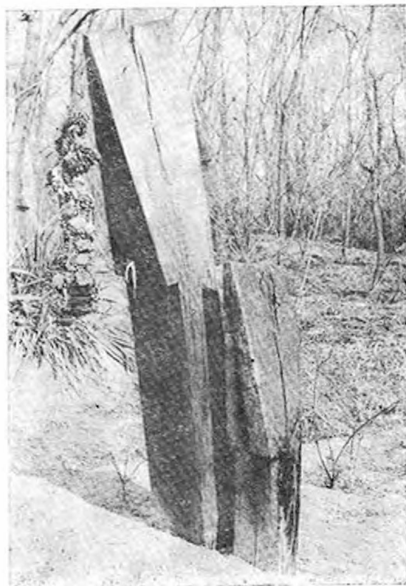
A szomorúfűz rajzán kívül — ill. mellett — más díszítő motívumok is megjelennek: az 1. képen látható fejfán a cserépből kinövő fűzfa rajza mellett jobbról és balról egy-egy tulipán látható (14. ábra). (Ez a forma megtalálható több református temetőben is).¹⁹ A 17. ábra a temető egyedüli indás díszítését mutatja; valószínű, hogy ez a fejfa nem Újlétán készült, mivel a díszítés és a betűk formája teljesen elüt a többi fejfán levőkéitől. Ehhez hasonlót egy közeli község, Monostorpályi temetőjéből közöl a Folklor archívum.²⁰

A fejfa törzsének előlapján levő feliratok rendszerint szűkszavúak: többnyire csak az elhunyt vonatkozó életrajzi adatot közölik (születés — halál ideje, az elhunyt neve). Van néhány rövidebb sírvers is, amelyek közül hármat mutatok itt be:

„ABFTRA
Itt nyugszik
egy rózsza
bimbó ki
korán elher
vadott
Édesanyja
kebelén ke
veset nyug
hatott.
Itt nyugszik
Nagy Sándor
Elt három
hónapot
béke poraira”

„ABFRA
Hit rem
ény sze
retetvíg
asztalja
szívemet
hogy a fel
tamadás
kor újral
átalakít
ket”

„ABFRA
e nema
sirban
alussza
a halál
csendes
álmát.
Néhai
Kiss
Imre
élt 48 évet
Még halt
1943
április 24
én béke
poraira”

5. kép.

6. kép.

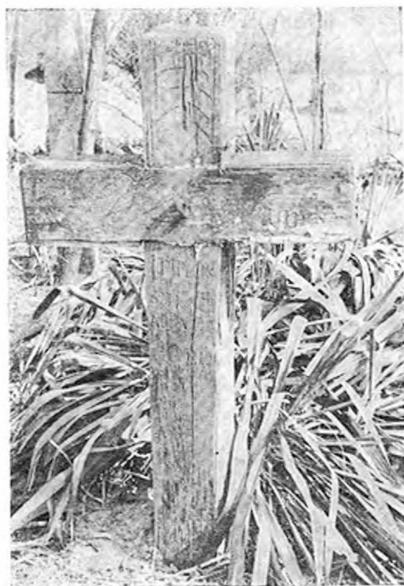
7. kép.

8. kép.

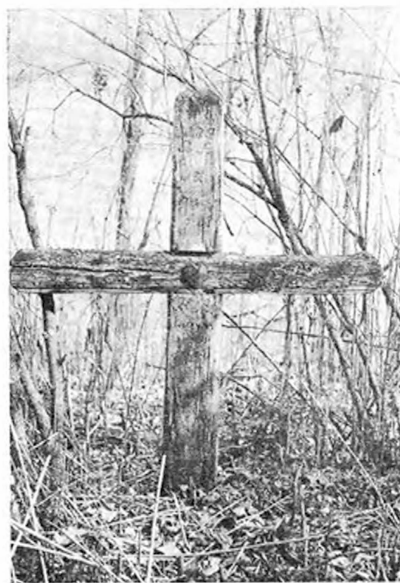
9. kép.

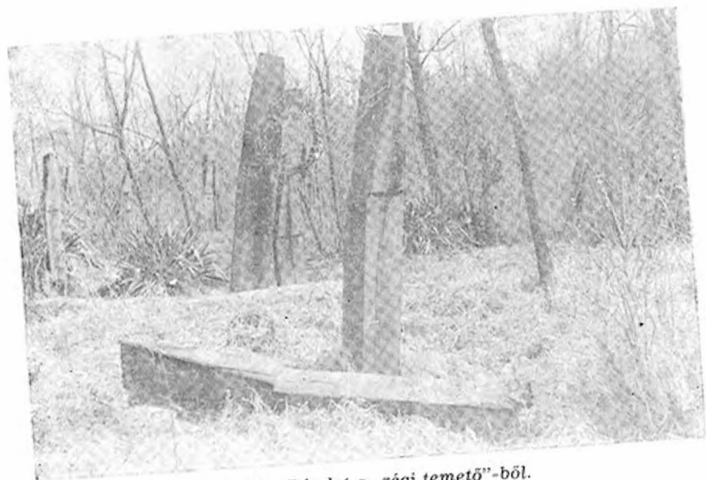
10. kép.

11. kép.

12. kép.

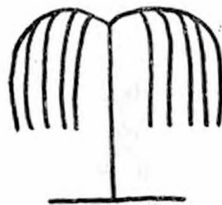
13. kép. Részlet a „régí temető”-ből.

4

5

6

7

8

Ábrák

1

2

3

9

10

11

12

13

14

15

16

A B F R A

17

1. A kérdésre vonatkozó részletes irodalom található *Dankó Imre*: A hajdúböszörményi temetők költészete c. munkájában (A Hajdúsági Múzeum Evkönyve II. Hajdúböszörmény, 1975. 285–294. p.)
2. *Nagy Dezső*: A magyar fejfák és díszitmények. *Folklor archívum* 2. MTA Néprajzi Kutatócsoport 1974.
3. *Páll István*: Fejfák Ujlétán. *Egyetemi Lapok* (Budapest) 1976. 10. szám 7.
4. *Presbiteri jegyzőkönyvek* (a továbbiakban: *Presb. jkv.*) 1885. aug. 23.
5. *Presb. jkv.* 1886. márc. 7.
6. Uo.
7. *Presb. jkv.* 1886. aug. 1.
8. *Presb. jkv.* 1887. márc. 15. és szept. 18.
9. *Presb. jkv.* 1895. márc. 10.
10. *Presb. jkv.* 1908. júl. 19.
11. *Presb. jkv.* 1876. dec. 31.
12. *Presb. jkv.* 1904. máj. 8.
13. *Presb. jkv.* 1895. szept. 15.
14. *Presb. jkv.* 1892. nov. 19.
15. *Presb. jkv.* 1904. máj. 25.
16. *Presb. jkv.* 1901. dec. 18.
17. *Presb. jkv.* 1906. ápr. 5.
18. *Presb. jkv.* 1906. jún. 17.
19. *Folklor archívum* 2. 600–607. ábra
20. *Uaz.* 628. ábra

A DIÁKSÁG ÉS MÚZEUM KAPCSOLATA

CS. TÁBORI HAJNALKA

A pedagógusok, közművelődési szakemberek mindig keresték azokat a lehetőségeket, eszközöket, módszereket, amelyek segítségével eredményesebbé tehetik az oktató-nevelő munkát. A közös feladat igen szoros együttműködést tételez fel. Ennek elvi és gyakorlati tennivalóit már megfogalmazta az MSZMP KB közoktatási közművelődési határozata.

A kapcsolatteremtés, együttgondolkodás és cselekvés öröndetesen megindult, a két intézményrendszer egymásra utaltsága közismert; egymásraépülésének tapasztalatairól mind a hazai, mind a külföldi szakirodalom egyre gyakrabban számol be.

Számunkra követendő példát mutatott a Munkásmozgalmi Múzeum, a Közlekedési Múzeum, a Mezőgazdasági Múzeum, a Petőfi Irodalmi Múzeum és a Budapesti Történelmi Múzeum. Tanulmányoztuk a vidéki múzeumok hasonló törekvéseit a győri, pécsi, békéscsabai és a szombathelyi múzeumokban.

Hajdú-Bihar megyében ilyen formában az 1975. évi Múzeumi Hónap keretében rendeztünk rendhagyó múzeumi foglalkozásokat a megye és Debrecen 17 középiskolájában és szakmunkásképző intézetében. A 75-ös év tapasztalatait kedvezően ítélték meg a pedagógusok, a diákok és a muzeológusok, így az újonnan megnyílt Déri Múzeumban már ennek megfelelően terveztük munkánkhoz ezt a részét, megteremtve hozzá a korszerű közművelődési feltételeket.

Már előjáróban alapvetően fontos megállapítani, hogy a múzeumi órák, komplex foglalkozások nem pótolhatják az iskolában megszerezhető alapismeret-anyagot. De nagyon hatásosan egészítheti ki az iskolában tanultakat, szemléletesebbé, kézzelfoghatóbbá teszi a tanár és diák közös munkáját, emellett természetesen sok új ismeretet is közöl. A múzeumi gyűjtemények tárgygazdagsága inspiráló hatású lehet — újabb és újabb érdeklődési kört nyitva az ifjúság előtt.

Az anyaghoz tartozó tárgyak szemléltetésével könnyebben megjegyezhetővé válik a tananyag, bővíthet az ismeretanyag, a foglalkozások légköre oldottabb, mint a tantermekben, és végül fantáziát mozgató lehet a múzeumi környezet is, hiszen a korhű formák, eszközök hatnak a diákokra.

Olyan együttműködésre van szükség, amely fontosnak tartja, hogy az iskola oktató-nevelő munkája bővídjön a múzeum és a többi közművelődési intézmény szolgáltatásaival. Ehhez szükség van arra a felismerésre, hogy az iskola nem taníthat meg mindent, de az önképzés, önművelés igényét felkeltheti, módszereit kialakíthatja.

Eppen ezért a múzeumi hálózat kiemelt feladatának tartja ezt a munkát és komplex módon tárja fel gazdag anyagát.

1976. májusa óta a Déri Múzeum Közművelődési Csoportjának egyik munkatársa múzeum-pedagógusi beosztásban dolgozik. Az alább bemutat-

tott népművelési formák egy része már az ő tevékenységének, de egyben az egész Közművelődési Csoport és múzeum valamennyi munkatársa tudatos tevékenységének, törekvésének az eredményei.

A múzeumi közművelődésnek ez az új formája, „az iskola és a múzeum” új kapcsolata természetesen sok kísérletezéssel, és jobb, hatékonyabb formák keresésével járt. Mi ezt a munkát valamennyien szívvel-lelkel végezzük, s az idő előrehaladásával és a tapasztalatok növelésével egyre jobb megoldásokat találunk. Múzeumi közművelődési munkánkban ez a törekvés immár rendszeres tevékenységgé, munkánk teljesleges részévé vált. Így került sor 1976. októberében a Hajdú-Bihar megyei Pedagógus Továbbképző Intézet és a Déri Múzeum közös rendezésében az „Iskola és Múzeum együttműködése” című tanácskozásra, amelynek szakfelügyelők, gyakorlati pedagógusok és muzeológusok voltak a résztvevői. Ezt a tanácskozást követően még ugyanaz év októberében hét alkalommal szerveztünk múzeumi foglalkozást „Diákok a Múzeumban” címmel, amelynek résztvevői a különböző iskolatípusok (általános iskolák, gimnáziumok, szakmunkásképzők, szakközépiskolák, főiskolák) diákjai voltak, a foglalkozások vezetői pedig a múzeumi gyűjteményeket kezelő muzeológusok.

Mivel most 1977 októberében megnyílt a Déri Múzeum új állandó kiállítása: a Múzeumi Hónap diákoknak szóló programja is elsősorban kiállítás központú, vagyis az új kiállítást akarjuk minél teljesebben, minél sokoldalúbban hasznosítani, beépíteni az oktató-nevelő munkába. Ennek ér-

Gyermekfoglalkozás a Déri Múzeumban. Vezető Cs. Tábori Hajnalka.

dekében szervezettebbé kívánjuk tenni az iskolai látogatásokat. Szeptember második felében kiadunk egy a kiállításainkról szóló ismertetést, amit elküldünk megyénk minden iskolájába, s egy vezető ajánlásban arra biztatjuk a pedagógusokat, hogy tantervükbe okvetlen iktassák be a múzeumlátogatást, mégpedig olyan formában, hogy az szorosan kapcsolódjon egy-egy tananyagrészhöz. A pedagógusoknak ehhez a munkához a múzeum messzemenő támogatást nyújt. Ezért október 25-én a Hajdú-Bihar megyei Pedagógus Továbbképző Intézettel közösen megrendezzük a „Vendégeink a történelem szakos pedagógusok” című programunkat, melyen továbbképzés formájában tárlatvezetés keretében bemutatják a múzeum munkatársai az általuk rendezett kiállításokat. A pedagógus és a muzeológus konzultációja lehetőséget biztosít a további szoros együttműködésre. Vagyis már most a tanév elején kizárhatják az esetlegességet. Ez elsősorban a vidéki pedagógusok számára fontos, mert nekik kevesebb alkalmuk van kiállításaink rendszeres látogatására. De ilyen, a múzeum által kezdeményezett tervezésnél jobban gazdálkodhatnak az idejükkel, s egy napon más, közművelődési intézményt is meglátogathatnak, vagy egyéb programot, pl. a kiállítási anyaghoz kapcsolódó film vetítését kérhetik.

Egy másik kezdeményezésünk a „Vendégünk...” sorozat úttörő- és KISZ-korú fiataljainak a szervezett múzeumlátogatása, valamint a „Miért szépek régi tárgyaink?” című rendhagyó művészettörténet órák tartása.

Gyermekcsoport a Déri Múzeum Ecce homo termében.
A foglalkozást vezeti Cs. Tábori Hajnalka.

Az úttörő korosztálynak egyéb foglalkozási lehetőségeket is biztosítunk az 1977. év folyamán:

— A „Szülőföldünk” akció keretén belül fotópályázatot hirdetünk a Városi Úttörő Elnökséggel közösen. A pályázat témája Hajdú-Bihar megye múzeumainak, műemlékeinek, irodalmi-történelmi emlékhelyeinek a megőrkítése.

— Aszfalttrajz-pályázatot hirdetünk, a Déri téren „Nyári múzeumi élményeim” címmel. Komplex rendezvény, a szürzés ideje alatt filmet vetítünk és foglalkozást tartunk a résztvevők számára.

— A „Barátunk a Múzeum” akciót Zenés Múzeumi Matinéval tesszük érdekesebbé, ahol a résztvevő gyerekek népdalokat, társas népi játékokat tanulnak, közben megtanítjuk őket régi népi gyermekjátékok készítésére.

Valamennyi felsorolt programnak, foglalkozásnak elsődleges feladata az ifjúság izlésnevelése, esztétikai nevelése, amelyhez a múzeum a lehető leghitelesebb tárgyi anyagot, mielőtt tudja biztosítani.

Végezetül, de nem utolsó sorban említjük a Hajdú-Bihar megyei KISZ Bizottság és a Déri Múzeum közös szervezésében megrendezett püspökladányi első Múzeumi Honismereti Tábor munkáját, ahol 40 fős diákcsoport vett részt a múzeumi gyűjtőmunkában. Kint a terepen ismerkedhettek meg az egyes múzeumi szakágak gyűjtőtevékenységével, az anyag feldolgozásával, a múzeumi munka céljával, tudományos törekvéseinkkel, a kiállítás-rendezéssel, a tárgyak védelmével stb. Most ősszel újra összehívjuk ezt a négy szakággal (régészet, természettudomány, legújabbkori történelem és néprajz) foglalkozó kollektívát, és megteremtjük számukra annak a lehetőségét, hogy mint ifjú Múzeumbaráti Köri tagok tovább folytassák a táborban megkezdett kutató munkájukat. Aminek első megvalósulási formája az, hogy az általuk gyűjtött anyagból pályamunkákat írnak.

Számkunkra egy ilyen fiatal kollektívának a múzeumi munkával, kutatómunkával való megismertetése igen fontos feladat. Pályaválasztásukat is elősegíti, megkönnyíti ez a munkával és a területtel való közelebbi kapcsolat.

II.

KÍSÉRLETEK, MÓDSZEREK, BEVÁLT ÉS TOVÁBBFEJLESZTETT FORMÁI A MÚZEUMI FOGLALKOZÁSOKNAK

Az ifjúság körében végzett izlésnevelő munkának korosztályonként más és más módszert kellett kialakítani, mert a folyamatosan elsajátított tudás birtokában a gyerekek mind több és több összefüggést képesek megérteni. A múzeum izlésnevelő tevékenységét a legkisebb korosztálynál kezdtük. Meggyőződésünk ugyanis, hogy nem lehet elég korán kezdeni azt a munkát, amely ifjúságunkat rendszeres múzeumlátogató, a történelmi múltat és a művészetet értő, igénylő közönséggé neveli.

Ennek a munkának az első lépcsőfoka, hogy már a legkisebbeket, az óvodás korosztályt is meghívjuk múzeumi sétára. 1977 tavaszán négy-öt éves középcsoportosok és öt-hat éves nagycsoportosok voltak a legifjabb látogatóink. Kiállításainkból számunkra a legvonzóbb és a legkönyebben magyarázható választottuk ki. A „Tájunk sajátos madárvilága” című kiállítást mutattuk be először.

A magyarázatot a múzeumpedagógus tartotta, aki mivel előzőleg már meglátogatta és megismerte a gyerekeket, jó kapcsolatot alakított ki velük. Mondanivalóját egyszerűen, jól érthetően, a gyerekek életkorának megfelelően mondta el. Az ilyen életkorú gyerekek figyelmét nem lehet hosszú

magyarázatokkal lekötni, néhány perc után már áttérhetett kérdés-felelet formára, és játékos kérdés-felelet formában folyt tovább az ismertetés, amit felélenkített az, hogy az ismertebb madarakról elénekelték a tanult dalokat, verseket, kiszámolókat.

A kiállítás megtekintése után a közművelődési teremben minden gyerek papírt és rajzeszközt kapott, és az volt a feladatuk, hogy rajzolják le azt, ami a legjobban tetszett nekik. A rajzolás befejeztével lemezhallgatással búcsúztak a múzeumtól.

A foglalkozás hatása: A látogatásnak a gyerekek, az óvónők és a szülők körében is mérhető volt a hatása. Egyértelműen sikeres volt. A gyerekek valamennyien szívesen rajzoltak, a foglalkozás végén pedig alig akartak hazamenni. Számos gyerek magát a foglalkozást vezető muzeológust rajzolta le. Megígértették, hogy rövidesen meglátogatták őket, s hogy ők is hamarosan eljönnek a múzeumba. S valóban, a látogatást követő hetekben jónéhányukkal találkoztunk, akik most már szülei kíséretében jöttek látogatni. A szülők elmondták, hogy a közös óvodai látogatás után a gyerekek szabadidő programjának a tervezésében a vidámpark, állatkert és vasárnap délelőtti Tv-nézés mellett új program lett a múzeumlátogatás. S most már a gyerek kedvéért nagyobb figyelemmel kísérik a múzeum rendezvényeit.

Módszertani megjegyzés: A látogatás során meggyőződünk arról, hogy bár az ilyen korosztályú gyerekeknek még nincs kialakult történelmi tudata, mégsem haszontalan a múlt használati tárgyairól, emlékeiről beszélni nekik. A képzőművészeti kiállításokban pedig meglepően otthon érezték magukat. Egy-egy képről gyermeki fantáziával csodálatos történeteket tudtak rögtönözni. Szinte azonnal kiválasztották a számukra legkedvesebb képet, s választásukat meg tudták indokolni. A látogatások először rövidre szabott idejét az óvónőkkel való egyetértésben kibővítettük egy kb. másfél óráig tartó múzeumi sétára.

A gyerekek viselkedése alkalmas volt többféle szempontú megfigyelésre. Pl.: ahogyan a meséket is szívesen hallgatják meg egymás után többször is, ugyanúgy voltak a látóivalokkal. Többször visszafordultak, egymás után többször is megnézték azokat a látóivalokat, amik legjobban tetszettek nekik. Látókörük, ismeretviláguk szélesedett, egész sor összefüggés vált számukra világossá.

Igen nagy jelentőségű volt, hogy a múzeumi környezetben néhány visszahúzó, befelé forduló gyerek is aktivizálódott, s meglepően jó eredményt produkált.

III.

TANÍTÁSI ÓRÁK, MÚZEUMI ÓRÁK

Cél: bekapcsolódás az oktatás-nevelés, ízlésfejlesztés munkájába a múzeumi foglalkozások során.

Lehetséges formák:

- A tanulók látogatása a múzeumban a szaktanár vezetésével.
- A tanulók múzeumlátogatása szakmuzeológusok vezetésével.
- Osztálylátogatás a tananyag tanítása előtt.
- Osztálylátogatás a tananyag tanítása után.
- Egyéni múzeumlátogatás az anyaghoz kapcsolódó feladattal.
- Egyéni múzeumlátogatás a tanár által készített kérdőlappal.
- stb.

Tapasztalataink szerint ezeknek a formáknak az együttes alkalmazása mindenképpen jobb, magasabb határfokot érhet el, egyik kiállításunk alkalmával a kiállításához kapcsolódó múzeum-pedagógiai feladatokat már így tettük, és valósítottuk meg. Célunk volt, egy adott közművelődési forma kipróbálása, vagyis egy kiállításnak a tananyaghoz való kapcsolása, az oktató-nevelő munkában való hasznosítása és ennek a mérése.

A Rákóczi évforduló alkalmából rendezett kiállítással önként kínálkozott a lehetőség iskolai látogatásoknak a megszervezésére. Ennek érdekében minden általános iskolának és középiskolának elküldtük a kiállítás meghívóját és rövid ismertetését. A kiállításban látható tárgyakról, dokumentumokról feladatlapot állítottunk össze, amelyet nagy példányszám-ban sokszorosítottunk és a kiállítást látogató tanulókat rendelkezésére bocsátottunk.

A feladatlap teszt rendszerű volt, tartalmában az ált. iskola 6. osztályának a tanítási követelményeihez igazodott. A gépelési formája pedig lehetővé tette az azonnali és gyors értékelést. Az elért pontszámok révén szorgalmi jegyet szerezhettek a tanulók.

Az eredmény: Mivel a feladatlapok a kiállítás nyitvatartásának teljes ideje alatt (két hónap) rendelkezésre állottak, mintegy 10 debreceni és vidéki osztály tanulóit töltötték ki, és szereztek ezáltal osztályzatot.

Módszertani megjegyzés: Ezt a módszert akkor lehet sikeresen és magas határfokkal alkalmazni, ha a kiállítás rendezési ideje és az illető tananyag időben szerencsésen találkozik, vagy csak nagyon kis különbséggel követi a kiállítást a tananyagot. Pl.: az ismétlési időszakban. Ezt igazolják a kitöltött tesztlapok, az összesítés során kiderült, hogy a szabadságharc korszakát ismétlődő hetedikesek jobb eredményt értek el az azt új anyagként tanuló hatodikosoknál.

IV.

RAJZ ÉS MŰELEMZÉS TANÍTÁSA A DÉRI MÚZEUMBAN, MÚZEUMI ÓRÁK KERETÉBEN

1976 őszétől rendszeresen tartunk rajz és műelemzés órákat a múzeumban. Partnerünk a debreceni Mester utcai Általános Iskola pedagógusa, Angyal Erzsébet tanárnő, aki a felső tagozatban tanítja a nevezett tantárgyat. Kapcsolatunk 1976 tavaszán kezdődött, akkor még csak tárlatvezetéseket tartottunk a tanulók részére a múzeumi anyagnak abban a részében, ami szervesen kapcsolódott a tananyaghoz. Rövidesen munkatervet készítettünk arról, hogy a 76—77-es tanévben már a múzeumban tartunk rendszeresen, a tantervnek megfelelően műelemző órákat. Erre legmegfelelőbbnek az 5. és a 7. osztályokat találtuk. Mindkét osztályból az A-ra esett a választásunk, a B osztályok pedig a párhuzamos kontroll osztályok lettek, akik továbbra is a hagyományos módon, iskolai tanórán végezték feladataikat.

A múzeumi tanítási órák beosztása a következőképpen alakult:

1. 1976. nov. 13. 8.35—10.15-ig: A képzőművészet felosztása, 5. A.

2. 1976. nov. 16. 8.35—10.15-ig: Szóttes, himzés, 7. A.

Ismerkedés a népművészettel, Nyakas Miklósné népművészet mestere műtermének a felkeresése. A műteremlátogatás után még délután egyéni feladat: A múzeumban rajzos anyagot gyűjteni a himzett népi textiliákról.

3. 1976. nov. 27. 8.35—10.15-ig: Pásztorművészet, 5. A.

4. 1976. dec. 4. 8.35—10.15-ig: Az őseber művészete. 5. A. Beszélő továbbképzési nap keretében bemutató tanítás, utána szakmai megbeszélés.

5. 1976. dec. 7. 8—10-ig: műteremlátogatás Bényi Árpád festőművész-nél. 7. A.

6. 1976. dec. 18. 8.35—10.15-ig: Egyiptom művészete. 5. A.

7. 1977. január. A görög művészet. 5. A.

8. 1977. január. A római művészet. 5. A.

9. 1977. január. Népművészet: a népi fazekasság. 7. A.

10. 1977. február. Művészeti élet a romantika idejében. 7. A.

11. 1977. február. A romantika építészete. 7. A.

12. 1977. március. A romantika és a realizmus festészete. 7. A.

Bemutató tanítás Debrecen város rajztanárainak a részére. Szakmai továbbképzés.

13. 1977. április. Az impresszionizmus és a posztimpresszionizmus. 7. A.

Hogyan történt egy múzeumi rajz és műelemzés órára a felkészülés?

1. Adottak a tanítási óra oktatási, nevelési képzési feladatai.

2. A konkrét tananyaghoz a pedagógus és a muzeológus együttesen jelölik ki a felhasználandó szakirodalmat, aminek alapján óravázlatot készítenek, s megnézik és szelektálják a múzeum anyagából bemutatandó anyagot. (Ebben az időszakban a múzeum állandó kiállításai zárva voltak, tehát raktári anyagból kellett dolgozni. Gondos mérlegelés útján válogatták ki a megfelelő anyagot, mindez a múzeumi rendtartást figyelembe véve, a műtárgyak védelme érdekében.)

— A tárgyaknak a bemutatásra való előkészítése is megtörtént: tisztítás, különleges óvás, ha szükség volt rá.

— A tananyagban előforduló idegen kifejezéseket, szakterminológiák kiszótározása.

— A vonatkozó irodalom, művészeti lexikon, az illusztrációs könyv-anyag kiválogatása.

— A Filmtárból a tananyaghoz használható film kiválasztása, levetítése, kikölcsönzése.

— A végleges óravázlat elkészítése.

— Az óravázlat alapján a feladatok megosztása a pedagógus és a muzeológus között.

— A szükséges technikai eszközök üzembe helyezése, kipróbálása.

— A készülékeket működtető technikai személyzet biztosítása.

— A terem kiválasztása.

— Porta és ruhatár biztosítása (ilyen korai időben még nincs nyitva az épület a látogatók számára).

— Előadás van! — táblák kihelyezése, a tanóra védelmének érdekében.

— A munkatársak értesítése a foglalkozásról, hiszen közben párhuzamosan folyik a belső múzeumi munka.

— Szünet idejére egy folyosó és megfelelő mosdók biztosítása.

A felsoroltak közül aligha lehetne egyet is elhagyni, mert az a tanóra fegyelmét, sikerét veszélyeztetné. A mindenre kiterjedő figyelem igen fontos, tekintettel arra, hogy a tanulók nem a megszokott iskolai környezetben vannak, hanem új környezetben hallgatják az órát. Eppen ezért első alkalommal szükség volt őket felkészíteni, de az egymás után ismétlődő órák során már egyre otthonosabban érezték magukat.

A múzeumi órák eredményét a tanév végén a kontroll osztályok eredményével összehasonlítva megállapíthattuk, hogy ez az újfajta óra, ez a komplex módszer, amely a múzeumi anyagra és a muzeológus munkájára is támaszkodik, nagyon hatékonyan mondható. Ennek során több lehetőség nyílt a tananyag részletesebb elvezetésére, és több lehetőség nyílt a társművészetek bemutatására, mint a hagyományos iskolai órán. Reggeli óraosztásban és a szerencsés kétszer 45 perces időbeosztással idővesztés nélkül lehetett megoldani a múzeum megközelítését.

A múzeumi óra során a gyerekek több csatornán, szemléletesebben, élményszerűbben sajátították el a kijelölt feladatokat, és a múzeumban otthonosan mozgó, rendszeres kiállításlátogatókká váltak.

Megkezdett munkánkat az 1977—78-as tanévben is folytatjuk, s a bevált foglalkozási típusokat lehetőségeinkhez képest továbbfejlesztjük.

Képzőművészeti kiállítások

A hajdúböszörményi Művelődési Központ szeptember 2-án újból bemutatta az egy évvel korábban a Hajdúsági Múzeumban rendezett *Pálnagy Zsigmond*-emlékkiállítást. A kiállítást *Nemes László* nyitotta meg. Szeptember 4-én nyílt meg a Türkevei Múzeumban *Gy. Vad Erzsébet* festőművész kiállítása. A kiállítást *Koszna Mihály* adta át a közönségnek. A Komárom megyei képzőművészek kollektív kiállításának adott otthont a tatai Kuny Domokos Múzeum. A kiállítást december 4-én *Aron Nagy Lajos* nyitotta meg. A Bács-Kiskun Megyei Tárlat a kecskeméti *Katona József* Múzeumban nyílt meg, december 4-én. A kiállítást *Gyapay József* vezette be. A Magyar Nemzeti Galériában került sor *Gábor Marianne* gyűjteményes kiállítására. A tárlatot *Pogány Ö. Gábor* nyitotta meg, december 16-án. A Hajdú-Bihar megyei Építőipari Vállalat Munkásszállásán rendezték meg, Debrecenben, *Tar Zoltán* festőművész kiállítását. A kiállítást *Halmos Sándor* nyitotta meg.

A Hajdú-Bihar megyei Múzeumi és Műemléki Hónapok meghívó-programfüzetéről

A közelmúltban többen kérték a Hajdú-Bihar megyei Múzeumi és Műemléki Hónapokhoz készült meghívó-programfüzetek régebbi számait. A Hajdú-Bihar megyei Múzeumi Szervezet 1969 óta jelentet meg olyan múzeumi hónapi meghívó-programfüzeteket, amelyek a szorosan vett műsoron, eseménynapitáron túl gazdag honismereti, helytörténeti tárgyú, ismeretterjesztő cikkeket is tartalmaz. Ezek a tájékoztató írások ismertetik a program egyes pontjait, ismereteket közölnek a rendezvényvel kapcsolatosan. Idővel ez a forma állandósult és a füzetekben megjelent cikkek számottevő, értékes ismereteket közöl, bizonyos mértékben a tudományos kutatás számára is jelentős gyűjteményé fejlődtek. Többen felfedezték ezt és összegyűjtötték a másorfüzeteket, sőt, hogy használhatóbbak legyenek egybe is köttették őket. Sajnos, az egyes hiányzó számok után kutatókat nem tudjuk minden esetben kielégíteni, mert a legtöbb füzet teljesen el fogott.

MIT TANÍTOTT MARÓTHI MATEMATIKÁBÓL?

TÓTH BÉLA

Maróthi Györgyöt *Arithmetica* c. tankönyve révén mint a magyar matematikai oktatás jelentős tényezőjét, úttörőjét tartja számon e tudományág hazai története. Arról azonban nemigen vett tudomást eddigéig, hogy a nagy polihisztor tevékenysége messze túlterjed a matematikának ezen az elemi körén.¹

Már az is nagy jelentőségű dolog hazai matematika-történetünk szempontjából, hogy Maróthi tanulmányútja során, melyet Zürich, Bazel, Bern, Groningen egyetemén töltött, megismerkedett a korabeli matematika eredményeivel. Első magasabb matematikai ismereteit szinte a véletlen folytán, egy Bernből Zürichbe tett hajóját során szerezte Johannes Gessner (1709–1790) zürichi matematika professzorától, aki ugyancsak a hajón utazott, s aki megismertette Lamy *Elementa Arithmetices* c. művét.² Ettől kezdve Maróthi fáradhatatlan vásárlója a kor legkiválóbb matematikai műveinek, tanulmányozója tudósainak. 1735. decemberében bázei barátjához, Jakob Christoph Beckhez írott levelében így foglalja össze a matematikai könyvek beszerzése terén addig elért eredményeit: „Matematikai könyvem rövidesen lesz elegendő, mert Wolff *Systemája* mellett a jelentősebb matematikusok közül megvannak Wallis kiváló művei, Gregorius a Sancto Vincentio, Newton *Arithmetikája*, Prestet *Algebrája*, Clave *Euklidés-e*, ezeken kívül néhány kis élelősködő, Pardies, Lamy, Tacquet, Sturm, talán még több is, mint kellene. Ha még ezeken kívül meglesse három könyvem: Barrow *Archimédés-e* (Euklidés-e már megvan, ezt két angliai kiadásban is megvettem...) Bouilliald *Arithmetica Infinitorum-já*, Marquis De l'Hopital könyve a kúpszeletekről, többet nem vásárolnék. Tartsd szemmel, kérélek ezeket (Cartesius *Geometriája* már megvan), s ha rájuk bukkanasz, vedd meg az elsőt egy aranyért, úgyszintén a másodikat, harmadikat négy könyvben.”³

Közben buzgó olvasója az *Acta Eruditorum Lipsiensia*-nak, mely szintén nagy számban közöl matematikai tanulmányokat, köztük a Bernoulliak és G. W. Leibniz munkáit, melyek főleg a differenciál- és integrál-számítás kérdéseivel foglalkoznak. De ekkor olvassa Newton *Arithmetica Universalis*-át is.⁴ Hazaindulása előtt pedig megveszi *Philosophiae naturalis principia mathematica* c. művének legújabb kiadását is (Amsterd., 1714.). A könyv ma is megvan a debreceni Kollégium könyvtárában.⁵

A hetedfél évi külföldi tartózkodás után visszatért ifjút Debrecenben 1738 áprilisában a Kollégium professzorává választották, s a történelem, az ékezzés és a matézis tanításával bízták meg.⁶ Maróthi munkásságát az előbbi két tárgy tanításával kezdte, de rövidesen sor került a harmadik előadására is. 1740. október elején vagyis az őszi félév kezdetén, ugyancsak

Beckhez írott levelében írja: „A legközelebbi héten már megkezdtem a matézis előadását is Weidler útmutatása nyomán. Intitutiójának egyszerre több példányát is meghoztunk. Matematikai és filozófiai eszközök készítésében is szorgalmaskodunk.”⁷ Vagyis Maróthi a gondjaira bízott akadémiai fokozatú ifjúság matematikai oktatását mindjárt egy magasabb fokú tankönyv alapján kezdte el. Johann Friedrich Weidler (1692—1755) ugyanis a wittenbergi egyetem matézis tanára volt, s művét, melynek teljes címe *Institutiones Matheseos selectis observationibus illustratae*, akadémiai tankönyvnek (praelectionibus academicis) szánta.

Weidler műve minden szempontból kitűnő tankönyvnek mondható. A természettudományok akkori helyzetének megfelelően a matematika mellett fizikát is tartalmaz, sőt mai értelemben véve más tudományt is, és mindeniket igyekszik a gyakorlatlaltal, a mindennapi étellel is egybekapcsolni. A könyv két részből áll. Az első, a „mathesis pura”, az egész és törtézetekkel való műveleteken kívül röviden szól a számtani, mértani, mértani haladványról, a négyzet és köbgyökönásról, s a logaritmusról, azonkívül a sík- és térmértanról, s ezen belül a trigonometriáról (trigonometria plana, 181—197. l.) utalva mindegyiknek a gyakorlati hasznára is, mint az ilyenféle példák mutatják: „Acervum frumenti metiri” (175. l.), „Lignorum struem metiri” (176. l.) stb. — A könyv igazi gyakorlati jellegét azonban az elsőnél terjedelmesebb második rész, a „mathesis applicata sive mixta” adta meg. Ez főleg olyan fejezeteket tartalmaz, melyeket a mai tudomány a fizika körében tárgyal, mint pl. az optica s ezen belül a katoptrica (tükrözés) és dioptrica (sugártörés), „arithmeticae et geometriae principia nec non experimentis singularibus sociata”, azaz a vonatkozó kísérletek leírásával együtt. De külön részek szólnak az asztronómiáról, az általános földrajzról, chronológiáról, gnomonicáról (napóra-készítés), ugyancsak „ope arithmeticae et geometriae”, valamint „de motu et gravitate corporum”, azaz a mechanikáról, aztán a hydrostaticáról, aerometriáról és hydraulikáról. Végül egy „architectura civilis et militaris” c. szakasz zárja le az egészet, „melyek egyike azt tanítja, hogyan lehet a várost épületekkel díszíteni, a másik pedig, hogy hogyan lehet az ellenség ellen megvédeni és megerősíteni” (Prolegomena 5—6. l.), azaz építészetet tanít.

Igen érdekes része a könyvnek az egyes szakaszok után található apróbetűs „Scholion”-ok, azaz jegyzetek, melyek főleg a tárgyalt kérdések történetét ismertetik vázlatosan, feltüntetve az azzal foglalkozók neveit, a kérdésekhez tartozó műveiket, s természetesen jelezve, mikor éltek.

Növelte a könyv használhatóságát a világos beosztásún, tömör definíciókon kívül a 42 „tabula”, azaz a külön lapokon elhelyezett ábrák sorozata.

Maróthi ezzel a lépésével a debreceni matematika-oktatást egycsapásra főiskolai szintre emelte. A munka további menetéről is van néhány adatunk. Bár mint láttuk, professzorunk már 1740 októberében elkezdte a matematika tanítását Weidler könyve szerint, az ugyanakkor megrendelt mű példányai csak 1743-ban érkeztek meg. A kollégiumi könyvtár birtokában levő R. 71.8. jelzetű, könyvtári feljegyzéseket tartalmazó Album hátsó lapjain, az előbbi bejegyzésekhez viszonyítva fordított helyzetben olvasható ugyan azoknak a diákoknak a névsora, akik a könyvet, összesen 36-an, megvásárolták.⁸ Úgy látszik, ettől kezdve folyt intenzívebben a „mathesis” tanítása. Hatvani István önéletrajzában azt olvassuk az 1743. évről: „studia etiam Mathematica aestivis cum primis diebus auctore Clariss. Georgio

Maróthi iam degustare cepi⁹. Az 1741-ben ugyancsak Maróthi kezdeményezésére bevezetett nyilvános közvizsgák sorában a harmadikon, 1744. október 3-án (1743-ban valami miatt ezek a vizsgák elmaradtak) Maróthi tanítványai Weidler Geometriájának II. és III. részéből a „válogatott elméletekről” (Theoremata) számoltak be. Hogy ugyancsak 1744-ben foglalkoztak csillagászattal is, azt mind Maróthi Astrogonosiájának ránk maradt szövegeiből, mind tanítványának, Újfalusi Ferencnek egy későbbi feljegyzéséből tudjuk. Ez az Újfalusi külföldi tanulmányai után a Bihar megyei Sárádon, majd Péterszegen lett lelkész, s itt az 1700-as évek második felében egy hatalmas 804 oldalnyi, fólió alakú, gyönyörű ábrákkal ellátott kompendiumot állított össze kora természettudományáról. Itt írja: „Híres Maróthi György observatoriumjára még mikor a naturalis scienciákat kezdetem tanulni, mindjárt igyekeztem vigyázni, ahol az égnek csillagait, forogását tanította” (258. l. r.)¹⁰.

Mivel Újfalusi 1744-ben jött Nagykőrösre Debrecenbe,¹¹ ebből is kitűnik, hogy Maróthi szinte halála napjáig tanította a matematizist és a természettudomány néhány vele összefüggő szakaszát, annak ellenére, hogy a kísérleti fizika tanítását Szilágyi Sámuel professzorral választása után reá bízta a város vezetősége.¹²

Weidler könyvének bevezetésével Maróthi szinte egy évszázadra megalapozta a matematika tanítását Debrecenben. Minden jel szerint Weidler könyvét tanította Hatvani István is (1718–1786), hiszen az 1770. évi *Methodus* is, amely nem egyéb mint a Kollégium „tanterve és utasítása”, azt ajánlja, hogy a metafizikai osztály tanulói ismételjék az eddig tanult aritmetikát. Weidlerből pedig tanulják meg az arányokat, a négyzet- és a köbgyökvonást (29. l.). Az 1778-as tanárkari jegyzőkönyv szerint is, „a Philosophiae Professor tanítja a pura Mathesist, u. m. az Arithmetica, Geometriat, Trigonometriát”¹³, ami megegyezik Weidler könyvének rendszerével. Az 1782-es Ordo Studiorum is hiányként említi, hogy Weidler Mathesist és a harmadéves diákoknak (valószínűleg az ún. metafizikai osztály tanulóiról van szó) alig ötödésze szerzi meg.¹⁴ De Weidlerre utal Zemplénnak ama megjegyzése is, hogy Hatvani tanított először építészetet Debrecenben (II. 74. l.). Weidler könyvének utolsó fejezete ugyanis az építészetről szól. Weidler továbbélését mutatja az is, hogy a kollégiumi könyvtárban meglevő négy példány közül az első egy 1759-i amszterdami kiadás (0.875.), a legkésőbbi pedig egy 1784-es lipcsei (0.877.). Az utóbbi több 19. sz. eleji tulajdonosi bejegyzést is tartalmaz, tehát még ekkor is használatban volt.

JEGYZETEK

1. Maróthi matematikai tevékenységével legutóbb Szénássy Barna foglalkozott. *A magyarországi matematika története* c. munkája (Ak. k., Bp., 1970.) 350–51. lapjain. E munkában olvashatunk a Maróthival foglalkozó korábbi tanulmányokról is.
2. L. Lengyel Imre–Tóth Béla: *Maróthi György külföldi tanulmányútja* (Könyv és Könyvtár VIII. 1., Debrecen, 1970. KLTE könyvtára), 60–61. l.
3. Lengyel–Tóth l. m. 79–80. l.
4. L. Lengyel–Tóth l. m. 66–69. l. — Az Acta Lipsiensis olvasásáról a 75. lapon is. — Itt felvetődhet a kérdés, hogy bázei diák korában miért nem hallgatta a Bernoulliakat (mert mint részletes életrajzaiból kiderült, ez a helyzet), hiszen ez a város volt a híres matematikus család székhelye. Itt azonban Maróthi ki-

- zárólag teológiával és klasszikus nyelvekkel foglalkozott, lelkesi oklevele érdekében, amelyet itt szerzett meg. De hogy a Bernoulliak tevékenységéről volt tudomása, ezt főleg a később Debrecenből írott levelei tanúsítják (L. Maróthi György nevelési törekvéseinek külföldi gyökerei, Könyv és Könyvtár II., KLTE könyvtára, Debrecen, 1971. (A továbbiakban L–T. II.))
5. A könyv megvásárlásáról egy hazafelé vezető útnán Nürnbergből keletkezett levele számol be. L. Lengyel–Tóth l. m. 112–113. l.
 6. Tanárri választásának első nyoma a debreceni városi tanács jegyzőkönyvében olvasható: „Die 31 Martii in Senatu et Commun(ite) Tisztelete Maróthi György Ur Eloquentiae Professornak — resolválatott”. Prot. Polit. 1726–1741. HBmL. IV. A. 101/a. 146, 373. l.
 7. L. L–T. II. 79. l.
 8. Kötők a Hatvani István is.
 9. L. Lósy–Schmidt: *Hatvani István élete és művei, 1718–1786.*, Debrecen, 1931., 203. l.
 10. Újfalusi műve a Kollégium könyvtárában található 0. 360.
 11. Thury Etele: *Iskolatörténeti adattár*, Pápa, 1908., II. 220. l.
 12. Szilágyi Sámuel 1742 tavaszán választotta a város vezetősége a Kollégium professzorává, s a görög nyelv és filozófia (fizika) tanítását bízta rá.
 13. *Protocolium Professoriale*, A Tiszántúli Ref. Egyházkerület Levéltára, II. 1. d.
 14. L. Nagy Sándor: *A debreceni Kollégium stb.* (Debrecen, 1940.), 150. l.

Megjelent a Dériekről, gyűjteményeiről szóló ismertetés

Az Alföldi Nyomda az év legvégére készítette el *Dankó Imre* A Dériek, a Déri-gyűjtemények című munkáját. A kiadvány a Déri Múzeum illetve a debreceni múzeum fennállásának 75. évére készült és Déri Frigyes, valamint Déri György életrajzát, gyűjtőtevékenységét ismerteti. A füzetben a gyűjteményeket 30 fénykép mutatja be.

Előkészületek a püspökladányi múzeum megnyitására

A püspökladányi Nagyközségi Tanács megvásárolta a múzeum elhelyezésére a Püspökladány, Kossuth u. 28. számú házat. Az épület múzeumi célokra való átalakításához, illetve felújításához hamarosan hozzáfognak. Az új épületbe körülbelül 1978 derekán költözik be a püspökladányi múzeum.

Elkészült a Hajdú-Bihar megyei múzeumi szervezet új Ügyrendi Szabályzata

Az év végére elkészült múzeumi szervezetünk új Ügyrendi Szabályzata. Az Ügyrendi Szabályzat átdolgozására azért volt szükség, mert a legutóbbi Ügyrendi Szabályzat óta sok új törvény, rendelkezés és utasítás jelent meg, számos eljárás megváltozott. Az új Ügyrendi Szabályzatot *Dankó Imre* készítette.

A CSELEKVŐ-SZEMTANÚ ELTÁVOZOTT...

(EMLÉKEZÉS BIHARI NAGY LAJOSRA)

HÉTHY ZOLTÁN

Súlyos beteg volt már, többet feküdt a berettyóújfalui kórházban, mint otthon, mégis megdöbbenést keltett a szomorú hír: Bihari Nagy Lajos meghalt.

Idős kora és hosszú betegsége ellenére tele volt ambícióval: a Független Kisgazdapárt történetét írta, mintegy megfogadva Szabó Pál, a nagyszerű és hűséges barát hozzá írott leveleiben levő buzdítását: „Minden erőt szedd össze, hogy ird meg a Kisgazdapártot...”

Sajnos erejéből csak a párt megalakulásának és első küzdelmes éveinek leírására futotta (a visszaemlékezés a Bihari Múzeum Évkönyvének II. kötetében jelenik meg).

Bihari Nagy Lajos volt az a bojtji tanító, aki felismerve a kisparasztok félfeudális kizsákmányolását, a szorító hierarchikus rendet — kiállt jogaiért, küzdött értük, mozgalmuk élére állt, fáradhatatlanul szervezett és agitált. Bojtjrról indult, de igazán 1930-ban Berettyóújfaluban jött létre a valamikori bihari szabad hajdúk ivadékaiból, a megélhetést alig-alig biztosító csekélyke földdel rendelkező gazdálkodókból, a „nyakas bihariakból” a később országos jelentőségű Független Kisgazda Párt.

A Párt egyik kiemelkedő vezetőjévé vált. A földreformért, a parasztok igazáért küzdők első sorában volt Bihari Nagy Lajos, aki falusi tanítóból szenvedélyesen politikáló baloldali újságíró lett. A reakciós körökben mindig felháborodást keltettek a földművelő nép nyomorúságát bemutató írásai, melyek előbb a békési, a bihari, majd az országos lapokban jelentek meg.

Később pesti újságíró lett, a Kis Újság szerkesztőségében dolgozott. (Innen támogatta például — lehetőségeihez képest — Költő Nagy Imrét, a parasztköltőt, megjelentette az újságban verseit.) Korábban is számtalan szállal kapcsolódott a népi írókhoz, szoros barátságban volt velük. (Szabó Pál elbeszélését, az Övék a glória címűt 1933-ban ki is adta.)

A fővárosban is folytatta kormányellenes, ellenzéki tevékenységét: a Kisgazdapárt egyik vezető embereként, kiváló szónokként járta az ország falvait, mozgósította a föld népét a jobb, boldogabb, biztos kenyeret adó jövőért.

Neve összekapcsolódott a Független Kisgazdapárt tevékenységével. Nagy politikai események, éles pártküzdelmek tanúja, résztvevője volt. Ennek bizonyítékai az általa a Legújabbkori Történelmi Múzeumnak (Magyar Munkásmozgalmi Múzeum) 1965-ben átadott gyűjtemény, mely a párt röplapjait, körleveleit, a vezető és országos politikusok (Bajcsy-Zsilinszky Endre, Tildy Zoltán, Nagy Ferenc) leveleit tartalmazta, a párt berettyóújfalui zászlójával együtt.

Életét, és a Kisgazdapárt további működését már csak a hagyatékában levő — és feltehetően a Bihari Múzeumba kerülő — dokumentumokból lehet nyomon követni.

Bihari Nagy Lajossal a két világháború közötti ellenzéki politikusok egyike, volt országgyűlési képviselő távozott el.

A Nógrád megyei múzeumok bemutatkozása

Az idei, a debreceni múzeum fennállásának 75. évfordulójára emlékező, jubileumi Múzeumi és Műemléki Hónapunkat a Nógrád megyei Múzeumi Szervezettel közösen rendeztük meg. A közös programban kiállítás-cserék, kölcsönös kirándulások szerepeltek. A Nógrád megyei Múzeumi Szervezet október 26-án egy öt előadásból álló előadás-sorozattal mutatkozott be nálunk. Előadók voltak: *Dr. Horváth, István, Dr. Zólyomi József, Praznovszky Mihály, Szvirček Ferenc és Vonsik Ilona.*

Országos múzeumigazgatói értekezlet Debrecenben

Múzeumunk 75 éves jubileumához, illetve jubileumi Múzeumi és Műemléki Hónapunkhoz kapcsolódva október 27—28-án országos múzeumigazgatói értekezlet volt Debrecenben, a Déri Múzeumban. Az értekezlet múzeumaink soronlevő feladatairól, a múzeumok közművelődési munkájáról szölt. Az értekezlet keretében bemutattuk a résztvevőknek új, állandó kiállításainkat és a tárlatvezetés során köszöntük meg mindazoknak a múzeumoknak a segítségét, amelyek valamilyen formában — főleg restaurálással — támogatták munkánkat, elősegítették kiállításaink megrendezését.

Eredményes honismereti munka folyik Biharkeresztesen

Biharkeresztes szépen fejlődő községünk, mind erősebben városiasodik. Ezt a folyamatot nemcsak az jelzi, hogy több környező falu csatlakozott hozzá (Ártánd, Bojt, Nagykereki, Bedő stb.), hanem az is, hogy művelődési élete fellendült, eleve név vált. Ezt a művelődési fellendülést nemcsak oktatási (általános iskolák, gimnázium, szakmunkásképzés, szakközépiskola) területén észlelhetjük, hanem közművelődési vonatkozásban is. A Művelődési Központban sokrétű, széles skálájú tevékenység folyik. Ennek egyik része a községben folyó honismereti, helytörténelmi munka. Ez a tevékenység nagymértékben támaszkodik a berettyóújfalusi Bihari Múzeumra, illetve a Hajdú-Bihar megyei Múzeumi Szervezetre, a Megyei Levéltárra.

KARDOS PÁL KÉT ADY-ÍRÁSA

GOTTESMANN DÓRA

Férjem, az 1971-ben elhunyt *Kardos Pál*, több alkalommal tartott előadást Adyról, illetve nyitott meg Ady-kiállítást. Mint az *Ady Társaság* oszlopos tagja az Adyval való foglalkozást, az Ady-kultusz ápolását egyik legfontosabb kötelességének tartotta. Az alábbiakban két, különböző időben készült Ady-írást adom közre. Mindkettő kiadatlan, kéziratuk *Kardos Pál* örözetemben levő kézirati hagyatéka között található. Az első 1945. január 28-án, Debrecenben, az Ady Társaság Ady-émlékünnepélyén hangzott el. A másik 1959-ből való a Déri Múzeum 1959. január 26-án megnyitott Ady-kiállítása megnyitója volt.

Úgy vélem, hogy *Kardos Pál* két Ady-íráának közreadásával méltán járulunk hozzá az Ady-centenárium jelentőségéhez és a debreceni Ady-kultusz fejlesztéséhez.

I.

A HALHATATLAN ADY

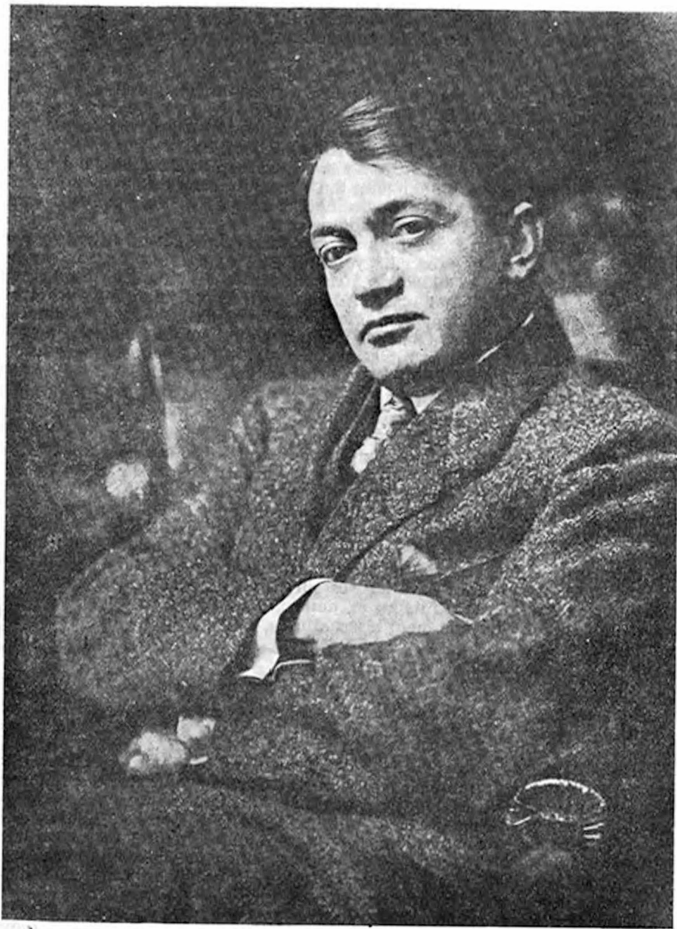
Mélyen Tisztelt Közönség!

A költő halálának 26. évfordulóján a halhatatlan Ady Endréről szólva hadd idézem társaságunk korán elhunyt büszkeségének, Gulyás Pálnak „A halott Ady Endre” c. költeményét.

Halandó arcát én sohase láttam
S a temetőjét sem, mely visszavette —
De árnyát a gólgotai homályban
A felhő már sokszor visszavetette . . .
A csillagok közt egy sóhaj barangol
S tompán dübög az anyaföld alattam:
„Ne azt keres bennem, ami halandó,
Hanem keresd azt, ami halhatatlan!”

Tisztelt Közönség!

Ady Endre halandó arcát látni nekem sem adatott meg, de 19 éves rajongó, fiatal szívvel ott voltam a temetésén. Igen, én is ott állhattam a Nemzeti Múzeum márvány-csarnokában Ady ravatalánál, amelyet a vesztett háborúban összeomlott ország romjaiból kilángoló forradalom tűzáradata kavargott körül. Mintha tegnap lett volna, úgy hasítanak még ma is fülembé Babits Mihály búcsúbeszédének az izgalomtól kiélesedett, szinte rikácsolóra torzult hangjai: Ady, ott vagy már a halottak élén, de nem az

Székely Aladár fotóművész egyik híres Ady-képe. Közlésével tisztelgünk a száz éve született Ady Endre előtt.

igazi halaványak táborában vezérkedel, mint ahogy megírtad. Te az igazi fényesek táborában vezérkedel, legnagyobbak között.

Még magam előtt látom a forradalmi kormány miniszterének, Jászi Oszkár nagy busa oroszánfejét, még hallom duzzadt ajkán a vád szavait dübörögni: „Miért nem hallgattatok Adyra? Miért dobátok oda magokat idegen imperializmus örületének?” Még érzem a döbbenetet, amely a szocialista szónok szavának hallatán fogott el, aki a proletárságnak követele Adyt, s nem akart senkivel osztozni örökségén.

És mégis, míg e forradalmi temetés és gyászos és lázas hangjai zúgnak fülemb, hallom, egyre hallom, mintha szegény Gulyás Pali mondaná a maga lelemlyített, patetikus-komor hangján: „Ne azt keresd bennem, ami halandó, hanem keresd azt, ami halhatatlan!”

Ami halhatatlan! De vajon nem Ady halhatatlanságát bizonyítja-e Juhász Géának társaságunkban négy héttel ezelőtt elhangzott előadása az Aktuális Adyról? Ez az előadás a frappáns idézetek tömegével mutatta meg, mennyire talál a mai korra Ady minden szava, mennyire profétai meglátásból fakadt minden igéje, mennyire beteljesedett rajtunk minden tragikus jóslata, mennyire tisztán látta, mit kellett volna tennünk, mennyire nincs ma sem jobb, igazabb, megbízhatóbb, világosabb látású útmutatónk, mint ez az egykor örültnek kiáltott költő.

Csakhogy, mélyen tisztelt Közönség, ez mégsem az Ady halhatatlanságát, ez a mi élhétetlenségünket bizonyítja. A mi élhétetlenségünket, akik még abban sem voltunk eléggé magyarok, hogy legalább a magunk kárán tanultunk volna, hiszen képesek voltunk egy emberöltő leforgása alatt kétszer ugyanazt a hibát elkövetni, képesek voltunk másodszor is odadobni magunkat egy idegen imperializmus örületének, és előidézni egy nemzeti katasztrófát, amely kísérleties másolata az előzőnek. Nem, az, hogy Ady tanítása ma is olyan véresen aktuális, mint jó negyedszázaddal ezelőtt, ez csak onnan van, hogy mi ezt a tanítást máig sem fogadtuk meg. Ady eszméiből szinte semmi sem valósult meg a mai napig. De vajon ha egyszer minden megvalósul, amit ő vallott, és sürgetett, ha a soha meg nem álló idő valaha túlhalad majd mindazon, amiért ma Ady tüzén felgyúlva újra lángolunk, akkor Ady már nem lesz aktuális, akkor a költő már kevesebbet fog jelenteni?

„Ne azt keresd bennem, ami halandó —
Hárem keresd azt, ami halhatatlan!”

De hát szabad-e ma egyáltalán azt keresni, ami halhatatlan? Szabad-e azt keresni, ami nem a mának szól, hanem az örökkévalóságnak? Szabad-e ma, amikor a mának a feladatai maguknak követelnek minden erőt, azon tűnődni, hogy a messze jövőben miben fogja gyönyörűsége lenni? Szabad-e a támadásra menetelő hadoszlop katonáinak egy pillanatra megállapodva föltekinteni a magas egekbe, hogy vajon a fényszórók tejútjai s a nyomjelző lövedékek vörös meteorjai között is helyükön ragyognak-e a mennybolt örök-fényű csillagzatai?

Tisztelt Közönség! Én azt hiszem, én úgy vallom, hogy szabad. Hiszen hadoszlopok azért menetelnek, fényszórók azért pásztáznak, röppentyűk azért röppennek, hogy az ember valaha még egyszer nyugodtan, bátran, tiszta lélekkel nézhessen fel Isten egére, Isten egének örök csillagaira. És ha valakinek szabad egy pillanatra elfordítani szemét a mátlól és odafordítani az örökkévalóság felé, hát kinek szabad inkább, mint nekünk: deb-

receni Ady társaságnak, akik akkor is örök csillagokra függesztettük tekintetünket, amikor a talán élesebb, de múltó fények még az ellenkező oldalról lobbantak fel?

Mélyen Tisztelt Közönség!

Ha azt akarjuk megkeresni, ami Ady Endrében halhatatlan, akkor bizonyára a költőt kell keresnünk benne. Mert bármennyire törekedett is Ady, pályája kezdetétől mindhalálig nemcsak költője, hanem vezetője is lenni nemzetének, kétségtelen, hogy politikai eszméi, politikai harcai egyszerű megiscsak a múltéi lesznek: teljesített követelések, beváltott váltók, történelmi emlékek, nem pedig élő és ható erők. Sőt még tovább megyek: Ady politikai eszméi nemcsak az övéi, rendszerint nem is ő maga találta ki, csak magáévá tette őket, noha az is tagadhatatlan, hogy úgy, abban a válogatásban, abban az összetételben: a gyökeres, ősi zamató kuruc ízü magyarságnak, a haladni lendülő szociális demokráciának, a tiszta, az emberi élet szentségét hűségezen tisztelő humanizmusnak olyan szerencsés ötvözetében ezek az eszmék sehol senkinél nem találhatók meg mint önála. — És mégis, ami az ő igehirdetésében igazán és teljesen az övé, az nem az, amit hirdet, hanem ahogyan hirdeti: Lehetnek, vannak Ady politikai költészetének gyengébb vagy éppen selejtes darabjai is, de igenis vannak egészen politikai, időszerűségekhez tapadó, szinte alkalmi verseiben is bővülő erejű sorok. Most nemcsak olyan remeikeire gondolok Ady politikai költészetének, mint a „Fölszállott a páva”, „A magyar jakobinus dala”, vagy „Dózsa György lakomája”. Ezeket mélyebbről jövő ihlet szülte, s a költő lelkét állandóan foglalkoztató érzések, gondolatok megnyilvánulásai. De ha tisztán propagandaverset ír, mint pl. a híres „Proletár fiú verse”, vagy „Álmodik a nyomor”, akkor is rajta hagyja művészi alkotó erejének csodálatos nyomait. Talán rég elfeledett fogalom lesz a máris kissé divatjammult „proletár”-szó, mikor az ilyen sorok:

„Az én apám gazdagok foglya,
Bántják, megalázzák szegényt,
De estére elhozza hozzánk
A jó reményt!”

még mindig lázítón fognak csendülni.

De írhat Ady alkalmi ódát a szocialista tanítók gyűlésére, vagy a hajdani Galilei Körhöz, akkor sem tudja magát, önmagában a művészt megtagadni:

... kik hivatottak vezérül a népnek,
Ne maradjatok gyáva csöcseléknek
Uri gaszágok jobbágy öreul ...

(A magyar tanítókhöz)

Vagy:

Robogj föl Láznak ifjú serege,
Villogj tekintet, világíró kardunk,
Künn, a mezőkön harsog a Tavasz
S mi harcából harcra csapat-szemlét tartunk.

...

Átváltódik, kit lázunk megkerül,
Mélyül s tornyosul gondolat és álom,
Megrázkódik újat lesve a szív
S minden szokottság fojtogat, mint járom.

(Új, tavaszi sereg-szemle)

Hol van már a hajdani tanító-gyűlés és hol a Galilei-kör? De ezekben a strófákban, még mindig érezzük a tömör mondatokat formáló kezmény művész-kezet, érezzük a lázalmokat álmódó lelkes, mitikus látomásokra táruáló költő-szemlet.

Hajdani költők százszor megírták kedvesükhöz intézett verseikben, hogy az imádott nő arcának rózsái elhervadhatnak, s maga is enyészetté lesz egykor, de költő imádójának dalaiban szépsége, ifjúsága örökké élni fog. Nos, a huszadik század eleji magyar radikalizmus, modernség, szociális forrongás régen unalmas történelmi lecke lesz már, mégis örök, szent lázadásként fog élni Ady költészetében, mert ennek a költőnek a politika éppen olyan szenvedélye, szinte érzelmi szenvedélye volt, mint a szerelem. De Ady nemcsak politikai költő. Még a magyarsággal foglalkozó versei közt is nem egy van, amelyben voltaképp semmi politikum nincs. Ezeknek egyetlen tárgya sok-sok változatban a költő fájdalmasan édes azonosulása fájával, amelynek sorsában valami mély, megfoghatatlan, világosan ki nem fejthető ő-szagot érez.

Kidalolatlan magyar nyarak

A fajtám sorsa.

De talán mindnél csodálatosabb az ősi bujdosó magyar lelket misztikusan megörökítő vers

Az eltévedt lovas.

Az előbb azt mondtam Ady politikai verseiről, hogy örökéletűvé fogják tenni azt a politikai küzdelmet, amelynek ő is harcosa volt, hogy lelkesíteni és lázítani fognak akkor is, mikor már céljuk fölött is elmúlt az idő. Magyar sors-verseiről nem mondhatom, hogy örök életet fognak adni a magyarságnak, hiszen a magyarságot nemcsak a költészetben, hanem a valóságban is örökéletűnek hiszem, de úgy érzem, hogy ezeknek a verseknek térbeli és faji határak sincsen, bárhol a világon bárki idegen olvashatná és nyelvilag megértené őket, átborzongana idegein a misztikus magyar fájdalom, mint ahogy Osszián panasza a kihunyó kelta nép sorsán az egész világot könnyekre fakasztotta.

De ha halhatatlannak és általános örök emberinek látjuk Adyt akkor is, amikor leginkább korhoz és helyhez tapad, mit mondhatunk költészetének arról a talán nagyobb feléről, amelynek témája nem korszerű, amely nem is sajátosan magyar tárgyú. Ha csak, amit annyiszor emleget együtt: borról és nőről dalolt volna csupán, ha sohasem zengett volna mást meg: mint a mámor és eszmőr, az összesodró vágy és az eltaszító kielégültség érzéseit, akkor is legnagyobb lírikusunk lenne. Csodálatos adomány volt ennek a költőnek, hogy semmiről sem tudott régít és megszokottat mondani, hogy a legelcsépeltbb témákat is új oldalról látta, hogy a legősibb ösztönöket is új módon élte, hogy a legáltalánosabb érzéseket is egyéni módon érezte. Vagy igazabban mondva: nem is mindig új az, amit ő meglát, átél és érez, feltétlenül új csak az, hogy ő a magyar irodalom első költője, aki az igazi lírikus szemérmességével ki meri mondani mindazt, amit mámorban és szerelemben más, ha át is élt, önmaga előtt is restelkedőn letagadta. Ez magyarázza a költészetéről fölkapargó szenvedélyeket is: volt, aki Ady verseiben ujjongva ismert rá a maga titkolt érzéseire és ösz-

töneire, s most végre fölszabadítva érezte önmagát a titkolt bűn tudatától: ime ezt éli más is és ezt ki is lehet mondani. Mások voltak viszont, akik éppen azért hördültek föl megbotránkozva, mert ők is magukra ismertek, de semmiképpen sem akarták bevallani, s annál elvakultabban kiáltották ki erkölcsellennek, betegnek, örültnek a költőt, mennél leleplezettebbnek érezték Ady verseiben a saját ösztönéletüket. Persze azért tagadhatatlan, hogy Ady a maga beteg, felborzult idegeivel, különös lelkekkel olyat is érzett és megérezett, amit más nem is érezhetett át. És mégis, bármennyi zsenialitás van is Adynak a lélek mély tudattalan rétegeibe ásó felfedezéseiben, mégsem ez teszi mámoros és szerelmi költészetét halhatatlanná. Ezeket a felfedezéseket régen általánosan ismertté teheti a Freud-féle lélekelemzés tanításainak elterjedése, ösztönéletünknek. Jelkünk tudattalan felének titkai régen elcsépelte közhelyekké lehetnek, de a disznófejjű Nagyúr, Az ő Káján, A Léda-dalok, az Elbocsátó szép üzenet mégis örökké friss, új költemények lesznek, azzá fogja őket tenni a kifejezés csodálatos erejének szépsége, vagy még inkább az a valami, amit már nem elemezhetünk: ami már mágia, varázs, bővület, lángelme.

Ady költészetének egyik jellemző vonása egy bizonyos kettősség, elentéses érzések közt való hányódás. Politikai szociális költészetében ez úgy nyilvánul meg, hogy a forradalom diadalába vetett erős hitet, a kemény, harcoss nekilendülést gyakran felváltja a teljes csüggedés, a reménytelen elernyedés. A magyarsággal foglalkozó verseiben hol megvetően gúnyolja,

Részlet a Déri Múzeum Ady-émlékiállításából, 1977.

szidalmazza, ostorozza, hol becézve dédelgeti fajtáját ezt az „utálatos szerelmes nációt”. Mámoros költeményeiben rámutattam már a vágy és csömör egymást váltó hullámaira, szerelmi költészete pedig legalább olyan mértékben harc a növel, mint hódolat a nőnek, legalább annyira birkózás mint ölelés. Ez a kettősség teszi oly érdekesen vezetővé a egyszerűségi mélyen megragadóvá vallásos költészetét is, amelyben nemcsak a hit és hitetlenség váltakozó árama izzik, hanem az Istenhez való vonzódás és az Isten ellen való fordulás pozitív és negatív mágnésége is folyton cserélődik.

Hiszek hitetlenül Istenben,
Mert hinni akarok,
Mert sohse volt úgy rászorulva
Sem élő, sem halott.

(Hiszek hitetlenül Istenben)

mondja egyik helyt, máshelyütt meg így vívódik Istennel

Titok, vagy, ós Titok, tudom én,
Velem együtt és a világgal
De egy percnyi szeszélyedért
Mégsem égek el hiú lánggal.

(A kimérák Istenéhez)

Elmondhatjuk, hogy Ady a maga vallásos költészetében a kételkedő, a vergődő huszadik századi lélek kifejezője. De jöhet és múlhat század század után, nem hiszem, hogy legyen kor, amelyben ezeket az Isten-verseket ne olvassák és ne szeressék. Van bennük valami, ami azt fogja meg, ami az ember és Isten viszonyában elmúlhatatlan, meg aztán Ady írta őket, aki az elmúlhatatlan lényegét örökérvényű formába tudta önteni.

A legelmúltabb tárgytól a legörökibb témáig, a napi politikától Istenig haladva tekintettük át Ady költészetét. Áttekintettük? Dehogyan! Sokkal dúsabb tenyészet, sokkal bujább vadon ez a csodálatos őserjű költészet, semhogy egy előadás keretében csak felületesen is átfuthattunk volna rajta. Mennyi mondanivalónk lett volna még Ady sajátos anya-kultuszáról, gyermek és családi élet utáni vágyairól, csodálatos mélységekből fakadó, meghatározó önszerelméről, létezeretéről és a halállal való rokonságáról, és ami külön tanulmányt érdemelne: Ady filozófiájáról. Ha az idő és alkalom lett volna reá, akkor is főösleges lett volna tovább beszélnem, hiszen mennél többet mondtam volna, annál inkább ellentmondottam volna önmagamnak. En az aktuális Adyval akartam a halhatatlan Adyt szembeállítani s íme nem sikerült. Mert mennél tovább foglalkozunk Adyval, annál inkább kiderül, hogy az aktuális Ady is halhatatlan, s a halhatatlan Ady is aktuális. Mert minden, ami igazi költészet, örökké aktuális, örökké vonzó, örökké megragadó. A költészet él és uralkodik, szíveket foglal és lelket hódít akkor is, ha hódító hadak robnak a fejünk fölött, ha tankok ércfalpa alatt reszket utcáinkon a kövezet. A költészet isteni üzenet, igazi euaggelion, amely óvópincék sötétjében, hadifogság szenvedésében, munkatábor megaláztatásai, szétszaggatott család és összetört nemzet gyötrelmei között is eltalál szívünkbe és ma sem engedi feledtetni az ember Szépbe-szólt hitét, és int bennünket: Órzk vigyázatok a strázsán!

II.

DÉRI MÚZEUM: ADY KIÁLLÍTÁSÁNAK MEGNYITÓJA

Tisztelt Közönség!

Szinte úgy érzem, hálátlan szerepre vállalkoztam. Egy ragyogó terem forró hangulatából jöttünk át ide, ebbe a kisebb, szerényebb, szürkébb szobába. Ott Ady élő igéi égették a szíveket, versei muzsikája zsongott az eleven szó művészeinek, lelkes átérzőknek, ihletett ifjaknak az ajkán. Itt fakult fényképek, sápadt lapú könyvek, elmosódott kéziratok fogadnak. Csak egy-egy rokonlelkű művész, festő, rajzoló, szobrász alkotása verseng a vassal, mely sugallta, a halhatatlanságért. Mégis érezzük, ott, a nagy teremben volt igazán jelen, ott, a költeményeiben él igazán Ady. Vajon, mit adhatnak hozzá ezek a holt ereklyék a halhatatlansághoz?

Am, Tisztelt Közönség, ha a költemények keltette áhítatal lépünk a középső szentély e mellékhajójába, ha lassú lábbal és türelmes szemmel járunk körül és szemlélődünk a falra függesztett képek és a tárlóba rekesztett ritkaságok között, akkor tovább zsong bennünk a vassorok zenéje, akkor a költő élete új meg új színekben ragyog föl. És ezt nemcsak az a hozzáértő, nemes gond teszi, amely egyrészt a Déri Múzeum volt igazgatójának, a hajdani külön Ady-szobát alapító Sőregi Jánosnak is tisztességére vált már, s amely még fokozottabban jellemzi a Múzeum tudós irodalomtörténészét, Julow Viktort, a ma megnyitott kiállítás lelkes buzgalma rendezőjét. Nemcsak arról van szó, hogy szakszerű elrendezésben, az idő és a tartalom összefüggései szerint csoportosítva láthatunk itt Ady életének, harcának, művészi fejlődésének minden nevezetes szakaszából nevezetes dokumentumokat. Még az a külön öröm sem döntő, amelyet debreceniekül érzünk azon, hogy a kiállított anyag oly erélyesen hangsúlyozza a debreceni vonatkozásokat.

Nem! Ismét csak Ady szelleme, Ady költészete elevenít itt mindent. Nyomoroságos falucskát látunk és tudjuk: ezekre a rozzant viskókra táglult először az ő szeme. És már fülünkbe csendül:

Mindszentnek hívják hasztalan,
Mert minden gonosz rajta-van,
S itt, jaj, átkos, fojtó az élet.

Ódon egyemeletes épület tűnik szemünkbe kis völgyi város közepén, s már újra halljuk:

Zilah fölött felhőzik most
Ifjúságom kicsalt vére.

Talán unottan néznők a hatvan évvel ezelőtti Debrecen ócska utcáit, dísztelen épületeit, de hisz Ő járt itt, Ő látta őket! Hisz ez a Maradandóság városa. Régi, kopott kötet hever a tárló üvege alatt, a verset ott, a nyitott lapon száz, szebb, gondozottabb kiadásban olvashatjuk azóta, de ezek a betűk gyökereztek először millió ifjú olvasó szívébe. Női arcképek villannak fel, láttunk, szerettünk talán szebbeket is, de ezeket Ő szerette! Jó-arcú, kedves néni mosolyog ránk; én nem tudom, van-e valami különös a szemében. De róla olvastuk, hogy

Dió-szeme lángban égett,

Ilyen volt a legszebb asszony,
Az én fiatal anyám.

Gyűrt, töredezett papírdarabkán kusza sorok: az ő vonásai, halhatatlan remeklet vajdó lelke remegése reszketettette meg a betűket...

De minek folytatni! Hát nem megírta ő maga „A megszépítő fátuma” c. versében?

Estéket, ha bennük kószálok,
Beagatok édes csodákkal
S akik nyomomban járnak bennük,
Nyomasztják édesen az álnok.
Csacska vers ha akad kezembe,
Üres szavaiba ömleszttem
Lelkem minden muzsikáját
S hódítva száll titkokat zengve.
Vágyam mint örjögő imádság
Keres föl egy-egy árva asszonyt,
Főlékesíti, kívántatja
S azután százan is kívánják.

De, Tisztelt Közönség, ez a kitűnően rendezett és válogatott kiállítási anyag nemcsak Ady életét szemlélteti, hanem Ady korát, Ady forradalmát is, az első magyar proletárforradalom érlelő idejét. Lehetetlen nem éreznünk, hogy Ady megszépítő fátuma, megszépítő hatalma a magyar proletárforradalomra is kiterjed. A népi hatalom megalapításáért és magartatásáért, a szocialista Magyarország megteremtéséért folyó küzdelem örök, varázsos erejű tartaléka Ady pályája, Ady költészete. Ha nem sugározná szívünkbe ezt a forradalmi varázslatot is, akkor ez az egész kitűnő kiállítás nem lenne egyéb, mint ócska papír, avas festék, száradt ragasztó, holt szemét. Ám mi hisszük, mi tudjuk, hogy a magyar nép Ady népe, a magyar ifjúság Ady serege, a magyar jövő Ady áhított, prófétált kora! Legyen ez a mai ünnep, ez a kiállítás is üzenet Ady szellemének: igenis, magvak vagyunk a jövőnek, nem hullunk ki az óriási rostán, nem hullotunk ki 27 hónappal ezelőtől sem, mikor a rostát örült kezek rázták, nem fogunk kihullani sohasem!

Hamarosan megjelenik a Hajdúsági Múzeum 3. Évkönyve

Már csak 1978-ban láthat napvilágot a hajdúböszörményi Hajdúsági Múzeum 3. évkönyve. A Hajdúsági Múzeum Évkönyve kétvétenként jelenik meg és egymást váltják a berettyóújfalusi Bihari Múzeum évkönyvének ugyancsak kétvétenként megjelenő kötetivel.

A NAGYKERÉKI BOCSKAI VÁRKASTÉLY EMLÉKKIÁLLÍTÁSA

DANKÓ IMRE

A Hajdú-Bihar megyei Múzeumi Szervezet egyeségei között különleges helyet foglal el a nagykeréki *Bocskai-émlékkiállítás*. A sok viszontagságot látott, eredeti formájából kivetkőzött épületet 1962-ben restaurálták és benne helyezték el a községi könyvtárat, a filmszínházat, a művelődési házat, a múzeumi kiállítást, az öregek napközi otthonát és egy büfét.¹ A múzeumi kiállítást *Benda Kálmán* forgatókönyve alapján *Masits László* rendezte és az országra szóló ünnepség keretében 1966. december 10-én nyílt meg. A nagykeréki ünnepségen megjelent *Szabó Pál* író, országgyűlési képviselő, aki ekkortájt egyre többen foglalkozott helytörténeti, honismereti kérdésekkel.² A nagykeréki kiállításnyitás része volt egy, a Déri Múzeumban tartott tudományos ülésnek, ami a *hajdúk a magyar történelemben* címet viselte. A tudományos ülésnek anyagát később a múzeumi szervezet kiadta.³ Ez a kiadvány volt az elindítója múzeumi szervezetünk egyik önálló sorozatának, a *hajdúk a magyar történelemben* című sorozatunknak, amelyből eddig három füzet jelent meg.⁴ A kiállítás a Déri Múzeum anyagából, bizonyos kölcsönanyagokból készült, illetve egy időszaki kiállítási rész a Nemzeti Múzeum díszfegyvereiből mutatott be néhány különösen szép, korban ideillő darabot. Az állandó kiállítás egykorú metszete, korabeli fegyverek, későbbi Bocskai, illetőleg hajdú-ábrázolások, iratok és iratmásolatok, valamint néhány egykorú vagy közélejkorú használati tárgy (pecsétnyomó, kályha, bútor, ón edények, szőnyeg, himzés, lámpás, faeke stb.), a várkastély műanyag makettje, térképázatok, cimerrajzok stb. segítségével nem annyira *Bocskainak*, a vár egykori urának, a nemzeti függetlenségi harcok megindítójának, a sokezer földönfutót letelepítő fejedelmének, mint inkább a *hajdúknak* állított emléket és valamelyest a nagykeréki vár építéstörténetével, történetével foglalkozott. Ennek megfelelően a kiállításban két nagy, jól összefogott, az egész kiállítás lényegét adó felirat volt olvasható. Az első a nagykeréki várról szólt és így hangzott:

„Nagykeréki nevét először egy 1214-es irat említi. 1292-ben 7 kepe búzát fizetett dézsmába a váradi püspöknek. Az 1500-as években az Arthándyok birtoka, 1590-ben Bocskai István kapja adományba. Bocskai uradalmi központjává teszi s a XV. században épült várkastélyát jelentősen megerősíti. 1599-ben itt is lakott. 1604. október 3-án a Bocskait támadó császári csapatok megostromolják a várat, de Kapitány Örvénydi Pál a lakosok és 300 köleséri hajdú segítségével megvédi. Bocskai azzal jutalmazza hősiességüket, hogy kiemelte őket a jobbágyorsból. Bocskai halála után Nagykeréki a Báthoryak, majd a Bethlenek kezére jut, az 1600-as évek végétől kezdve pedig több tulajdonos közt oszlik meg birtoka. Új földesurai visszakényszerítik a szabad hajdúk utódait a jobbágyorsba, s az elől csak 1848 hoz felzárkózást. A nagybirtok uralma azonban Nagykerékiben is 1944 végéig tartott.”

A másik a hajdúkkal foglalkozott és így szólt:

A nagykeréki Hangya Fogyasztási Szövetkezet képes levelezőlapja 1932-ből.

„A hajdú névvel először az 1514-es nagy parasztháborúban találkozunk Dózsa katonái közt. Ezek a hajdúk marhapásztorok voltak. A XVI. század derekán azonban a hajdú már többnyire gyalogos katonát jelent. Számuk együtt növekszik a török hódoltság terjedésével: földönfutó parasztok, a földesúri fennhatóságot megunt jobbágyok egyaránt közéjük állnak. Vitézségük közmondások, a török elleni harcok történetébe vérükkel írták be nevüket. A feudális társadalomban azonban nem találták helyüket, gyakran törtek rá nemesi udvarházakra és földesúri falvakra. Számuk egyre nőtt, 1590 körül már 15–20 000-en voltak. A császári hadvezetés a magyar függetlenségi törekvések megtörésére zsoldjába fogadta őket. 1604-ben azonban a nemzeti ügy mellé álltak; Bocskai István velük vívta meg szabadságharcát a Habsburgok ellen és kényszerítette a császárt 1606-ban, hogy az ország alkotmányos jogait biztosítsa a bécsi kében. A diadalmas fegyvertények meghozták a hajdúság társadalmi felemelkedését is. 1605-ben Bocskai tízezer hajdú vitézét megnesemítette és letelepítette a mai Hajdúságban. Földesurat nem uraltak, fegyverrel szolgáló szabad paraszttokká lettek. Bocskai példáját követve a Báthoryak és a Rákócziak is számos kisebb hajdú-telepet létesítettek a török határ mentén. Török támadás esetén, a nemzeti szabadságharcok során uruk, az erdélyi fejedelem mellett mindig kardot rántottak. A hajdú-szabadság elnyerése a jobbágyok legfőbb reményiségévé lett. A török kivérese után azonban a földesurak a szabad hajdúkat hosszú küzdelemmel ismét jobbágyorszába kényszerítették. Csak a hat hajdúváros tudta szabadságát megőrizni. Bősörmény, Dorog, Hadház, Nánás, Szoboszló, Vámospércs közgazdasági szervezete a Hajdúkerület volt, mely 1876-ban, Hajdú megye megalakulásakor szűnt meg.”⁵

Időközben azonban új állandó kiállítást rendeztünk a hajdúbősörményi Hajdúsági Múzeumban, állandó helytörténeti kiállítást terveztünk a hajdúszoboszlói Bocskai István Múzeumban, sőt előkészületek történtek a debreceni Déri Múzeum új állandó kiállításainak megvalósítására is. Ezek a kiállítások, illetve kiállítási tervek, előkészületek sürgőszerűen kénytelenek voltak foglalkozni a hajdúk történetével is és így kikerülhetetlen egyezések, fedések jöttek létre a már álló nagykeréki kiállítással. Az említett kiállítások közül különösen a Hajdúsági Múzeum kiállítása (megnyílt 1972. április 1-én) foglalkozott behatóan a hajdúk történetével.⁶ Nyilván-

Szabó Pál a nagykeréki kiállítás megnyitóján, az emléktábla leleplezésekor, 1966.

valóvá vált, hogy ez a párhuzamosság nem helyes, hogy ezen változtatni kell. Erre különben is megérett a helyzet, mert a nagykeréki kiállítás kezdeti nagy látogatottsága idővel erőteljesen lecsökkent, a kiállítás az időszaki rész kölcsönanyagának visszaszállítása következtében megcsönkült, az egyes tárgyak védelme, állagmegóvási kérdései cseréket tettek szükségessé stb. Egyszóval megérett a helyzet arra, hogy alapos megfontolások, a profil jó megválasztása alapján a nagykeréki kiállítást újrendezzük. Ez a munka 1971-ben ment végbe. Azóta a kiállítás főleg Bocskai István életével és munkásságával foglalkozik; a nagykeréki kiállítás hivatalosan is *Bocskai István-émlékiállítás*. Így szól róla az engedélykirat is (Mk(a)031. 1966.). Az új kiállítást, amit *Masits László* és *Módy György* rendeztek, 1971. május 5-én nyitotta meg *Kiss Imre*, a Hajdú-Bihar megyei Tanács elnökhelyettese.⁷ A kiállítás jelentős mértékben felhasználta a korábbi kiállítás anyagát, csupán a tárgyak csoportosítása, néhány új tárgy elhelyezése, a címben megadott tartalmi változásnak megfelelő átdolgozás jelentett újat.

Az újjárendezés kijelölte a nagykeréki múzeumi kiállítás fejlődésének, fejlesztési lehetőségének útját is. Idővel, a lehetőségeknek megfelelően, meg kell szerezni múzeumi célokra az egész épületet és benne úgynevezett *kastély-múzeumot* kell berendezni. Ehhez megfelelő anyag rendelkezésre áll s egy ilyen nagyszabású kiállítás létesítése egyben jelentősen csökken-

Bocskai István. Caymox Baltazár rézmetszete, 1604.

tené a Déri Múzeum elhelyezési, raktározási gondjait is. Ennek a nagyszabású tervnek a tényleges helyzetén kívül, hogy tudniillik az épület helyiségei el vannak foglalva, legnagyobb ellenvetése az volt, hogy Nagykeri kis község. Mindössze 2000 lakosa van, nehezen megközelíthető, nem-hogy idegenforgalma, de átmenő helyi forgalma sincs, a meglévő kiállítás látogatottsága is alacsony. Ez valóban így is van, azonban a kastély-múzeum tervével egyidőben az a terv is megszületett, hogy a négy bihari múzeumot, illetve emlékhelyeket egységben kell szemlélni és úgynevezett körbemutató, körkirándulás, múzeumi-műemléki, honismereti túra keretében egyszerre kell megnézni *Álmosd* Kőlcsey-emlékkiállítását, a *nagykeri* Bocskai-emlékkiállítását, továbbá a *berettyóújfalusi* múzeum kiállításait, illetve a feltárt és bemutatásra alkalmassá tett *herpályi* toronyt, valamint a *bakonszegi* Bessenyei-emlékkiállítását. Ennek az elgondolásnak a keretében készítettünk Álmosdon, a Kőlcsey-kúria nagyszerű pincéjében *borászati kiállítást*. (Az *érmelléki szőlő- és bortermesztés, 1975-ben*).⁸ Berettyóújfaluban szorgalmaztuk a múzeum megszervezését, kiállítások rendezését (1974).⁹ Folytattuk a herpályi nemzeti monostor feltárását és a romok bemutatásra való alkalmassátételét (1976).¹⁰ Bakonszegen pedig a kiállítás megfelelőbb gondozását, propagálását irányoztuk elő. Mindenek előtt azonban Nagykerikiben igyekeztünk terjeszkedni", hogy az odalátogatókat többel, nagyobb kiállítással, gazdagabb, sokoldalúbb anyaggal fo-

gadhassuk, illetve, hogy minél többeket hívhassunk, vonzhassunk ebbe a különben is szép, gazdag történelmi és néprajzi hagyományokkal rendelkező, a látogatásra sok más szempontból is érdemes községbe. Nagykerikén a várkastélyon belül terjeszkedésre legcélszerűbbnek látszott, ha arra törekszünk, hogy az épületben működő és közben sajnálatosan lezúllott, falusi kocsmává vált büfé kitelepítettjük. Álmosdon pedig az úgynevezett kis kastélyhoz (ma tsz-központ) tartozó nagyszerű arborétumot terveztük megszerezni, egy közelben levő hagyományos, gazdag felszerelésű kovácsműhellyel együtt. Törekvéseink közül sok nem valósult meg. Ellenben mindezeknek a céloknak az elérése, a múzeumok adta közművelődési lehetőségek minél szélesebb körben való biztosítása, a múzeumi eszme ébrentartása, igénykeltés érdekében a felsorolt helyek mindegyikén időnként, de legalább a múzeumi hónapok során különféle rendezvényeket tartottunk. Közülük talán legfontosabb — márcsak azért is, mert Nagykeriket elsősorban érintette — az Álmosd-díószegi csata évfordulójára való emlékezés felújítása volt. 1969 óta minden október 15-én, emlékbeszédek mellett megkoszorúzzuk a Bocskai emlékműveket Szerencstől Nagykerikiig. Nagykerikében fejeztük be 1971-ben az *Országos Múzeumigazgatói Ertekezlet* is és azóta is több ankétot, előadást tartottunk a várkastélyban.¹¹

Mindezek a fáradozások nem voltak hiábavalók, eredménytelenek. Egyrészt azért, mert a nagykeri kiállítás fejlesztése, múzeumma való átszervezése napjainkra egyre inkább elérhető valósággá vált. A meglévő kiállítás látogatottságát nemcsak állandósítani, hanem, ha lassú emelkedéssel is, de emelni lehetett. Másrészt úgy, hogy mindezek eredményeként a

Részlet a nagykeri Bocskai-emlékkiállításból. 1977.

nagykeréki Bocskai- emlékkiállítás bekerült a múzeumi vérkeringésbe, az ismeretszerzés, a hazafias nevelés, a haladó hagyományok ápolásának, történelmi és művészeti emlékeink és értékeink megőrzésének, védelmének és felhasználásának jó alkalmává vált. Nem tehetjük meg ezeket a megállapításokat anélkül, hogy az épület megmentésében, restaurálásában oroszán részt vállaló *Országos Műemlékfelügyelőségre*, illetve a Hajdú-Bihar megyei szervekre, a *Megyei Tanács Építési és Közlekedési Osztályára*, a *Megyei Tanács Műemléki Albizottságára*, valamint a felújítás óta az épületre gondot viselő *Nagykeréki Községi Tanácsra*, illetőleg legújabbban a *Biharkeresztesi Nagyközségi Tanácsra* ne gondolnánk hálával és köszönettel. Mindannyian lehetőségeikhez képest mindent megtettek, hogy műemlékekben szegény vidékünk ezen szerény, de a mi számunkra nagy, sokat jelentő épület, a nagykeréki Bocskai-várkastély ne pusztuljon el, hanem be tudja tölteni azt a feladatot, amit neki művelődési célkitűzéseink szántak.

JEGYZETEK

1. Szöllősi Gyula (szerk.): Hajdú-Bihar műemlékei, irodalmi emlékhelyei, népművészete. Debrecen, 1972. 155–160.
2. Dankó Imre: Szabó Pál hajdú-képe. Hajdú-Bihari Napló XXIX. (1972). 154. sz. (júl. 2.) 10.
3. Mody György (szerk.): A hajdúk a magyar történelemben. (Tudományos emléklék — Déri Múzeum, 1966. december 10.). Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 10. Debrecen, 1969.
4. A hajdúk a magyar történelemben II. Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 19. Debrecen, 1972. Ua. III. Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 28. Debrecen, 1975.
5. Vö.: Dankó Imre: A Körösköz-bihari hajdúság. A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai 8–9. Gyula, 1959. 65.
6. Dankó Imre: Jelentés a Déri Múzeum 1972. évi munkájáról. A Déri Múzeum Évkönyve 1972. Debrecen, 1974. 664.
7. Kiss Imre megnyitója megjelent a Múzeumi Kurír 7. számának 55–56. oldalain.
8. Vö.: Varga Gyula: Az érmelléki szőlőkultúra. Bihari Dolgozatok 3. Berettyóújfalun, 1976.
9. Dankó Imre: A Bihari Múzeum története. A Bihari Múzeum Évkönyve I. Berettyóújfalun, 1976. 349–355.
10. Mody György—Kozák Károly: A herpályi templomromnál végzett régészeti kutatás és helyreállítás (1972–1975). A Bihari Múzeum Évkönyve I. Berettyóújfalun, 1976. 49–103.
11. Dankó Imre: A nagykeréki várkiállítás. Múzeumi Közlemények, 1971. 2. szám. 128–132.: Az országos múzeumi igazgatótól érkező levelet után. Hajdú-bihari Napló XXVIII. (1971). 117. szám (máj. 20.) 5. és K. Nagy Sándor. Hajdú-bihari Múzeumi- és Műemléki Hónap 1973. Debrecen, 1973. 7. és 14., vö.: Bejárta egész Bihar meg. Nagykeréki ünnepére. Hajdú-bihari Napló XXX. (1973.) 237. szám (okt. 10.) 5.

Pályázatainkról

Az idén is a Múzeumbaráti Kör közgyűlésén (október 31.) számoltunk be pályázataink eredményéről és osztottuk ki a pályadíjakat. A korábbi, már széleskörben ismert néprajzi és néprajzi gyűjtőpályázat mellé az idén felsorakozott egy új pályázat is, a legújabbkor-történeti, munkásmozgalmi pályázat. A néprajzi-néprajzi pályamunkáknál látszott a kiforrottság, a tárgykörben való jobb tájékozottság, nagyobb gyakorlat. A legújabbkor-történeti, munkásmozgalmi pályázatok arra intenek, hogy jobban elő kell őket készíteni. Szélesebb körben fel kell hívni a figyelmet erre a pályázatra, eredményesebben be kell vonni a pályázatba a termelői közösségeket, a honismereti, helytörténeti szakköröket. A jövő évi pályázatokra már most felhívjuk minden érdeklődő, minden múzeumbarát figyelmét.

HÉTHY ZOLTÁN: Honismereti Úttörőtábor Biharkeresztesen —	3—4
Sorozatos kiállítások Tenkács Tibor festőművész műveiből —	4
Tudományos ülésszakok, megemlékezések —	4
GAZDÁG ISTVÁN: Debrecen a Rákóczi-szabadságharcban —	5—8
KILIÁN ISTVÁN: Az irodalmi gyűjtemény hangszalagtrábról —	9—13
Sillye Gábor emléknep Hajdúböszörményben —	13
HARASZTOSI CSABA: Szembenézve az emberekkel. Beszélgetés Hegyesi Jánossal —	14—19
Érdekes kiállítások Hajdú-Bihar megyében és másutt —	19
DANKÓ IMRE: Adalék a XVIII. századi paraszti marhakereskedéshez —	20—21
Országos Múzeumi és Műemléki Hónap megnyitása Debrecenben	21
BÉNYEI MIKLÓS: Eötvös József és a zene —	22—24
Ünnepségek, megemlékezések Ady Endre születésének 100. évfordulója alkalmából —	24
KÓSA LÁSZLÓ: Nagykeréki legrégibb harangja —	25—26
ZÉTÉNYI GABRIELLA: Adatok a csecsemő és kisgyermek viseletéhez Berettyóújfaluban —	27—28
Nyugat Irodalmi Múzeum —	28
Tálas István akadémiai székfoglalója —	28
BAKÓ ENDRE: Emőd Tamás és Berekböszörmény —	29—31
Bocskai-szobor Nagykerékiben —	31
Fiókleltár avatás Békésen —	31
Vadász Endre kiállításunk hatása —	31
SZUPOS ZOLTÁN: Az 1849-es ártándi emléktábla —	32—33
Negyedszázados a gyergyószentmiklósi múzeum —	33
A múzeumi dolgozók bérrendezése —	33
VIGA GYULA—RÁDULY EMIL: Néhány egyszerű falfestő eljárás Nyírmártonfalváról —	34—36
Nagyszabású lengyel képzőművészeti kiállítás —	36
Külföldi magyar művész kiállítása Pécsen —	36
Képzőművészeti kiállítás Sárospatakról —	36

PÁLL ISTVÁN: A református egyháznak a temetőterület hasznosítását és rendjét szabályozó tevékenysége a XIX. század végén, és újlétai temető fasírjelei	37—49
CS. TÁBORI HAJNALKA: A diákság és múzeum kapcsolata	50—57
Képzőművészeti kiállítások	57
A Hajdú-Bihar megyei Múzeumi- és Műemléki Hónap meghívóműsorfüzetéből	57
TÓTH BÉLA: Mit tanított Maróthi matematikából?	58—61
Megjelent a Dérieről, gyűjteményeiről szóló ismertetés	61
Előkészületek a Püspökladányi Múzeum megnyitására	61
Elkészült a Hajdú-Bihar megyei Múzeumi Szervezet új Ügyrendi Szabályzata	61
HÉTHY ZOLTÁN: A cselekvő-szemtanú eltávozott... (Emlékezés Bihari Nagy Lajosra)	62—63
A Nógrád megyei múzeumok bemutatkozása	63
Országos múzeumigazgatói értekezlet Debrecenben	63
Eredményes honismereti munka folyik Biharkeresztesen	63
GOTTSMANN DÓRA: Kardos Pál két Ady-írása	64—72
Hamarosan megjelenik a Hajdúsági Múzeum 3. évkönyve	72
DANKÓ IMRE: A nagykereki Bocskai várkastély emlékkiállítására	73—78
Pályázatainkról	78

